

LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU GMINY BARDO

na lata 2016-2022

Gmina Bardo

Rynek 2

57-256 Bardo

Spis treści

1	Cel, zakres oraz ramy czasowe Lokalnej Strategii Rozwoju	4
1.1	Ogólne cele Lokalnej Strategii Rozwoju:.....	5
1.2	Zakres realizacji i ramy czasowe	5
2	Obszary rozwojowe i problemowe	6
2.1	Obszary rozwojowe:	6
3	Sytuacja społeczno-gospodarcza Gminy Bardo.....	8
3.1	Położenie, powierzchnia, ludność	8
3.1.1	Położenie.....	8
3.1.2	Powierzchnia.....	18
3.1.3	Ludność.....	18
3.2	Gospodarka.....	19
3.3	Środowisko przyrodnicze	20
3.3.1	Skarby przyrody.....	20
3.4	Turystyka	24
3.4.1	Piesze szlaki turystyczne na Ziemi Bardzkiej:	24
3.4.2	Polecane lokalne trasy rowerowe w gminie Bardo:.....	26
3.4.3	Spływy Przełomem Bardzkim	27
3.4.4	Zabytki	28
3.5	Wyniki ankiet	35
3.5.1	Pytania dotyczące Lokalnej Strategii Rozwoju	36
3.5.2	Pytania dotyczące Programu Rewitalizacji.....	63
3.5.3	Metryczka	66
4	Założenia do planu rewitalizacji Gminy Bardo	68

4.1	Idea rewitalizacji.....	68
4.2	Aspekty rewitalizacji	68
4.2.1	Aspekt przestrzenno – urbanistyczny	68
4.2.2	Aspekt ekonomiczny.....	69
4.2.3	Aspekt społeczny	69
4.3	Cele programu rewitalizacji.....	69
4.3.1	Cel nadrzędny	69
4.3.2	Cele szczegółowe.....	69
4.4	Czas realizacji.....	71
4.5	Wytyczenie obszarów problemowych.....	71
4.6	Analiza SWOT Gminy Bardo.....	72
4.6.1	Obszary problemowe	74
5	Wizja rozwoju Gminy Bardo	86
5.1	Cele strategiczne:.....	87
6	Sposoby realizacji	89
6.1	Planowane zadania inwestycyjne na lata 2016-2022	89
7	System wdrażania - kompetencje, odpowiedzialność.....	94
7.1	Spójność z dokumentami strategicznymi (lokalne i krajowe).....	94
7.1.1	Poziom krajowy	94
7.1.2	Poziom regionalny	105
7.1.3	Powiązania celów z dokumentami.....	109
7.2	Sposoby monitorowania	110
7.3	Marketing.....	111
8	Spis rysunków	122
9	Spis tabel	123

1 Cel, zakres oraz ramy czasowe Lokalnej Strategii Rozwoju Gminy Bardo

Lokalna Strategia Rozwoju jest średniookresowym dokumentem planistycznym, mającym na celu określenie głównych zamierzeń inwestycyjnych i społecznych przewidzianych do realizacji na terenie gminy Bardo w latach 2016 - 2022, przy zaangażowaniu środków własnych oraz zewnętrznych źródeł finansowania, a w szczególności funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.

„Lokalna Strategia Rozwoju Gminy Bardo na lata 2016 - 2022” jest kluczowym narzędziem wspierającym zarządzanie na poziomie samorządu terytorialnego.

Lokalna Strategia Rozwoju została opracowana w oparciu o przeprowadzoną delimitację obszarów rozwojowych, a także w oparciu o zamierzenia długo i średniookresowego rozwoju gminy zawarte w Lokalnym Planie Rozwoju Gminy Bardo na lata 2016 - 2022. Jest zgodny z dokumentami planistycznymi i strategicznymi na poziomie kraju, regionu oraz na poziomie lokalnym. Jest planem rozwoju całej społeczności, w której uczestnikami społecznymi i instytucjonalnymi oprócz samorządów są organizacje społeczno – kulturalne i środowiskowe, podmioty gospodarcze oraz instytucje regionalne.

Wskazuje cele i kierunki zaangażowania środków z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej, krajowych i własnych gminy. Lokalna Strategia Rozwoju jest jednym z dokumentów, istotnych w przypadku ubiegania się o środki strukturalne Unii Europejskiej, zwłaszcza na płaszczyźnie regionalnej

„Lokalna Strategia Rozwoju Gminy Bardo na lata 2016 - 2022” będzie służyła jako punkt odniesienia do działań rozwojowych, podejmowanych z zasobów środków własnych, jak również pozwoli określić wysokość pomocy finansowej z funduszy unijnych.

Strategia określa konkretne zadania inwestycyjne, terminy ich realizacji oraz sposoby finansowania. Poszerza to możliwości inwestycyjne, umożliwia koncentrację inwestycji, a tym samym zwiększa szybkość ich realizacji, jednocześnie zmniejszając koszty.

Niniejsza strategia opracowana została dla stworzenia możliwości decyzyjnych w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych w zakresie rzeczowym oraz finansowym w dłuższej perspektywie czasowej. Decyzje te pozwolą na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla projektów inwestycyjnych, które umożliwią pozyskiwanie źródeł finansowych z odpowiednim wyprzedzeniem.

Ustalenia zawarte w dokumencie lokalnej strategii rozwoju będą wykorzystywane corocznie, jako podstawowe wytyczne przy formułowaniu projektu budżetu gminy oraz przy formułowaniu stra-

tegi postępowania w zakresie pozyskiwania przez gminę zewnętrznych środków pomocowych, szczególnie ze źródeł Unii Europejskiej.

1.1 Ogólne cele Lokalnej Strategii Rozwoju:

- pokazuje aktualną sytuację społeczno – gospodarczą gminy Bardo,
- określa przez delimitację obszary rozwojowe gminy Bardo,
- formułuje zadania inwestycyjne służące poprawie sytuacji społeczno-gospodarczej na terenie gminy Bardo,
- obrazuje matrycą logiczną powiązanie obszarów rozwojowych lokalnego planu rozwoju z dokumentami strategicznymi kraju i regionu,
- określa przez delimitację obszary problemowe w ujęciu przestrzennym w części Lokalnego Planu Rewitalizacji Gminy Bardo,
- określa sposoby ich realizacji, korzystając ze wsparcia finansowego z funduszy Unii Europejskiej, a także innych funduszy krajowych i zagranicznych,
- ustala hierarchię zadań inwestycyjnych,
- wskazuje źródła finansowania zadań inwestycyjnych,
- określa zasady monitoringu i ewaluacji,
- wskazuje techniki promocji poprzez marketing terytorialny,
- ulega aktualizacji i jest korygowany,
- ma charakter partnerski (społeczny).

Informacje zebrane i przeanalizowane w niniejszym dokumencie pochodzą z wielu źródeł i są wynikiem prac szerokiego grona osób, reprezentujących wszystkie instytucje podległe samorządowi, jak również cały szereg podmiotów zaangażowanych w różne dziedziny życia gminy.

1.2 Zakres realizacji i ramy czasowe

Bardo to gmina w południowo-zachodniej Polsce, w województwie dolnośląskim, w powiecie ząbkowickim, w rejonie wschodniej części Sudetów w Górach Bardzkich, przełomu rzeki Nysy Kłodzkiej i przełęczy łączącej Śląsk z Kotliną Kłodzką.

Otoczone Górami Bardzkimi leży w jednym z najpiękniejszych w Polsce przełomów, który tworzy Nysa Kłodzka. Na obu brzegach rzeki wznoszą się góry, których leśna szata schodzi prawie do podnóża kotliny. Dzięki temu miasto posiada wspaniały leśny klimat, ma także dużo słońca, lecz nigdy nie panuje tu uciążliwy upał, ponieważ jest on łagodzony bezpośrednią bliskością lasu i wody.

Bardo nie jest tylko idealnym miejscem dla turystów i wycieczkowiczów, lecz także dla pragnących dłużej wypocząć letników i wczasowiczów. Ponad dziewięćsetletnia historia Barda obdarzyła

je interesującymi zabytkami, a otaczająca przyroda jest rajem dla rowerzystów, wędrowców, kajakarzy, wędkarzy i myśliwych.

2 Obszary rozwojowe i problemowe

Lokalna Strategia Rozwoju Gminy Bardo na lata 2016 – 2022 będzie realizowana w obrębie całej gminy, ze szczególnym uwzględnieniem 4 obszarów rozwojowych oraz 4 problemowych, wybranych w procesie delimitacji w planie rewitalizacji.

Lokalna Strategia Rozwoju jest dokumentem planistycznym, który dotyczy obszaru całej gminy Bardo. Realizacja zawartych w nim działań będzie zorientowana na osiągnięcie długotrwałego i zrównoważonego rozwoju gminy. Plan stanowi uszczegółowienie założeń Lokalnego Planu Rozwoju na lata 2007-2015 i innych dokumentów strategicznych. W planie są zawarte propozycje działań i zadań inwestycyjnych, których realizacja przyczyni się do osiągnięcia celów strategicznych gminy, określonych w dokumencie strategii.

Lokalna Strategia Rozwoju określa nie tylko ogólne cele lecz konkretne zadania, terminy ich realizacji oraz sposoby finansowania. Poszerza to możliwości inwestycyjne, umożliwia koncentrację inwestycji, a tym samym zwiększa szybkość ich realizacji, jednocześnie zmniejszając koszty.

Lokalna Strategia Rozwoju z Lokalnym Planem Rewitalizacji, Wieloletnim Planem Inwestycyjnym i Wieloletnim Planem Finansowym przygotowany został jako dokument programowy ukierunkowujący politykę gminy w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego w wyznaczonym horyzoncie czasu, to jest na lata 2016 – 2022. Inwestycje na terenie gminy będą realizowane etapami. Większość z nich ma charakter priorytetowy i będzie wykonana w latach 2016 - 2022. Będą one w znacznej części współfinansowane ze środków finansowych pochodzących z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.

Celem Lokalnej Strategii Rozwoju jest zapewnienie optymalnego rozwoju inicjatyw w wymiarze indywidualnym i zbiorowym zarówno w sferze gospodarczej i społecznej, którego skutki mają być skierowane na tworzenie nowych miejsc pracy i podniesienie poziomu życia mieszkańców gminy Bardo, w tym bezpieczeństwa publicznego, oraz poprawę stanu środowiska naturalnego i rewitalizację, zwiększenia turystycznego znaczenia Barda również w kontekście bogactwa zabytkowego.

Działania te będą w pierwszej kolejności skierowane na obszary rozwojowe gminy Bardo, takie jak:

2.1 Obszary rozwojowe:

1. Infrastruktura techniczna i ochrona środowiska,
2. Gospodarka komunalna mieszkalnictwo,

3. Sport, kultura oraz turystyka,
4. Bezpieczeństwo publiczne,
5. Gospodarka lokalna.

Klasyczne podejście delimitacji obszarów problemowych w ujęciu obszarowym, znacznie ogranicza zakres zadań i problemów występujących na terenie gminy Bardo. Dlatego delimitacja obszarów problemowych została dokonana w nowatorski sposób - w obrębie obszarów rozwojowych. Obszar rozwojowy to obszar w ujęciu przestrzennym, w obrębie którego, zostały zidentyfikowane najważniejsze problemy oraz harmonogram planowanych działań inwestycyjnych.

Cezura czasowa Lokalnej Strategii Rozwoju obejmuje lata 2016 – 2022. Podstawą w pracach nad dokumentem było rozpoznanie sytuacji na terenie gminy Bardo oraz szerokie konsultacje społeczne prowadzone w ramach procesu przygotowania dokumentu, który polegał na przeprowadzeniu serii spotkań z reprezentantami społeczności lokalnej oraz przeprowadzeniu szerokiej ankietyzacji mieszkańców na terenie gminy. Lokalna Strategia Rozwoju przedstawia sytuację społeczno-ekonomiczną gminy, formułuje obszary rozwoju oraz obszary problemowe zmierzające do osiągnięcia rozwoju społecznego. Plan szacuje również spodziewane efekty planowanych przedsięwzięć i wpływ na przebieg procesów rozwojowych, a także wskazuje kierunki zaangażowania środków funduszy strukturalnych i środków własnych gminy.

„Lokalna Strategia Rozwoju Gminy Bardo na lata 2016 - 2022” to zbiór konkretnych, realnych, niezbędnych dla rozwoju społeczności lokalnej działań, odzwierciedla faktyczne potrzeby, a jego realizacja leży we wspólnym interesie wszystkich mieszkańców gminy Bardo.

3 Sytuacja społeczno-gospodarcza Gminy Bardo

3.1 Położenie, powierzchnia, ludność

3.1.1 Położenie

Gmina Bardo położona jest w woj. dolnośląskim, w powiecie ząbkowickim, w rejonie wschodniej części Sudetów w Górach Bardzkich, przełomu rzeki Nisy Kłodzkiej i przełęczy łączącej Śląsk z Kotliną Kłodzką. Obszar miasta i gminy Bardo obejmuje pogranicze dwóch dużych jednostek fizjograficznych. Są to na północnym wschodzie Przedgórze Sudeckie a na południowym zachodzie Sudety Środkowe. Bez wątpienia jest to jedno z najbardziej malowniczo położonych, oraz ciekawych architektonicznie sudeckich miejscowości.

Rysunek 1 Województwo dolnośląskie z zaznaczeniem miasta Bardo

W obrębie Przedgórza można wydzielić niewielki, południowo zachodni fragment Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich (Masyw Grochowej), zachodnia część Obniżenia Otmuchowskiego (Pradolina Nisy) oraz zachodni fragment Przedgórza Paczkowskiego. Część przedgórska jest pofałdowana, z wyraźnie sterczącymi wzgórzami Masywu Grochowej i z płaską, szeroką doliną Nisy Kłodzkiej. Większość powierzchni zajmują użytki rolne, poza wzniesieniami porośniętymi suchymi lasami świerkowymi i sosnowymi oraz dolina Nisy, której taras zalewowy porastają lasy łęgowe z jesionem, wierzbą i olszą. Rejon Sudetów to obszar obejmujący środkową część Gór Bardzkich ze wzniesieniami: Ostra Góra, Łaszczowa i Kalwaria w Grzbiecie Wschodnim oraz Radoszem, Kukula i Lisia Góra w Grzbiecie Zachodnim wraz z przełomem Nisy Kłodzkiej oddzielającym oba grzbiety. Górska część obszaru miasta i gminy odznacza się stromymi zboczami kopulastych wzniesień i głębokimi dolinami niewielkich potoków. W rejonie przełomu Nisy Kłodzkiej znajdują się urwiska. Całość porastają lasy

mieszane ze świerkiem i bukiem lub bory świerkowe. Najcenniejsze pod względem przyrodniczym fragmenty puszczy sudeckiej zostały objęte ochroną w rezerwatach "Cisy" i "Cisowa Góra".

Rysunek 2 Położenie geograficzne powiatu ząbkowickiego

Przez tereny Gminy Bardo przebiegają ważne szlaki komunikacyjne, w tym główna droga E-8 Warszawa-Praga oraz linia kolejowa z Wrocławia przez Kłodzko do Międzyzylesia.

Gmina Bardo graniczy z następującymi gminami:

- Gmina Kłodzko i Gmina Złoty Stok – od południa
- Gmina Kłodzko – od zachodu
- Gmina Stoszowice – od północnego zachodu
- Gmina Ząbkowice Śl. – od północnego wschodu
- Gmina Kamieniec Ząbkowicki – od wschodu

Województwo	dolnośląskie
Powiat	ząbkowicki
Powierzchnia	73,41 km ²
Sołectwa	Przyłęk, Potworów, Opolnica, Laskówka, Janowiec, Grochowa, Dzbanów, Dębowina, Brzeźnica

Tabela 1 Tabelaryczne zestawienie danych dotyczących położenia gminy Bardo

3.1.1.1 Sołectwa

Uchwałą Rady Miasta i Gminy Bardo nr II/12/84 z dnia 9 listopada 1984 r. utworzono następujące **sołectwa**:

3.1.1.1.1 Przyłęk

Jest to duża wieś leżąca na wschód od Barda w dolinie Nysy Kłodzkiej w miejscu, gdzie kończy się jej przełom przez Góry Bardzkie. Jej słowiańskie początki sięgają XI-XII wieku, kiedy to w tym miejscu istniała już wieś o nazwie Prilanc, leżąca na terenie kasztelani bardzkiej. Nazwa ta oznacza miejsce przy łące lub miejsce przy łęku czyli nizinie nadrzecznej, moczarowatej. W 1253 roku Przyłęk, już jako miasto posiadało własną mennicę i prawo bicia monety. W kasztelani bardzkiej było w tym czasie jeszcze jedno miasto - Koziniec. Niedługo jednak Przyłęk i Koziniec cieszyły się posiadaniem praw miejskich. Przyłęk już w 1296 roku występuje ponownie jako wieś, Koziniec rok później. Pod datą 1285 dowiadujemy się także, że w Przyłęku istniał od jakiegoś czasu klasztor dominikanów, którzy w tym roku zostali wygnani przez księcia wrocławskiego Henryka IV Probusa. W 1301 roku wymienia się po raz pierwszy nazwisko sołtysa Przyłęku - Henryka, co jest potwierdzeniem o utracie praw miejskich. Na południe od centrum dzisiejszego Przyłęku nad Nysą leżała niegdyś wieś Sand gdzie od najdawniejszych czasów był młyn wodny. W 1393 roku młyn, będący własnością kapituły kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu został sprzedany klasztorowi kamienieckiemu. Od tego czasu Przyłęk składał się z dwóch części: pierwszej, należącej do kolegiaty św. Krzyża i drugiej, południowej zwanej Sand, należącej do klasztoru kamienieckiego.

Rysunek 3 Fot. Przylęk, Kościół pw. Św. Anny

W 1241 roku wymieniony jest po raz pierwszy kościół św. Anny w Przylęku, nad którym patronat wkrótce objęli cystersi z Kamieńca Ząbkowickiego. W 1487 roku na wieży kościelnej zostały zawieszone dzwony, a z 1498 roku pochodzi złoty kielich, używany do końca II wojny światowej. Podczas wojny trzydziestoletniej wieś została całkowicie zniszczona, a 722 jej obywateli zmarło na skutek zarazy. Dnia 2 maja 1802 roku wybuchł w karczmie obok kościoła pożar, który wkrótce przeniół się na kościół, powodując jego całkowite zniszczenie. W ciągu następnych 20 lat został odbudowany i rozbudowany do dzisiejszej postaci. Wieża kościelna, która w dolnej części pochodzi jeszcze z XIV wieku została odbudowana dopiero w 1871 roku. W II połowie XIX wieku nastąpił okres industrializacji na terenie Ziemi Ząbkowickiej. Przy dawnym dworcu kolejowym w Bardzie (dzisiejszy dworzec Bardo-Przylęk) powstała w 1889 roku "Wschodnioniemiecka Fabryka Ligniny i Papieru". Fabryka specjalizowała się w produkcji celulozy, spirytusu etylowego i papieru pakowego. Zatrudniała przed wojną 450 pracowników. Wytwarzano tutaj także jako produkcję uboczną masę papierniczą z której formowano meble ogrodowe, ule i inne przedmioty.

3.1.1.1.2 Potworów

Jeśli podążamy pieszo z Barda w kierunku Ząbkowic Śląskich, najkrótsza a zarazem najbardziej malownicza droga wiedzie nas bezleśnymi pagórkami przez wieś Potworów. Leży ona na skraju Doliny Nysy Kłodzkiej i okalających ją wzgórz Przedgórze Paczkowskiego, w płytkiej dolinie potoku Mszanica, dopływu Studwi. Wieś ma słowiański rodowód i po raz pierwszy była wzmiankowana już w 1260 roku jako Potvorov. Nazwa nie pochodzi bynajmniej od jakiegoś "potwora" zamieszkującego tę okolicę, lecz od zbitki słów "po dworze", oznaczających osadę obok jakiegoś dworu-majątku, do niego należącą.

Rysunek 4 Fot. Potworów, figurka Maryjna

Od samego początku miała charakter rolniczy, ponadto działali tutaj liczni rzemieślnicy. W Potworowie działał silny związek rolników, który pod koniec każdego roku urządzał wielki noworoczny bal. Następny odbywał się z okazji cesarskich urodzin, podczas którego uczestnicy maszerowali w uroczystym pochodzie do Barda lub Brzeźnicy. W poniedziałek wielkanocny w gospodzie urządzano zabawę we własnym gronie, czasami także w zielone świątki. Największą uroczystością organizowaną przez miejscowy związek rolników był festyn dożynkowy. Festyn rozpoczynał się ranną mszą świętą w kościele w Brzeźnicy, gdzie procesja mieszkańców Potworowa przynosiła wykonaną z pszenicy koronę dożynkową. Po południu rozpoczynał się festyn połączony z zabawą taneczną. Największy ruch panował jednak w listopadzie, na dorocznym kiermaszu. W czasie dwóch dni mieszkańcy wsi i okolicznych miejscowości poddawali się hulankom i swawoli. W 1922 uroczyście odsłonięto pamiątkowy obelisk poświęcony tym mieszkańcom wsi, którzy zginęli podczas I wojny światowej. Potworów nigdy nie posiadał własnego kościoła ani cmentarza. Mieszkańcy, podobnie jak dzisiaj należą do parafii w Brzeźnicy.

Potworów nie posiada jakichś specjalnych zabytków. Przy drodze do Barda tuż za wsią stoi pod dwoma lipami barokowa XVIII wieczna kolumna maryjna. Przy drodze do Braszowic z drugiej strony wsi na wzgórzu stoi barokowa kapliczka. Najciekawszymi zabytkami tej wsi są tak zwane krzyże pokutne zwane także krzyżami pojednania.

3.1.1.1.3 Opolnica

Idąc około pół godziny z Barda wzdłuż wysokiego, skalnego brzegu Nysy Kłodzkiej osiągamy pierwsze zabudowania wsi Opolnica. Po prawej stronie drogi na wysokiej skarpie stoi duży, ładnie wkomponowany w leśny krajobraz budynek. To dom wypoczynkowy "Złota jabłoń". Mało, kto bowiem wie, że Opolnica była w tym czasie znaną wsią letniskową. Na terenie wsi tryska także źródło

wody mineralnej. Jest to woda siarczkowa i chociaż nie jest uznawana za wodę leczniczą, jest bardzo popularna jako woda stołowa. Początki Opolnicy sięgają XIII wieku, a konkretnie roku 1290. Wieś, w przeciwieństwie do pobliskiego Barda była od początku XVI wieku lokalnym ośrodkiem protestantyzmu. Tak było do 1653 roku, kiedy to miejscowy kościół siłą rekatolizowano. Po 50 latach, w 1708 roku kościół wrócił do ewangelików i tak już pozostało do dnia dzisiejszego. Ostatnim właścicielem Opolnicy przed wojną był hrabia Otton Schwerin, który posiadał także dobra w Tarnowie, Grochowie, Wilczej, Bardzie oraz elektrownie w Opolnicy, pierwsza na ziemi ząbkowickiej.

3.1.1.1.4 Laskówka

To pięknie położona wieś łańcuchowa nad potokiem o tej samej nazwie u podnóża Grzbietu Wschodniego Gór Bardzkich. Górną część wsi otaczają piękne lasy świerkowe i bukowe, od strony południowej i wschodniej rozciągają się rozległe połacie pól uprawnych i łąk. Wieś należy do najstarszych w regionie i została założona na początku XIII wieku w Przesiece Śląskiej, przy dawnej granicy pomiędzy Śląskiem i Czechami. Wieś do 1516 roku należała do kilku właścicieli i w tym roku została sprzedana klasztorowi cystersów. Pozostawała własnością klasztorną aż do 1810 roku, do momentu kasacji klasztoru. Później, podobnie jak inne majątki klasztorne została nabyta przez Fryderykę Wilhelminę Orańską, a następnie przeszła drogą spadku na jej córkę Mariannę Orańską. Ta ostatnia, znana z talentów gospodarczych, rozwinęła gospodarkę w swych majątkach, przyczyniła się też do rozwoju Laskówki. Wzrosła liczba jej mieszkańców.

Rysunek 5 Fot. Góry Bardzkie, fot. Norbert Kochanek

W końcu XIX wieku, ze względu na wspaniałe położenie i dobry klimat, wieś stała się niewielkim letniskiem, odwiedzanym szczególnie przez turystów przyjeżdżających do pobliskiego Barda. Istniała tutaj gospoda słynąca z dobrego jedzenia i polecana letnikom, którzy mieszkali u tutejszych rolników. Jeszcze za czasów cysterskich w 1729 roku opat kamieniecki Gerard Woywoda kazał wybudować dzisiejszy barokowy kościół, który powstał w miejscu starszego, gotyckiego. Od 1350 roku

był kościołem parafialnym. Wśród barokowego wyposażenia wnętrza kościoła zwraca uwagę ołtarz główny z obrazem patrona - świętego Mikołaja, wykonany w 1746 roku przez rzeźbiarza Steinera z Barda. Szczególną uwagę zwraca jednak obraz Matki Boskiej z dzieciątkiem, znajdujący się w jednym z bocznych ołtarzy. O tym, że wizerunek ten ma znaczenie szczególne, świadczą liczne vota zawieszane po obu jego stronach. Jego historię przekazuje pewne podanie ludowe: "Gdzie dzisiaj stoi krzyż na przełęczy (chodzi o Przełęcz Łaszczową), wisiał niegdyś na pewnym drzewie obraz Matki Boskiej. Stąd przeniesiono go do kościoła, gdzie wielokrotnie przenoszono go z miejsca na miejsce, bo pięknie ozdabiał jego wnętrze, jak donosiła relacja z 1752 roku. Pewnego razu gdy ludzie rankiem przyszedli do kościoła zauważyli, że obraz zniknął. Wkrótce okazało się, że obraz wisi na tym samym drzewie na przełęczy z którego go zdjęto. Obraz w uroczystej procesji prowadzonej przez księdza Handa został ponownie zdjęty z drzewa, przeniesiony do kościoła i umieszczony w miejscu gdzie go pierwotnie zawieszono, i tam na ołtarzu wisi do dzisiaj. Na skutek licznych cudownych zdarzeń za przyczyną Matki Boskiej z Laskówki, wielu pielgrzymów odwiedzało cudowny wizerunek.

We wsi i w jej najbliższych okolicach jest szereg ciekawych zabytków. Niedaleko kościoła przy rozwidleniu drogi stoi piaskowcowy krzyż, na powierzchni którego znajduje się zatarty napis oraz liczba "16". Krzyż ten został znaleziony przez miejscowego gospodarza Klappera na jego polu w pobliżu kapliczki słupowej, zwanej od jego imienia "klapperowską", pomiędzy nową i starą drogą do Janowca. Wedle miejscowej tradycji, krzyż ten stał na grobie pewnego szwedzkiego dowódcy, który zginął tutaj podczas wojny trzydziestoletniej.

3.1.1.1.5 Janowiec

Niewielka wieś u podnóża Grzbietu Zachodniego Gór Bardzkich, leżąca w głębokiej dolinie potoku Jasionowiec, dopływu Nysy Kłodzkiej. Szczególnie malowniczo położona jest górna część wsi, wcinająca się głębokim wąwozem w porośnięte lasem świerkowym zbocza Grodowej Górki i Koguciej Ostrogi. Wieś Janowiec powstała w połowie XIII wieku na terenie Przesieki Śląskiej.

Nazwa wsi wywodzi się od imienia męskiego Jan i oznacza wieś Jana lub potok Jana. W 1394 roku synowie Teodoryka sprzedali majątek w Janowcu klasztorowi cystersów w Kamieńcu Ząbkowickim i od tego momentu pozostawał jego własnością aż do 1810 roku. W 1812 roku wieś, podobnie jak inne posiadłości pocysterskie na tym terenie została zakupiona przez królową Niderlandów - Fryderykę Luizę Wilhelminę. Później drogą sukcesji przeszły na jej córkę - Mariannę Orańską, właścicielkę pałacu w Kamieńcu Ząbkowickim. Idąc w górę doliny Jasionowca w stromych zboczach Gór Bardzkich można zauważyć resztki wykopów świadczących o dawnych poszukiwaniach górniczych. Stąd prowadzą również malownicze drogi na Kalwarię Bardzką. Szczególnie piękna jest tzw. Polska Droga Krzyżowa ze skromnymi stacjami z kamiennych krzyży i malowidłami na blasze. Drogą tą w latach 20. XIX wieku uczęszczały pielgrzymki ludności polskiej z Górnego i Dolnego Śląska. Wedle

pewnych źródeł pisanych, droga powstała po kasacie zakonu cysterskiego w Kamieńcu Ząbkowickim, do którego należało sanktuarium w Bardzie. Wówczas właścicielka dóbr pocysterskich, Fryderyka Luiza Wilhelmina, nakazała zamknięcie bocznych dróg na Kalwarię, pozostawiając jedną, zwaną też niemiecką, prowadzącą z Barda. Wówczas pielgrzymi z Polski pobudowali własną drogę krzyżową.

3.1.1.1.6 Grochowa

Na południowych stokach Masywu Grochowa - Braszowic poniżej przełęczy rozdzielającej szczyty Grochowca i Brzeźnicy leży wieś Grochowa. Wieś składa się z dwóch części: górnej i dolnej. Górna leży na północnych stokach Masywu Grochowa - Braszowic i jest tam dzisiaj samotne gospodarstwo. Dolna, południowa część kończy się niewielkim osiedlem robotniczym, wybudowanym w latach 50-tych, związanym z pobliską kopalnią i prażalnią magnezytu. Wieś Grochowa posiada niewątpliwie słowiański rodowód i istniała już na początku XIII wieku. Świadczy o tym jej nazwa pochodząca od polskiego słowa groch. Wojna trzydziestoletnia przyniosła całkowite zniszczenie i zadłużenie wsi. Grochowa była pierwszą wsią w powiecie ząbkowickim, która w końcu XIX wieku została zelektryfikowana. Stało się tak dzięki wybudowaniu hydroelektrowni na Nysie Kłodzkiej w Opolnicy i połączeniu Grochowa linią wysokiego napięcia z elektrownią.

Największym bogactwem okolic jest magnezyt, chociaż ślady poszukiwań górniczych w rejonie Grochowa są znacznie starsze. Jeszcze w średniowieczu poszukiwano tutaj szlachetnych kamieni i rud metali. Źródła podają, że w latach 1819-1823 na górze Grochowiec i Stróżnik wydobywano najpiękniejszy chryzopraz. W połowie XIX wieku istniały w pobliżu dwie kopalnie węgla brunatnego. W latach 80-tych zbudowano nowe kopalnie i piece prażalnicze, znacznie wzrosło też zapotrzebowanie na magnezyt surowy. Powstawały nowe kopalnie, rosło wydobycie, które w końcu XIX wieku wynosiło 900 ton na miesiąc. Magnezyt z okolic Grochowa posiadał najwyższy stopień czystości, a jego odkrycie i zbadanie własności nastąpiło prawdopodobnie po raz pierwszy w historii światowego górnictwa. Ciekawym zabytkiem dawnej sztuki fortyfikacyjnej jest zespół umocnień ziemnych w Masywie Grochowa-Braszowic. Zadaniem fortyfikacji było, wspólnie z twierdzami: nyską, kłodzką i srebrnogórką, uniemożliwić wycofującym się na wschód po klęsce moskiewskiej wojskom napoleońskim, połączenie się z oddziałami stacjonującymi w Czechach. Cofające się wojska napoleońskie ominęły jednak ten teren, a forty zostały wkrótce rozbrojone i opuszczone. Zespół ten liczy 11 obiektów w Masywie Grochowej i 5 w okolicach Barda. Najlepiej zachowany jest fort nr. 9 zwany Grochowskim, położony na zalesionej kulminacji pomiędzy Grochowem i Brzeźnicą.

3.1.1.1.7 Dzbanów

Dzbanów: To jedna z najstarszych wsi na ziemi ząbkowickiej. Powstała prawdopodobnie jeszcze w połowie XII wieku. Nazwa wsi jest pochodzenia słowiańskiego i wywodzi się od słowa "dzban", którego staropolska forma brzmiała czban. Dobra klasztoru kamienieckiego składające się z

31 wsi, kupiła 20 II 1812 roku za 230.825 talarów Fryderyka Luiza Wilhelmina Hohenzollern, królowa holenderska i siostra króla Prus. Po jej śmierci odziedziczyła je córka, księżna Marianna Orańska. Przez niemal cały wiek XIX wieś stanowiła własność księżnej, a po jej śmierci stała się własnością spadkobierców - Hohenzollernów na zamku w Kamieńcu Żąbkowskim. Wieś należała do parafii w Łaskówce. Jedynie w folwarku istnieje od XVIII wieku kaplica, w której odprawiano dawniej mszę świętą.

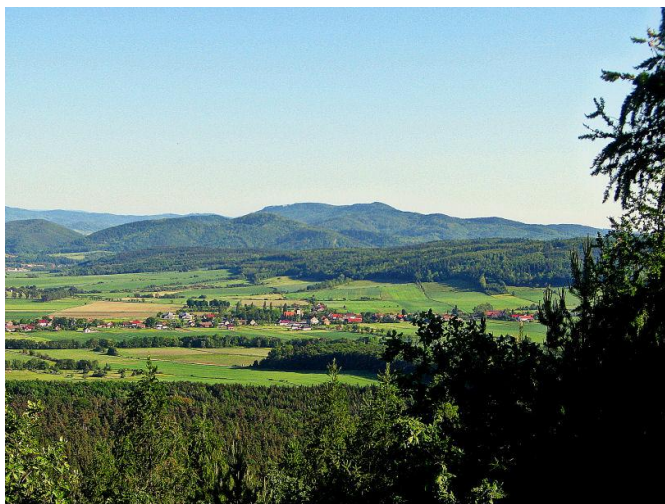
3.1.1.1.8 Dębowina

Mała wieś o rozproszonej zabudowie leżąca w Grzbiecie Wschodnim Gór Bardzkich po obu stronach szosy z Barda do Kłodzka przy dawnej granicy Śląska z Ziemią Kłodzką. Widowym punktem tę granicę wyznaczającym jest kolumna maryjna stojąca na Przełęczy Bardzkiej przy drodze nr. 8. Dawniej drogą tą prowadził stary trakt handlowy, uważany nawet za jedną z odnóg szlaku bursztynowego. Z czasem droga stała się jedną z najważniejszych dróg handlowych łączących Czechy ze Śląskiem. Od początku kształtowania się państwa polskiego tędy biegła granica pomiędzy Polską i Czechami, od połowy XIV wieku między Śląskiem a Czechami. Pierwsza pewna wzmianka o wsi pochodzi dopiero z XIV wieku i jest zanotowana w księdze ziemskiej okręgu żąbkowskiego. Obecna nazwa wsi została ustalona po II wojnie światowej przez Komisję Nazewnictwa Urzędu Rady. Już na początku XVI wieku istniały tutaj dwie wioski: Dębowina Dolna i Górna. Dębowina nigdy nie była dużą wsią.

Ciekawym reliktem dawnych szlaków komunikacyjnych są dwie drogi prowadzące w pobliżu Dębowiny. Od zamku hrabiego Merveldta w Bardzie przez Dębowinę na Przełęcz Bardzką prowadzi droga wojenna zwana Kannonenweg (Droga Armatnia), którą wojska pruskie wkroczyły na teren ziemi kłodzkiej od strony Barda. Drugą jest tak zwana droga graniczna, prowadząca z Przełęczy Bardzkiej na Przełęcz Łaszczową wzdłuż starej granicy między Śląskiem a Czechami.

3.1.1.1.9 Brzeźnica

Duża, rolnicza wieś łańcuchowa u podnóża Grzbietu Zachodniego Gór Bardzkich. Jest jedną z najdłuższych wsi w dawnym powiecie żąbkowskim, jej zabudowania ciągną się na przestrzeni około 3,5 kilometra po obu stronach rzeki Studwi. Górne, położone są malowniczo na południowych stokach Brzeźnickiej Góry w Górach Bardzkich, dolne leżą na rozległym obniżeniu u stóp Masywu Grochowa-Braszowic. W dolnej części wsi otaczają użytki rolne z dobrymi glebami. W górnej, położonej na stokach Gór Bardzkich, rosną rozległe lasy świerkowe z domieszką buka, dębu i innych drzew liściastych. Na terenie tych lasów znajdują się dwa rezerваты leśne: Cisy i Cisowa Góra, będące największymi skupiskami tych drzew w Sudetach.

Rysunek 6 Fot. Brzeźnica – widok na Góry Bardzkie, Grzbiet Wschodni

Brzeźnica, szczególnie w swej górnej części posiada bogate walory krajobrazowe i przyrodnicze. Stąd rozciągają się piękne widoki na Góry Bardzkie, Sowie i Masyw Grochowej. Również, co podkreślano przed wojną, Góry Bardzkie posiadają w tym rejonie szczególne wartości przyrodnicze i geologiczne spotykane właściwie tylko w Alpach. W lesie poniżej Brzeźnickiej Góry znajduje się wczesnośredniowieczne grodzisko, nazywane przez dawnych mieszkańców polskim grobem, gdzie od dawna znajdowano tutaj dawną broń, ozdoby i naczynia. Brzeźnica jest starą wsią rycerską, która powstała w końcu XIII lub na początku XIV wieku. Jej nazwa pochodzi od słowiańskiej brzozy, a więc była to na początku "brzozowa wieś. Podczas wojny 30-letniej wojska szwedzkie kilkakrotnie spustoszyły wieś.

Ostatnie zabudowania Brzeźnicy kończą się dawnym folwarkiem rycerskim Kohnheide, dzisiaj zwanym Kielkowem, leżącym obok zakładów magnezytowych. W XIX wieku odkryto w pobliżu niewielkie pokłady węgla brunatnego i uruchomiono dwie kopalnie.

Kościół w Brzeźnicy powstał w XIV wieku. Do 1644 roku był filialnym kościoła w Braszowicach. Obecny, barokowy powstał w 1723 roku, a od 1839 stał się parafialnym. Mało kto wie, że przez 27 lat w szkole w Brzeźnicy pracował jako nauczyciel plastyki wybitny twórca, rysownik, malarz, rzeźbiarz i ilustrator - Karol Robert Brandt. Jest on wymieniany jako jeden z najlepszych twórców ludowych okresu przedwojennego na Śląsku. Jego specjalnością było malarstwo na szkłe, posiadał największą na Śląsku kolekcję takich obrazów. Był też dobrym rzeźbiarzem w drewnie, rzeźbił między innymi krzyże nagrobne.

3.1.2 Powierzchnia

Miasto i gmina Bardo obejmuje obszar 73,41 km, z czego 4,55 km przypada na miasto Bardo, a pozostałe 68,86 km na teren gminy.

Zasięg terytorialny obszaru Gór Bardzkich Gminy Bardo wynosi 3.270 ha i jest objęty jako "Obszar Chronionego Krajobrazu Gór Bardzkich". Pozostałe tereny gminy w granicach wsi Brzeźnica, Grochowa, Potworów, Przyłęk, Dzbanów, Janowiec i Laskówka znajdują się w strefie "Chronionego Krajobrazu Podgórze Sudeckiego" i mają charakter strefy otulinowej dla "Obszaru Chronionego Krajobrazu Gór Bardzkich".

Znaczny obszar gminy zajmują zalesione tereny góryste o stopniu lesistości wynoszącym 59,58%.

Gmina Bardo w przeliczeniu powierzchni na hektary posiada 7341 ha (tabela nr 1.4) w tym użytków rolnych 3053 ha, lasy stanowią 3544 ha i pozostałych gruntów 744 ha. W skład użytków rolnych wchodzi: grunty orne 2268 ha, łąki 393 ha, pastwiska 344 ha i sady 48 ha. Gmina Bardo zajmuje pierwszą lokatę w powiecie ząbkowickim ze względu na lesistość obszaru. Lasy stanowią 48,28 % powierzchni miasta i gminy, obejmując 3544 ha.

3.1.3 Ludność

Ludność ogółem (stałych i czasowych) w 2015 roku wyniosła 5.514, przy czym miasto Bardo było zamieszkałe przez 2.705 mieszkańców, natomiast pozostałą część populacji tj. 2.809 stanowi ludność zajmująca pozostałe obszary wiejskie.

Według statystyk na koniec roku 2014 ludność w wieku przedprodukcyjnym stanowiła 874 osób (16%), produkcyjnym 3587 osoby (65%), a w wieku poprodukcyjnym 1053 osoby (19%). Miasto i gmina Bardo objęta jest strukturalnym bezrobociem. Pomimo, że stopa bezrobocia utrzymuje się na wysokim poziomie zaczyna mieć tendencję spadkową. Największy kryzys Bardo miało w 2002 roku, kiedy to stopa bezrobocia wyniosła 31,3 %. Jedną z przyczyn tak wielkiego bezrobocia było ogłoszenie upadłości Bardeckich Zakładów Papierniczych, w których pracowało wówczas około 160 osób.

Obecnie około 30% jest zatrudnionych w gospodarce przemysłowej. Do największych zakładów przemysłowych należą: Dolnośląskie Zakłady Magnezytowe – zatrudniające 122 osoby, Lasy Państwowe - 120 osób. Blisko 10 % zatrudnionych pracuje w rolnictwie. Dużą rolę odgrywa Dom Pomocy Społecznej w Opolnicy, który zatrudnia ponad 100 osób. Pozostałe zatrudnienie to mniejsze zakłady pracy oraz jednostki gminne.

3.2 Gospodarka

Sektor małych i średnich firm usługowo- handlowo – produkcyjnych jest dominującym w dziedzinie gospodarki gminy. Opierając się jednak na strukturze zgłoszeń działalności gospodarczej w Urzędzie Gminy podjęto próbę oceny stanu i struktury podmiotów zajmujących się handlem. Ogólnie biorąc handlem detalicznym, hurtowym i obwoźnym zajmuje się na terenie gminy ponad 200 podmiotów gospodarczych. Rozmieszczenie placówek handlu detalicznego na terenie gminy jest na ogół równomierne.

W rodzajowej strukturze placówek handlowych różnych branż dominują sklepy o charakterze ogólnym (spożywcze uzupełniane przez sprzedaż artykułów przemysłowych, a także spożywcze, przemysłowe, mięsne). Handel detaliczny w mieście realizowany jest również na jednym stałym targowisku oraz okazjonalnych targowiskach na terenie gminy. Można zaobserwować malejącą liczbę przedsiębiorców w sektorze publicznym. Spowodowane to zostało procesami restrukturyzacyjnymi, prywatyzacyjnymi, przekształceniami własnościowymi a także ogłoszeniem upadłości. Notowany wzrost podmiotów gospodarczych w zakresie budownictwa (szczególnie w roku 1997) spowodowany był nagłym wzrostem zapotrzebowania na usługi budowlane w związku z koniecznością odbudowy zniszczeń popowodziowych z roku 1997. W zasadzie przyrost liczby podmiotów w tej branży jest widoczny aż do roku 2000 - okres wzmożonego zapotrzebowania na budownictwo wynikające z w/w powodu. Przypuszczać należy, że spadek liczby podmiotów od 2001 jest spowodowany zmniejszeniem zapotrzebowania na tego typu usługi w wyniku wzrostu kosztów materiałów, ubożenia społeczeństwa, spowodowanego m.in. procesami restrukturyzacji, prywatyzacji lub upadłością firm. W sektorze handel i naprawy widoczna jest stała tendencja wzrostu, szczególnie w dziedzinie handlu obwoźnego. Rozpoczęcie tej formy działalności, której odsetek w dziedzinie handlu (bez napraw) wynosi 57%, jest proste, ponieważ nie wymaga nakładów inwestycyjnych, nie wymaga posiadania kapitału lub zaciągania kredytów. W zakresie innych podmiotów usługowych, wzrost ich liczby notuje się na przestrzeni kilku lat. Duży odsetek stanowią usługi leśne. Dotychczasowi pracownicy etatowi Nadleśnictwa Bardo z uwagi na procesy restrukturyzacyjne w tej branży zmuszeni zostali do podjęcia działalności na własny rachunek. Duży wpływ ma także reforma systemu ubezpieczeń. Pojawiła się większa grupa podmiotów, które pośredniczą w dziedzinie funduszy emerytalnych i ubezpieczeniowych.

3.3 Środowisko przyrodnicze

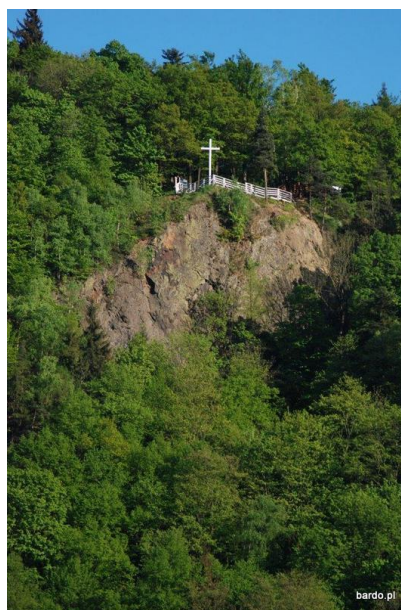
Gmina Bardo położona jest we wschodniej części Sudetów w Górach Bardzkich przy trasie nr 8 z Wrocławia do Kudowy Zdrój, oddalona od Wrocławia o 75 km. Bardo leży na szlaku kolejowym Wrocław-Praga przebiegającej m.in. przez Kłodzko, Kamieniec Ząbkowicki i Strzelin w związku z czym posiada bardzo dobre połączenie kolejowe przez Wrocław praktycznie z wszystkimi większymi miastami w Polsce.

3.3.1 Skarby przyrody

Gmina Bardo to malownicze tereny, liczne szlaki turystyczne, punkty widokowe i skarby przyrody. Na terenie gminy Bardo znajdują się liczne Skarby Przyrody. Należą do nich:

3.3.1.1 Obryw skalny

Osuwisko znajduje się na zachodnim stoku Kalwarii, opadającym do dna doliny Nysy Kłodzkiej. Jego górną granicę wyznacza urwisko skalne pod krzyżem na stoku Kalwarii (doskonale widoczne z Barda), w dole sięga do koryta Nysy Kłodzkiej.

Rysunek 7 Fot. Obryw Skalny, fot. Norbert Kochanek

Podcięcie jęzora osuwiskowego znajduje się naprzeciwko kościoła w Bardzie, pomiędzy początkiem drogi krzyżowej na Kalwarię a zagospodarowanym parkiem miejskim. Osuwisko jest w dolnej części porośnięte lasem, w górnej odsłania się lita skała, wokół na stokach

rośnie las mieszany z dominacją buka i świerku. Osuwisko jest największą formą tego typu w Sudetach powstałą w czasach historycznych, ma około 300 m długości i do 200 m szerokości. Cechuje się on nieregularnym układem wałów i obniżen bezodpływowych, na powierzchni widoczne są wielkie bloki szarogłazów o długości do 10 m.

3.3.1.2 Rezerwat „Cisy”

Rezerwat "Cisy" został utworzony decyzją Ministra Leśnictwa, zawartą w zarządzeniu Nr 22 z dnia 24 kwietnia 1954 r. Położony jest obok wsi Brzeźnica, znajdującej się w Gminie Bardo. Znajduje się pod zarządem Nadleśnictwa Bardo Śląskie.

Rysunek 8 Fot. Rezerwat „Cisy”, źródło: naszlaku.com

Cisem od dawna interesowali się zarówno leśnicy jak i botanicy. W skali kraju rezerwat "Cisy" jest drugim co do wielkości objętym ochroną stanowiskiem *Taxus baccata* (Cisa Pospolitego). Jego szata roślinna niemal w całości została w przeszłości zniekształcona w wyniku antropogenicznych oddziaływań. Góry Bardzkie żywią prawdopodobnie najbogatszą w Polsce populację cisa. W omawianym rezerwacie oraz w położonej w pobliżu "Cisowej Górze" chronionych jest prawie 2500 osobników *Taxus baccata*, a co najmniej drugie tyle występuje w lasach gospodarczych. Rezerwat "Cisy" położony jest na północnych stokach dwóch gór: Brzeźnickiej Góry (525 m n.p.m.) i Leszka (530 m n.p.m.). Teren rezerwatu generalnie opada w kierunku północnym, a przez jego środek przebiega wyraźna, głęboka rynna, dnem której płynie (okresowo wysychający) niewielki strumień, uchodzący na terenie rezerwatu do potoku Stobna.

3.3.1.3 Cisowa Góra

"**Cisowa Góra**" - leśny rezerwat przyrody w Sudetach w zachodnim paśmie Gór Bardzkich o powierzchni 18,9 ha, utworzony w 1953 na stokach gór Buczek i Mały Buczek w celu ochrony dużego zgrupowania cisów. Rezerwat stanowi fragment lasu mieszanego pierwotnej Puszczy Sudeckiej, gdzie rośnie: jawor, lipa, wiąz, jodła, świerk, dąb oraz około tysiąca cisów. Roślinność runa leśnego jest uboga, ale występuje tu kilka gatunków storczyka.

3.3.1.4 Przełom Nysy Kłodzkiej

Przełom Nysy Kłodzkiej lub Przełom Bardzki to jeden z piękniejszych przełomów w Polsce. Znajduje się on w okolicach Barda w Górach Bardzkich i ma charakter antecedeny, co oznacza, że Nysa Kłodzka jest starsza niż Góry Bardzkie - podczas ich powolnego wypiętrzania stopniowo się w nie zagłębiała, przez co teraz ze swymi szerokimi zakolami przypomina raczej rzekę niziną niż górska.

Rysunek 9 Fot. Przełom Bardzki, źródło: bardo.pl

Przełom ten najlepiej prezentuje się z góry Kalwaria - znajduje się pod nią przepaść powstała w wyniku działalności rzeki. Zróznicowany przebieg Nysy Kłodzkiej na terenie gminy stworzył dogodne warunki do powstania szlaku wodnego i organizacji spływów kajakowych. Szlak zaczyna się w powiecie kłodzkim, przebiega przez Bardo i kończy się na kaskadzie zbiorników wodnych w Gminie Kamieniec.

3.3.1.5 Góry Bardzkie

To nieduże, ale bardzo malownicze góry zrębowe w Sudetach; najdalej wysunięte na wschód pasmo Sudetów Środkowych. Długie na 20 km i szerokie od 6 do 10 km góry ciągną się od Przełęczy Srebrnej na północnym zachodzie po Przełęcz Kłodzką na południowym wschodzie. Opadają wyraźnym uskokiem brzeżnym ku Przedgórzu Sudeckiemu, a na południowym zachodzie przechodzą łagodnie w obniżenie Kotliny Kłodzkiej. Całe pasmo o powierzchni ok. 200 km. Grzbiet zachodni ma kształt szerokiego i niezbyt wysokiego masywu, najwyższą kulminację stanowi Słup (667 m n.p.m.). Grzbiet wschodni jest wyższy i ma kształt pojedynczego, ostro zarysowanego pasma, najwyższą kulminację tworzy tu Kłodzka Góra (765 m n.p.m.) i Ostra Góra (751 m n.p.m.). Na południe od grzbietu zachodniego znajduje się Obniżenie Łącznej oraz Garb Golińca - zbudowane z innych skał niż właściwe Góry Bardzkie. W północno-wschodniej części wschodniego grzbietu można wyróżnić kotlinowate Obniżenie Laskówki. Góry Bardzkie są orograficznym przedłużeniem Gór Sowich, od których dzieli je Przełęcz Srebrna, ale w przeciwieństwie do nich są zbudowane ze sfałdowanych w orogenezie hercyńskiej skał.

Rysunek 10 Fot. Góry Bardzkie, źródło: bardo.info.pl

3.3.1.6 Fauna i Flora

Prawie całe pasmo Gór Bardzkich porastają świerczyny i dolnoreglowe lasy mieszane. Na zachód od Barda znajdują się dwa rezerваты przyrody: Cisy i Cisowa Góra, chroniące lasy mieszane m.in. z jaworem, świerkiem i skupiskami starych, ponad 100-letnich cisów. Doliny potoków i obniżenia Gór Bardzkich są najczęściej bezleśne i zajęte w całości pod uprawy rolne i duże wsie łańcuchowe.

Ciekawostką jest iż niemal całe Góry Bardzkie cechują się bardzo specyficznym mikroklimatem. W związku z tym można tu znaleźć wiele niezwykłych, unikatowych okazów flory i fauny. Mają one niekiedy charakter endemiczny, tzn. występują tylko w tym regionie. Jednym z przykładów okazów fauny bardzo rzadko spotykanych w Polsce, a występujących stosunkowo często w Górach Bardzkich, jest salamandra plamista. Ten płaz jest obecnie niezwykle rzadkością i znajduje się pod całkowitą ochroną.

3.4 Turystyka

Miasto i Gmina Bardo to liczne atrakcje turystyczno-kulturowe. Po II wojnie światowej, ludność polska Dolnego Śląska przejęła piękną tradycję pielgrzymowania do Sanktuarium Strażniczki Wiary, gdzie w ostatnich latach obserwuje się wzmożony ruch pielgrzymkowy.

Turystyka aktywna to szlaki piesze, rowerowe oraz spływy Przełomem Bardzkim. Góry Bardzkie są jednym z rzadziej uczęszczanych i najbardziej urokliwych pasm górskich w Sudetach. Wybierając się w nie na wędrowkę, masz małą szansę spotkania drugiego turysty na szlaku. Góry Bardzkie to przede wszystkim piękno potęgi jaką jest tutaj przyroda. To malownicze i niespotykane nigdzie indziej miejsca. Widok z Kotliny Żdanowa czy Doliny Wilczej, gdzie można natknąć się na stada owiec pilnowane przez psy pasterskie, na długo pozostaną w pamięci. Przyprawiona pięknymi widokami wędrowka grzbietem Gór Bardzkich oraz zdobycie Ostrej i Kłodzkiej Góry - leżących w samym sercu Gór Bardzkich, powodują wrażenie przebywania na dachu świata. Odwiedzając rezerwaty Cisy oraz Cisowa Góra przebywa się w nielicznym już, jednym z nietkniętych fragmentów pierwotnej Puszczy Sudeckiej, gdzie rośnie największe skupisko cisów na Dolnym Śląsku. Wybierając się w Góry Bardzkie można natknąć się na tajemnicze i magiczne miejsca, leśne uroczyska, "alpejskie" łąki i przepiękne widoki.

3.4.1 Piesze szlaki turystyczne na Ziemi Bardzkiej:

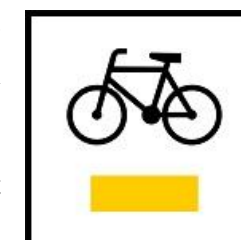
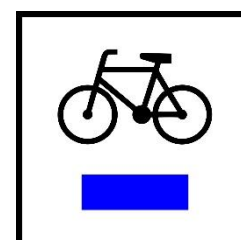
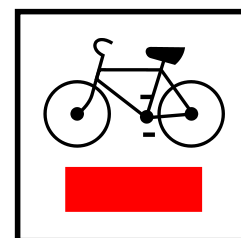
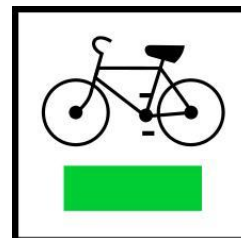
- Zielony szlak turystyczny biegnie w kierunku południowo-wschodnim do Złotego Stoku,
- Niebieski europejski Szlak Dalekobieżny E3 "Atlantyk-Morze Czarne", biegnie Górami Bardzkimi w kierunku północnym do Srebrnej Góry, a w kierunku południowym przez Górę Kalwarię i Kłodzką Górę (765 m. n.p.m.), na Przełęcz Kłodzką,
- Żółty, pielgrzymkowy szlak turystyczny biegnie z Barda do Ząbkowic Śląskich.

3.4.2 Polecane lokalne trasy rowerowe w gminie Bardo:

- Pętla o długości ok. 24 km prowadzi przez Bardo - Opolnicę - Wilczę - Przełęcz Wilczą - Żdanów - Wilcze Rozdroże - Przełęcz Srebrną - Nową Wieś Kłodzką - Czerwieńczyce - Wojbórz - Opolnicę i Bardo. Zielony szlak, nazywany przez miejscowych rowerzystów "Niedzielną Traską". Mocno wyprofilowana charakterystyka, ponad 30% to podłoże asfaltowe, dystans przyjazny wypoczynkowi i przewyższenia w zasięgu dla każdego.
- Pętla o długości ok. 44 km prowadzi Górami Bardzkimi i Żłotymi przez Bardo - Przełęcz Łaszcową - Przełęcz Kłodzką - Przełęcz Chwalisławską - Chwalisław - Laski - Laskówkę - Janowiec i Bardo. Jest to najdłuższa z oficjalnych tras. Taki dystans po płaskim szutrze zajmuje dobrym rowerzystom niespełna 1:20h. Tutaj potrzeba dodatkowej godziny aby uporać się z podjazdami. Są dwa długie podjazdy na trasie. Możliwe i zapadające w pamięć...
- Pętla wokół rezerwatu przyrody Cisy o długości ok. 16 km prowadzi przez Bardo - Opolnicę - Brzeźnicę i Bardo. Niebieski szlak rowerowy cechuje się małym dystansem oraz bardzo krętą trasą. Skrzyżowań jest dosłownie 5, ale łuków i zakrętów pełno, można to zobaczyć na mapie tej trasy. Trasa jest polecana dla osób chcących się przejechać w dość trudnym terenie, ale na małym dystansie.
- Pętla wokół góry Kalwarii ma długość ok. 14 km. To najkrótsza trasa, bardzo szybka z krótkimi ale częstymi podjazdami. Dla ambitnych może to nabrać sportowego charakteru. Takie ostre podjazdy da się utrzymać w tempie, dzięki czemu czas przejazdu tego szlaku jest krótki, a zmęczenie większe. Przewyższenia są naprawdę zadowalające jak na ten dystans.

3.4.3 Spływy Przełomem Bardzkim

3.4.3.1 Szlak Wodny Nysy Kłodzkiej.

Szlak wodny Nysy Kłodzkiej przebiega od Bystrzycy Kłodzkiej przez Kłodzko i Bardo do wsi Topola - na najładniejszym górskim odcinku rzeki Nysy Kłodzkiej. Najciekawszym elementem szlaku jest antecendentny przełom Gór Bardzkich. Po drodze warto zwiedzić niezwykle interesujące i malowniczo położone miejscowości, z których najważniejsze to Bystrzyca Kłodzka, Kłodzko, Bardo i Kamieniec Żąbkowicki

Rysunek 12 Fot. Spływ Przełomem Bardzkim, źródło: bardo.pl

Cały szlak liczy w sumie 52 km długości i podzielony został na trzy jednodniowe etapy. Początek szlaku usytuowano na moście we wsi Zabłocie, gdzie tradycyjnie rozpoczyna się coroczny Ogólnopolski Spływ Kajakowy Nysa Kłodzka, który odbywa się w długi weekend majowy. Meta spływu znajduje się w Topoli - na tej wysokości kończy się również górski charakter rzeki i rozpoczynają Jeziora Zaporowe. Szlak na proponowanym odcinku jest wprawdzie dość uciążliwy (liczne obowiązkowe przenioski), ale walory krajobrazowe okolic i piękno Przełomu Bardzkiego z pewnością wynagrodzą wszelkie niedogodności.

3.4.3.2 Spływy pontonowe

Przystań Wodna SKI-RAFT przy ul. Skalnej w Bardzie oraz Rafting przy ulicy Grunwaldzkiej organizują spływy pontonowe i kajakowe przez cały sezon, codziennie, od kwietnia

do października. Dysponują wysokiej jakości, profesjonalnym sprzętem wodnym, gwarantującym bezpieczeństwo na wodzie, a po spływie zaprasza do smażalni na świeżego pstrąga!

Rysunek 13 Fot. Spływ Pontonowy, źródło: bardo.pl

Spływ Przełomem Bardzkim odbywa się na odcinku 15 km i trwa ok. 3 godzin. Cena biletu obejmuje wypożyczenie sprzętu, transport oraz szkolenie instruktorskie z zakresu bezpieczeństwa i technik pływania pontonem. Spływy indywidualne organizowane są dla min. 2 osób, grupowe - dla max. 500 osób.

3.4.4 Zabytki

Atrakcją turystyczną Gminy Bardo są liczne zabytki:

3.4.4.1 Bazylika Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny - obiekt pocysterski

Wybudowany w miejscu, gdzie stały kościoły „czeski” i „niemiecki”. Ma 54m długości, 26m szerokości i 25 metrów wysokości. Może pomieścić około 3 tys. ludzi.

Rysunek 14 Bazylika Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny

Budowę rozpoczęto w 1686 roku, a zakończono w 1704 roku. Kościół ten jest jedną z najpiękniejszych budowli w stylu barokowym na Śląsku. Szczególną uwagę przyciąga piękny ołtarz główny z obrazem przedstawiającym scenę Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny - dzieło największego malarza śląskiego baroku Michała Willmana. Bogato rzeźbiona barokowa ambona pochodzi z 1698 roku.

3.4.4.2 Klasztor Ojców Redemptorystów - obiekt pocysterski

Przy kościele wznosi się pocysterski barokowy klasztor zbudowany w latach 1712-1716 w miejscu dawnej drewnianej budowli, która spłonęła w 1711 r. Mieści się tu Muzeum Sztuki Sakralnej, powstałe z inicjatywy obecnych kustoszy sanktuarium - ojców redemptorystów. Na parterze znajduje się Kaplica Wotywna z wieloma świadectwami łask i cudów dokonanych za przyczyną bardzkiej Madonny.

Rysunek 15 Fot. Klasztor Ojców Redemptorystów, fot. Radosław Chuchra

Budynek klasztoru, o masywnych kamiennych murach i skrzydle poprzecznym zwieńczonym dwoma barokowymi wieżami, powstał na planie nieregularnego rzutu, zbliżonego kształtem do litery T. Nad portalem wejściowym znajduje się umieszczony tu po 1900 r. herb zakonny redemptorystów z łacińskim napisem *Copiosa apud eum redemptio* („Obfite u Niego odkupienie”). Obszerne korytarze klasztorne, przykryte sklepieniami żaglastymi na gurtach, zdobią koliste plafony. W 1807 r., podczas natarcia na twierdzę kłodzką, klasztor był siedzibą sięgających spustoszenie wojsk napoleońskich. Stacjonował tu Hieronim Bonaparte, brat Napoleona, dowodzący kampanią. Na dziedzińcu kościelnym obok klasztoru znajduje się pomnik Jana Pawła II, wykonany w 1981 r. przez Adama Romana z Warszawy. Jest to drugi w kolejności pomnik jaki powstał w Polsce ku czci Jana Pawła II.

3.4.4.3 Figurka Matki Bożej Bardzkiej - Strażniczki Wiary Świętej

Cudowna Figurka Matki Bożej jest najcenniejszym zabytkiem Barda. Ta najstarsza na Dolnym Śląsku rzeźba romańska, tzw. Madonny Tronującej, znajduje się w centralnej części ołtarza głównego bazyliki, wyeksponowana w szklanej gablocie.

Rysunek 16 Fot. Figurka Matki Bożej Bardzkiej, źródło: bardo.pl

Wykonana z drewna czerwonego buka figurka, mierzy niewiele ponad 43 cm i przedstawia Maryję z Dzieciątkiem. Matka Boża, siedząca na tronie, trzyma w wyciągniętej prawej ręce królewskie jabłko. Dzieciątko, na jej kolanach, lewą rączką podtrzymuje księgę, a prawą podnosi w geście błogosławieństwa. Bardzo charakterystyczny jest tajemniczy uśmiech Marii, dzięki któremu nazywa się ją często „Madonną uśmiechniętą”. Rzeźba ma wydłutowane wnętrze, a w górnej części znajduje się siedem rzędów liter, których znaczenia do dnia dzisiejszego nikomu nie udało się odgadnąć. Według legendy Figurka została wykonana po objawieniu się Matki Bożej pewnemu młodzieńcowi, który na prośbę Marii umieścił jej podobiznę w kapliczce. Historycy jednak nie są zgodni co to do tego, czyim dziełem jest i kiedy powstała. Czas powstania rzeźby datuje się na XII-XIII w.

Pierwsze wzmianki o szerzącym się kulcie maryjnym, związanym z obecnością Cudownej Figurki Madonny w Bardzie, pochodzą już z roku 1270. O ogromnym znaczeniu Figurki świadczą liczne wota, które można obejrzeć w muzeum klasztornym. Do dziś przetrwał

też zwyczaj całowania Figurki przez pielgrzymów. Po każdej niedzielnej Mszy Świętej, rzeźbę Matki Bożej Bardzkiej zdejmuje się z ołtarza i podaje pielgrzymom do ucałowania.

3.4.4.4 Kaplica górska i Kalwaria

Zbudowana w latach 1617-1619 na Górze Bardzkiej (583 m n.p.m.), zwanej obecnie Kalwaria. Postawiono ją w miejscu, gdzie według legendy miała się objawić Matka Boża Płacząca. Kaplica ma kształt ośmiobocznej rotundy, wewnątrz wyposażenia zwraca uwagę ołtarz główny z rzeźbą Matki Bożej Płaczącej. Z miasta na szczyt Kalwarii prowadzi Droga Krzyżowa. Pomiędzy stacjami Drogi znajduje się sześć murowanych, barokowych kaplic z owalnymi wnękami ze scenami Zwiastowania, Nawiedzenia, Narodzenia Jezusa, Ucieczki do Egiptu, Znalezienia Pana Jezusa i Wniebowzięcia. Pochodzą one z I poł. XVIII w. W połowie Drogi wytryskuje źródło wody zwane Źródłem Marii, któremu przypisuje się lecznicze właściwości. Obok Drogi Kalwaryjskiej na szczyt Kalwarii prowadzi jeszcze dwie drogi: Czeska, bardzo stroma biegnąca wzdłuż Urwiska i Polska, biegnąca od strony wsi Janowiec.

Rysunek 17 Fot. Górka Kaplica na Górze Kalwarii, źródło: bardo.redemptor.pl

3.4.4.5 Kaplice różańcowe

Na północny-wschód od centrum miasta na niewysokiej Górze Różańcowej wcześniej zwanej Łysą Górą (380 m n.p.m.) znajduje się zespół 14 kaplic różańcowych. Do prac budowlanych przystąpiono w 1904 roku i prowadzono je z przerwami do 1939 roku. Efektem tej pracy było powstanie 13 kaplic. Niemal wszystkie posiadają formę modnego na pocz. XX w. stylu w architekturze - historyzmu, nawiązującego do romantyzmu, gotyku, baroku. W 1990 r. wybudowano nową, 14 kaplicę pod wezwaniem Ukoronowania Najświętszej Marii Panny. Do

zrealizowania planowanych 17 brakuje jeszcze 3. Droga tworzy coś w rodzaju czworoboku natomiast po Kaplicy Dźwigania Krzyża można zobaczyć rzeźby z 1933 roku przedstawiające Ukrzyżowanie. Całość drogi położona jest w alei o szerokości 5 metrów i długości 1740 metrów, która została obsadzona ponad 600 lipami i klonami.

Rysunek 18 Rys. Mapa Góry Różańcowej, źródło: bardo.redemptor.pl

3.4.4.6 Most na Nysie Kłodzkiej:

W 1516 roku rozpoczęto budowę nowego mostu na kamiennych filarach, a ukończono w 1589 roku. Gruntownie przebudowany w 1909 roku kiedy to uzyskał ostateczny swój wy-

gląd w stylu gotyckim. W czasie działań wojennych uległ zniszczeniu. Odbudowy doczekał się w 1950 roku z zachowaniem swej pierwotnej formy, jednak został pozbawiony figury św. Jana Nepomucena pochodzącej z 1709 roku. Usunięto również kamienny krzyż stojący na jednym z filarów.

Rysunek 19 Fot. Most na Nysie Kłodzkiej, fot. Wojciech Borzestowski

3.4.4.7 Ruiny zamku w lesie

Ruiny zamku w lesie: Zamek położony na stoku Góry Kalwarii wzniesiony w końcu XIII wieku. Składał się z dwóch części, wyżej położonego murowanego zamku właściwego o zarysie owalu i oddalonego o 30 metrów, pozbawionego budowli murowanych podzamecza, o rzucie zbliżonym do trójkąta.

3.4.4.8 Muzeum Sztuki Sakralnej

Muzeum Sztuki Sakralnej znajduje się na korytarzach I pietra klasztoru. Powstało w 1967 roku. Zgromadzone w Muzeum Sztuki Sakralnej dzieła podzielone są na cztery działy: historia Barda, malarstwo, rzeźba, rzemiosło artystyczne. W muzeum znajduje się bogaty zbiór ponad 60 rzeźb barokowych i rokokowych. Zwraca też uwagę zbiór Figurek M. B. Bardzkiej (z XVII-XIX wieku), kolekcja korpusów ukrzyżowanego Chrystusa oraz naczynia liturgiczne i szaty kościelne, zwłaszcza bogato haftowane ornaty z XVII wieku.

3.4.4.9 Organy

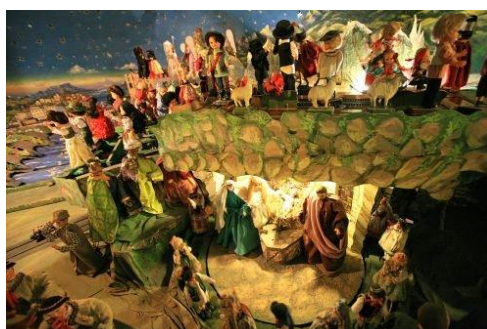

Rysunek 20 Fot. Organy Bardzkie, fot. bardo.redemptor.pl

Pochodzące z XVIII wieku autorstwa F. Eberharda to jeden z najokazalszych instrumentów barokowych zachowanych na Dolnym Śląsku. Ze względu na strukturę wewnętrzną, wielkość oraz unikatowy wystrój zewnętrzny organy są instrumentem wyjątkowo cennym w skali krajowej jak i europejskiej. W bogatym prospekcie wyróżnia się grupa przedstawiająca Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny. W Kręgu chmur i promieni widać postać Boga oraz Chrystusa. Nad nim unosi się Duch Święty w postaci gołębicy. Organy posiadają 990 piszczałek drewnianych oraz 1998 metalowych.

3.4.4.10 Ruchoma szopka panoramiczna

Szopka znajduje się w miejscu gdzie do 1803 roku była krypta grzebalna dla zakonników. W 1967 roku ojcowie redemptoryści postanowili utworzyć w krypcie ruchomą szopkę. Głównym konstruktorem szopki był brat zakonny W. Janik. W 1971 roku została ostatecznie wykończona. Szopka nawiązywała do dawnej tradycji gdyż niegdyś Bardo miało szopkę, która znajdowała się przy drodze do Górskiej Kaplicy, ale uległa ona zniszczeniu.

Rysunek 21 Fot. Ruchoma szopka w Bardzie, źródło: bardo.pl

3.5 Wyniki ankiet

Do wykonania prawidłowego audytu komunikacyjnego przeprowadzono badania ankietowe w mieście Bardo Śląskie oraz w miejscowościach na terenie całej gminy. Badanie zostało przeprowadzone w celu poznania opinii mieszkańców miasta i gminy Bardo w zakresie rozwoju lokalnego, rewitalizacji, wskazania obszarów problemowych, które powinny zostać rozwiązane w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju oraz Rewitalizacji.

Zaprezentowana poniżej ankieta składa się z 14 pytań, z czego 11 to pytania zamknięte. 4 pytania dotyczą Programu Rewitalizacji natomiast pozostałe 10 Planu Rozwoju Lokalnego. Ankiety były wypełniane anonimowo przez mieszkańców miasta i gminy Bardo. Badaniom ankietowym zostali poddani wg metody reprezentacyjnej mieszkańcy Bardo reprezentujący różne grupy zawodowe i społeczne, zawężeni jednak do osób zainteresowanych bezpośrednio lub pośrednio Planem Rozwoju Lokalnego oraz Programem Rewitalizacji.

3.5.1 Pytania dotyczące Lokalnej Strategii Rozwoju

3.5.1.1 Pytanie 1

Czy Pana(i) zdaniem miastu i gminie Bardo potrzebny jest program ożywienia gospodarczego, społecznego i przestrzenno-środowiskowego w postaci Lokalna Strategia Rozwoju?

Respondenci na to pytanie w 98 % odpowiedzieli twierdząco. Tylko 2 % osób poddanych badaniu udzieliła negatywnej odpowiedzi na to pytanie, co oznacza, iż mieszkańcy popierają działania miasta związane z opracowaniem Planu Rozwoju Lokalnego. Zdaniem respondentów miastu i gminie Bardo potrzebny jest program ożywienia gospodarczego, społecznego i przestrzenno – środowiskowego właśnie w postaci Lokalnej Strategii Rozwoju.

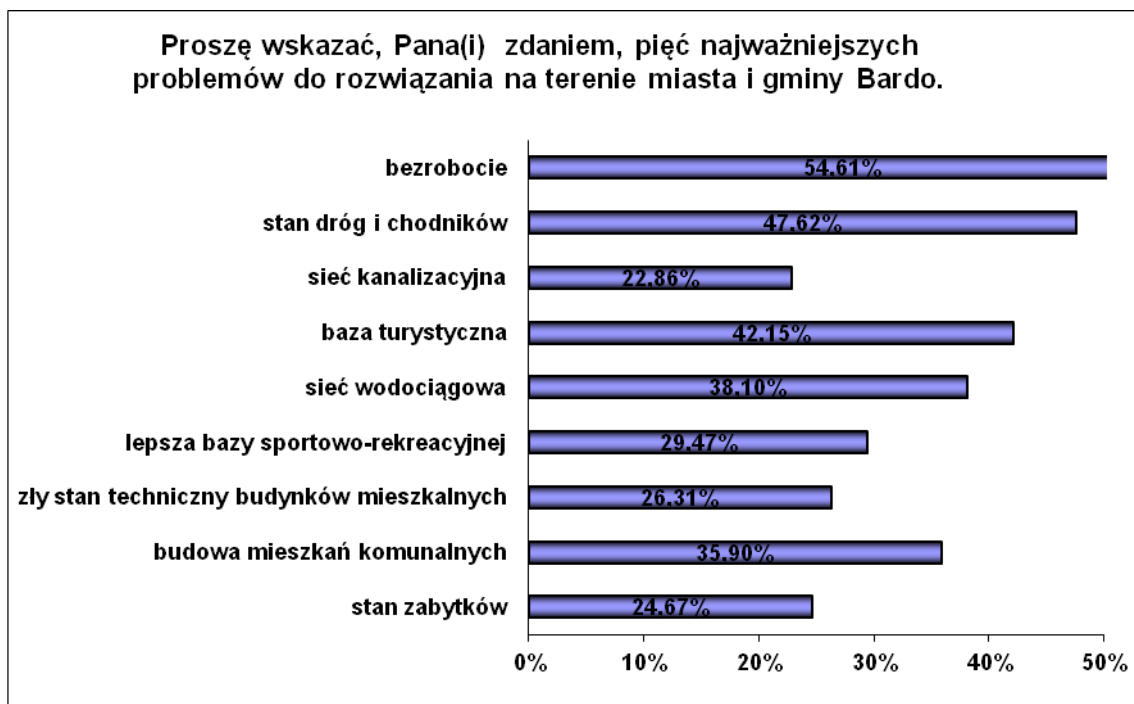

Rysunek 22 Wyniki pytania 1

3.5.1.2 Pytanie 2

Proszę wskazać, Pana(i) zdaniem, pięć najważniejszych problemów do rozwiązania na terenie miasta i gminy Bardo.

Rysunek 23 Wyniki pytania 2

Odpowiedzi respondentów na to pytanie były zróżnicowane. Najwięcej badanych, opowiedziało się za koniecznością rozwiązania problemów:

- bezrobocie – **54,61%** ogółu badanych,
- stan dróg i chodników – ponad **47%** ogółu badanych,
- prawie **43%** ogółu respondentów wskazało na konieczność rozbudowania bazy turystycznej oraz sieci kanalizacyjnej,
- ponad **38%** ogółu ankietowanych opowiedziało się za koniecznością budowy wodociągów,
- **29,47%** ogółu ankietowanych wskazuje polepszenie bazy sportowo – rekreacyjnej,
- około ¼ ogółu badanych pragnie poprawy stanu technicznego budynków mieszkalnych, stanu zabytków oraz budowy mieszkań komunalnych.

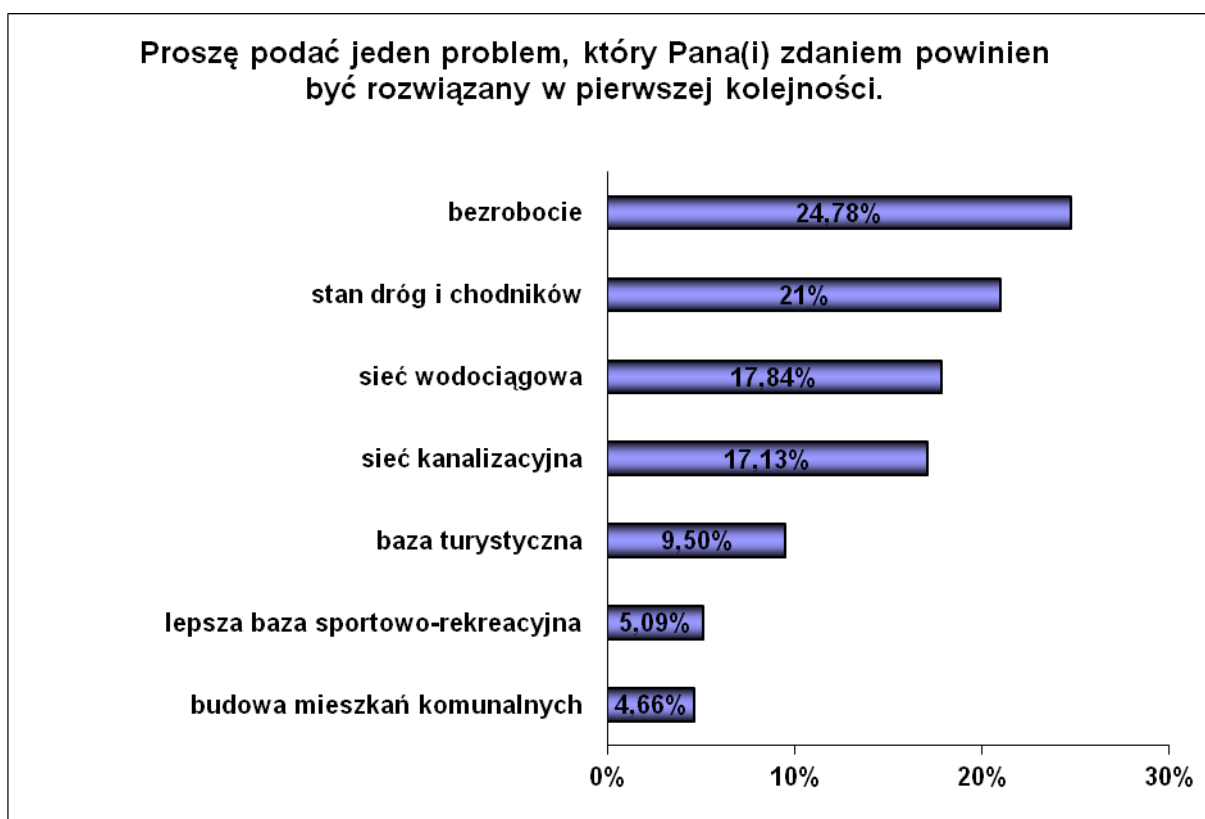
3.5.1.3 Pytanie 3

Proszę podać jeden problem, który Pana(i) zdaniem powinien być rozwiązany w pierwszej kolejności.

Odpowiedź na to pytanie generalnie pokrywała się z odpowiedziami na pytanie 2.

Respondenci podawali odpowiedzi w następującej kolejności:

- bezrobocie,
- stan dróg i chodników,
- sieć wodociągowa,
- sieć kanalizacyjna,
- baza turystyczna,
- lepsza baza sportowo – rekreacyjnej,
- budowa mieszkań komunalnych.

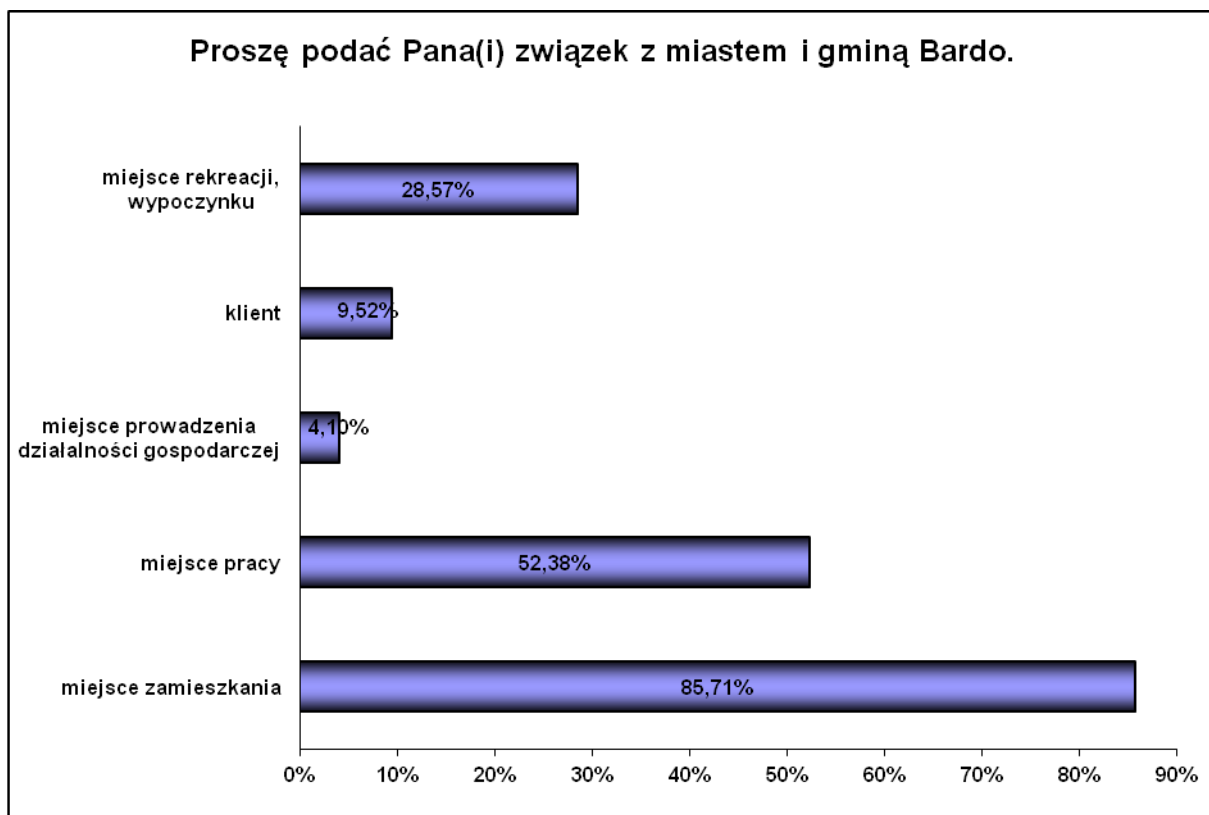

Rysunek 24 Wyniki pytania 3

3.5.1.4 Pytanie 4

Proszę podać Pana(i) związek z miastem i gminą Bardo (można wskazać kilka odpowiedzi).

Prawie **86%** ogółu ankietowanych związanych jest z miastem i gminą Bardo poprzez **miejsce zamieszkania**, zaś ponad **52%** ogółu ankietowanych poprzez **miejsce pracy**.

Pozostałe odpowiedzi na to pytanie to:

- miejsce rekreacji, wypoczynku – **28,57%** ogółu ankietowanych,
- klient – **9,52%** ogółu ankietowanych,
- miejsce prowadzenia działalności gospodarczej – **4,1%** ogółu badanych.

3.5.1.5 Pytanie 5

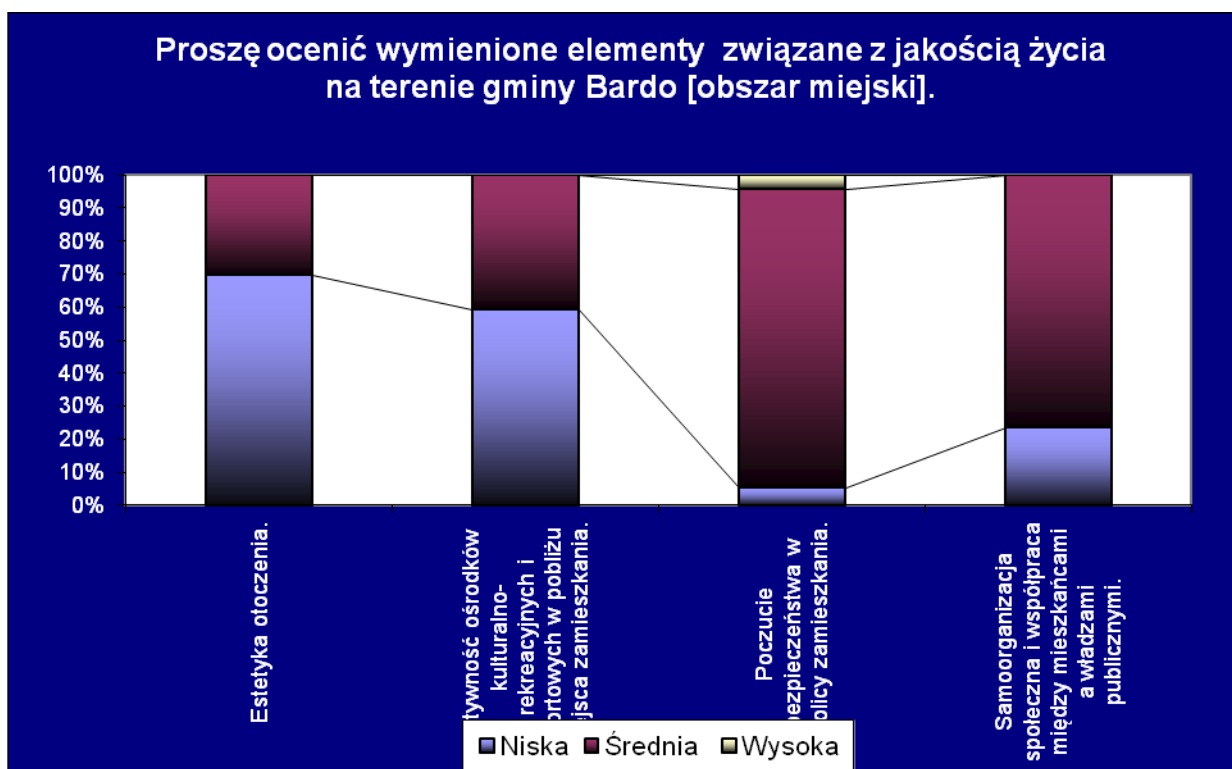
Proszę ocenić wymienione elementy związane z jakością życia na terenie gminy Bardo [obszar miejski].

69,67% respondentów ocenia estetykę otoczenia na poziomie niskim, pozostali zaś [30,33%] na średnim poziomie.

Większość ankietowanych – 59,5% ocenia aktywność ośrodków kulturalno – rekreacyjnych i sportowych w pobliżu miejsca zamieszkania na poziomie niskim. Żadna z badanych osób nie oceniła jej wysoko. Nie jest to dobry wynik zważywszy na rolę jaką odgrywają te instytucje w życiu każdego człowieka, a zwłaszcza dla rosnących dzieci i młodzieży.

Poczucie bezpieczeństwa w okolicy zamieszkania przeważająca część ankietowanych oceniła na poziomie średnim – 90,48%, jedynie 5,52% na poziomie niskim, a 4% wysoko.

Odpowiedzi ankietowanych dotyczące samoorganizacji społecznej i współpracy między mieszkańcami, a władzami publicznymi skoncentrowały się na ocenie średniej – 76,19%. Pozostałe 23,81% ogółu respondentów oceniło tę współpracę na poziomie niskim.

Rysunek 25 Wyniki pytania 5

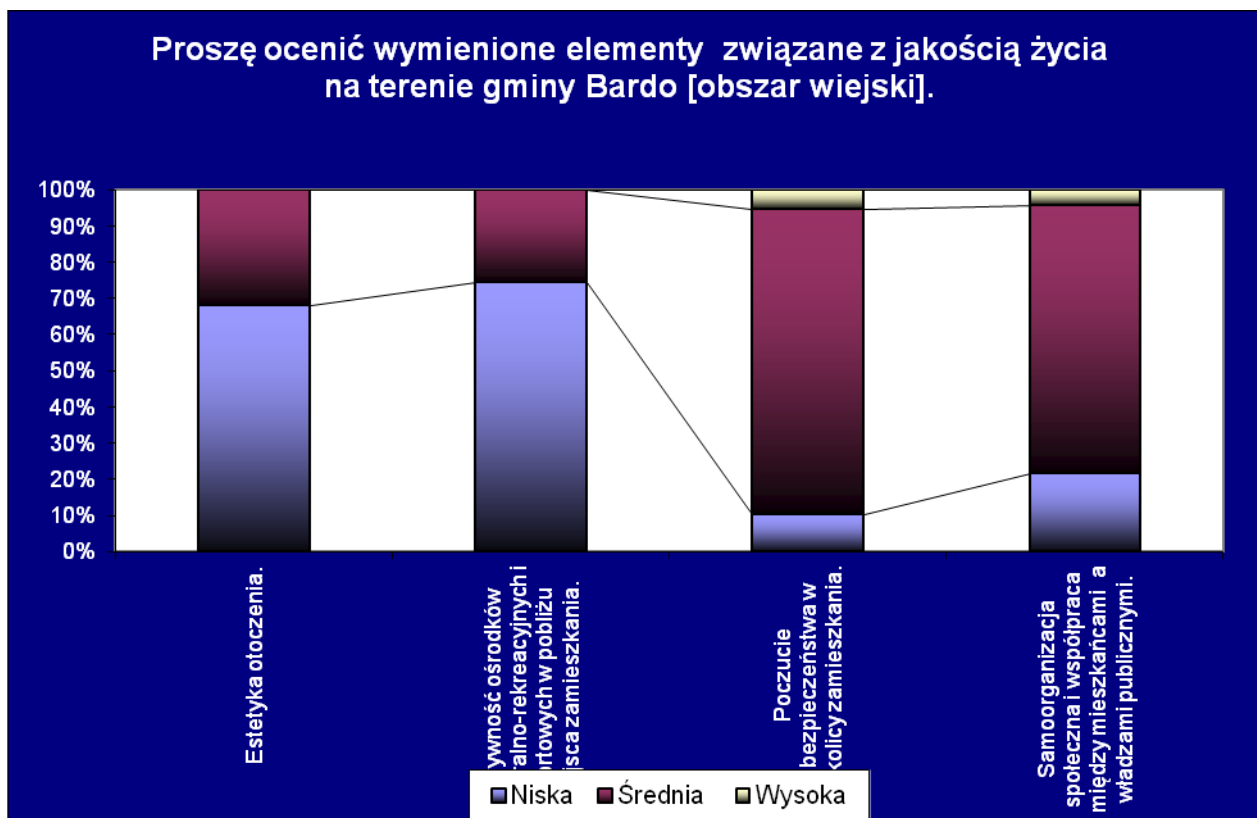

3.5.1.6 Pytanie 6

Proszę ocenić wymienione elementy związane z jakością życia na terenie gminy Bardo [obszar wiejski].

Ocenione zostały:

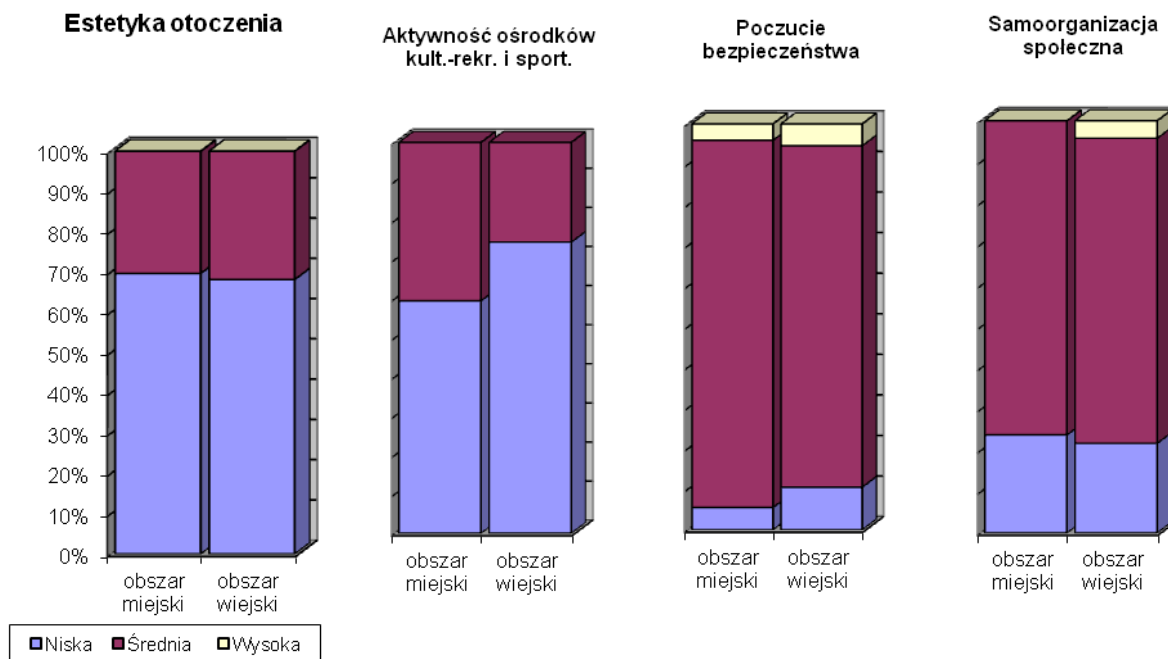
- Estetyka otoczenia – **68,17%** ogółu respondentów na poziomie średnim, pozostałe **31,83%** nisko,
- Aktywność ośrodków kulturalno – rekreacyjnych i sportowych w pobliżu miejsca zamieszkania – **74,5%** nisko, **25,5%** średnio,
- Poczucie bezpieczeństwa w okolicy zamieszkania – **84,12%** średnio, **10,52%** nisko, **5,36%** wysoko,
- Samoorganizacja społeczna i współpraca między mieszkańcami, a władzami publicznymi – **74,02%** średnio, **21,76%** nisko, jedynie **4,22%** wysoko.

Rysunek 26 Wyniki pytania 6

Porównanie

Rysunek 27 Porównanie

Porównane zostały:

- Estetyka otoczenia: zarówno na obszarze miejskim jak i wiejskim problem ten został oceniony podobnie.
- Aktywność ośrodków kulturalno-rekreacyjnych i sportowych w pobliżu miejsca zamieszkania: większość ankietowanych zarówno z obszaru miejskiego jak i wiejskiego ocenia dany element nisko.
- Poczucie bezpieczeństwa: zdecydowana większość ankietowanych ocenia bezpieczeństwo na poziomie średnim [obszar miejski i wiejski].
- Samoorganizacja społeczna: minimalnie wyższej oceny dokonali ankietowani z obszaru miejskiego.

3.5.1.7 Pytanie 7

Jakie problemy Pana(i) zdaniem występują na terenie miasta [obszar miejski] Bardo?

Na to pytanie respondenci udzielili zróżnicowanych odpowiedzi, w zależności od ocenianego i analizowanego problemu. I tak:

Przestępczość

52,58% ogółu ankietowanych odczuwa niskie zagrożenie problemem, 40,21% średnie, a 3,21% wysokie. Tylko 4% ogółu ankietowanych nie widzi problemu.

Przestępczość młodocianych

Większość ankietowanych widzi średnie i niskie zagrożenie problemem:

- 48,16% ankietowanych - średnie zagrożenie problemem,
- 39,39% ankietowanych - niskie zagrożenie problemem,
- 12,45% ankietowanych - wysokie zagrożenie problemem,

Bezrobocie

Zdecydowana większość ankietowanych oceniła wysoko problem zagrożenia bezrobociem: **90,65%** ankietowanych, pozostałe **9,35%** ankietowanych widzi średnie zagrożenie problemem.

Bieda

Również pesymistyczne oceny jak w przypadku bezrobocia są w przypadku problemu biedy. Przeważająca część ankietowanych widzi duże zagrożenie problemem – **74,7%**, pozostałe **25,3%** ogółu respondentów odczuwa średnie zagrożenie problemem.

Alkoholizm

Ankietowani widzą wysokie i średnie zagrożenie problemem alkoholizmu [odpowiednio: 52,45% i 43,5%]. Tylko 4,05% ogółu badanych widzi niskie zagrożenie problemem.

Przemoc w rodzinie

Ocena respondentów:

- średnie zagrożenie problemem – **58,49%**,
- niskie zagrożenie problemem – **25,17%**,

- wysokie zagrożenie problemem – **10,36%**,
- brak problemu – **5,98%**.

Narkomania

Większość ankietowanych widzi niskie lub średnie zagrożenie tym problemem, odpowiednio po **45,6 %** i **36,5 %**. Natomiast **13,2 %** ogółu ankietowanych widzi wysokie zagrożenie tym problemem, a **4,7%** nie zauważa problemu.

Utrudniony dostęp do dobrych szkół

Większość ankietowanych widzi średnie zagrożenie problemem:

- **52,77%** ogółu ankietowanych – średnie zagrożenie problemem,
- **21,01%** ogółu ankietowanych – wysokie zagrożenie problemem,
- **20,93%** ogółu ankietowanych – niskie zagrożenie problemem,
- **5,29%** ogółu ankietowanych – brak problemu.

Brak dostępu do nowoczesnej technologii [komputer, Internet].

Duża część respondentów nie widzi problemu – 40,5%. Pozostałe oceny zagrożenia problemem otrzymały po około 20% wskazań.

Brak podstawowych mediów

Odpowiedzi respondentów przedstawiały się następująco:

- średnie zagrożenie problemem – 45,12% ogółu odpowiedzi,
- niskie zagrożenie problemem – 42,64% ogółu odpowiedzi,
- wysokie zagrożenie problemem – 7,54% ogółu odpowiedzi,
- brak problemu – 4,7% ogółu odpowiedzi.

Stan dróg

Większość ankietowanych widzi wysokie zagrożenie tym problemem: 66,43%. Pozostałe 33,57% ogółu odpowiedzi wskazuje średnie zagrożenie problemem.

Połączenia komunikacyjne, ilość dróg

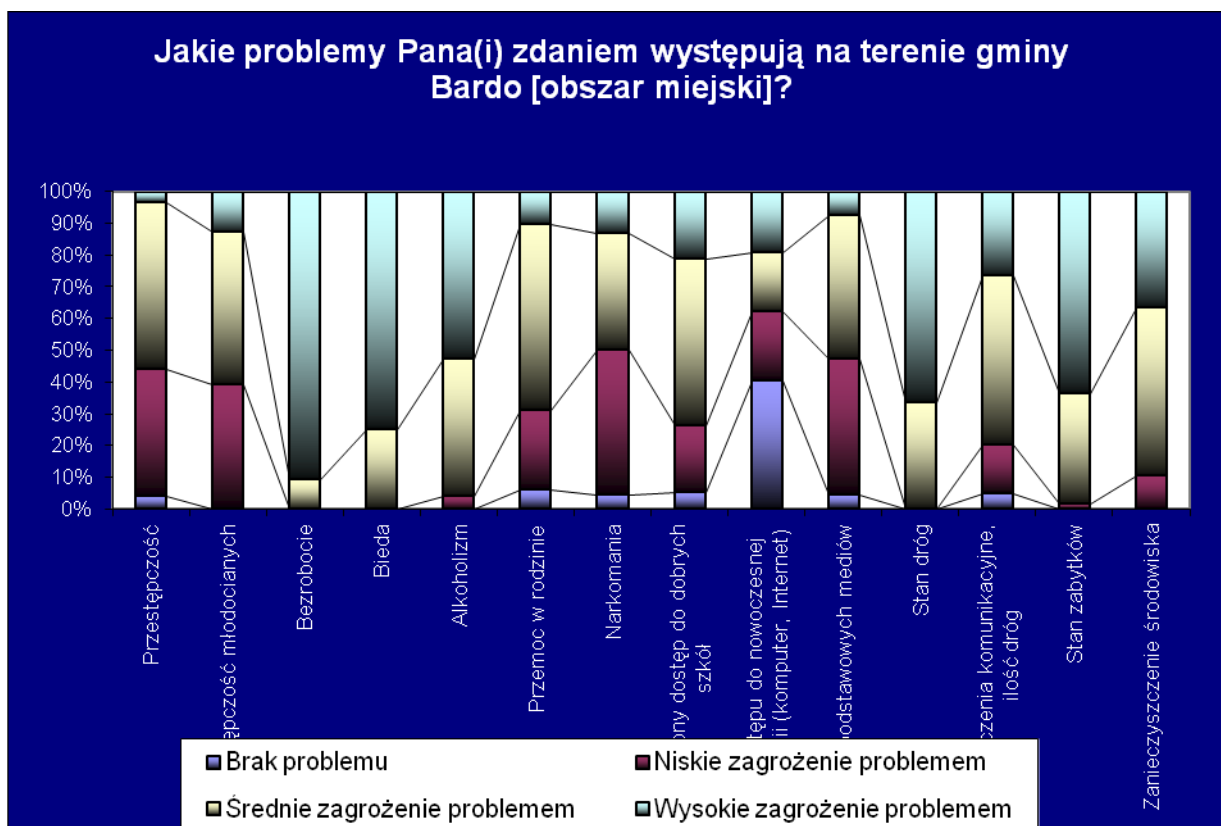
Problem ten, według większości respondentów stanowi wysokie zagrożenie – 53,5 % ogółu odpowiedzi. 26,2% ogółu badanych wskazuje wysokie zagrożenie tym problemem, 15,42 % niskie, a 4,88% brak problemu.

Stan zabytków

Jeżeli chodzi o ocenę tego problemu, większość ankietowanych uważa, że istnieje wysokie [63,47 %] i średnie [34,78%] zagrożenie tym problemem. Jedynie 1,75% widzi niskie zagrożenie problemem.

Zanieczyszczenie środowiska

Problem ten według większości ankietowanych budzi średnie i wysokie zagrożenie, odpowiednio po 52,91 % i 36,5 %. 10,59 % ankietowanych uważa, że istnieje niskie zagrożenie zanieczyszczonego środowiska.

Rysunek 28 Wyniki pytania 7

3.5.1.8 Pytanie 8

Jakie problemy Pana(i) zdaniem występują na terenie gminy Bardo [obszar wiejski]?

Na to pytanie respondenci udzielili zróżnicowanych odpowiedzi, w zależności od ocenianego i analizowanego problemu.

Przestępczość:

65,21% ogółu ankietowanych odczuwa średnie zagrożenie problemem, 30,58% niskie. Tylko 4,21% ogółu ankietowanych widzi wysokie zagrożenie problemem.

Przestępczość młodocianych:

Również jeżeli chodzi o kwestię przestępczości młodocianych większość ankietowanych widzi średnie zagrożenie problemem. Rozkład ocen przedstawia się następująco:

- 67,16% ogółu ankietowanych widzi średnie zagrożenie problemem,
- 29,39% ogółu ankietowanych widzi niskie zagrożenie problemem,
- 3,45% ogółu ankietowanych widzi wysokie zagrożenie problemem.

Bezrobocie

Zdecydowana większość respondentów oceniła wysoko problem zagrożenia bezrobociem. I tak:

- 96,65% ankietowanych widzi wysokie zagrożenie problemem,
- 3,35% ankietowanych widzi średnie zagrożenie problemem.

Bieda

Podobne pesymistyczne oceny jak w przypadku bezrobocia są w przypadku problemu biedy. Znaczna część ankietowanych widzi wysokie zagrożenie problemem: 91,5%. Pozostałe 8,5% ogółu badanych wskazuje średnie zagrożenie tym problemem.

Alkoholizm

Ankietowani w problemie alkoholizmu widzą wysokie i średnie zagrożenie [odpowiednio: 69,45% i 24,57%]. Tylko 5,98% ogółu ankietowanych widzi niskie zagrożenie problemem.

Przemoc w rodzinie

Największa liczba odpowiedzi to średnie zagrożenie problemem. Rozkład ocen przedstawia się następująco:

- 72,25% – średnie zagrożenie problemem,
- 14,45% – niskie zagrożenie problemem,
- 13,3% – wysokie zagrożenie problemem.

Narkomania

Większość ankietowanych widzi niskie lub średnie zagrożenie tym problemem, odpowiednio po 48,71 % i 34,5%. Skrajne oceny (wysokie zagrożenie problemem i brak zagrożenia) otrzymały w sumie ponad 16% ogółu odpowiedzi.

Utrudniony dostęp do dobrych szkół

55,51% ankietowanych oceniło problem na poziomie średnim, 30,2% na wysokim, a na niskim 14,29%.

Brak dostępu do nowoczesnej technologii [komputer, Internet].

Jeżeli chodzi o ten problem, to większość respondentów widzi wysokie zagrożenie problemem: 56,1%. A 24,75 % ogółu respondentów widzi średnie zagrożenie tym problemem.

Brak podstawowych mediów

Odpowiedzi respondentów skupiły się tylko wokół trzech odpowiedzi:

- wysokie zagrożenie problemem – 43,6 % ogółu ankietowanych,
- średnie zagrożenie problemem – 38,45 % ogółu ankietowanych,
- niskie zagrożenie problemem – 17,95 % ogółu ankietowanych.

Stan dróg

Większość ankietowanych [77,68%] widzi wysokie zagrożenie tym problemem.

21,3% ogółu badanych wskazuje średnie zagrożenie tym problemem, a 1% niskie.

Połączenia komunikacyjne, ilość dróg

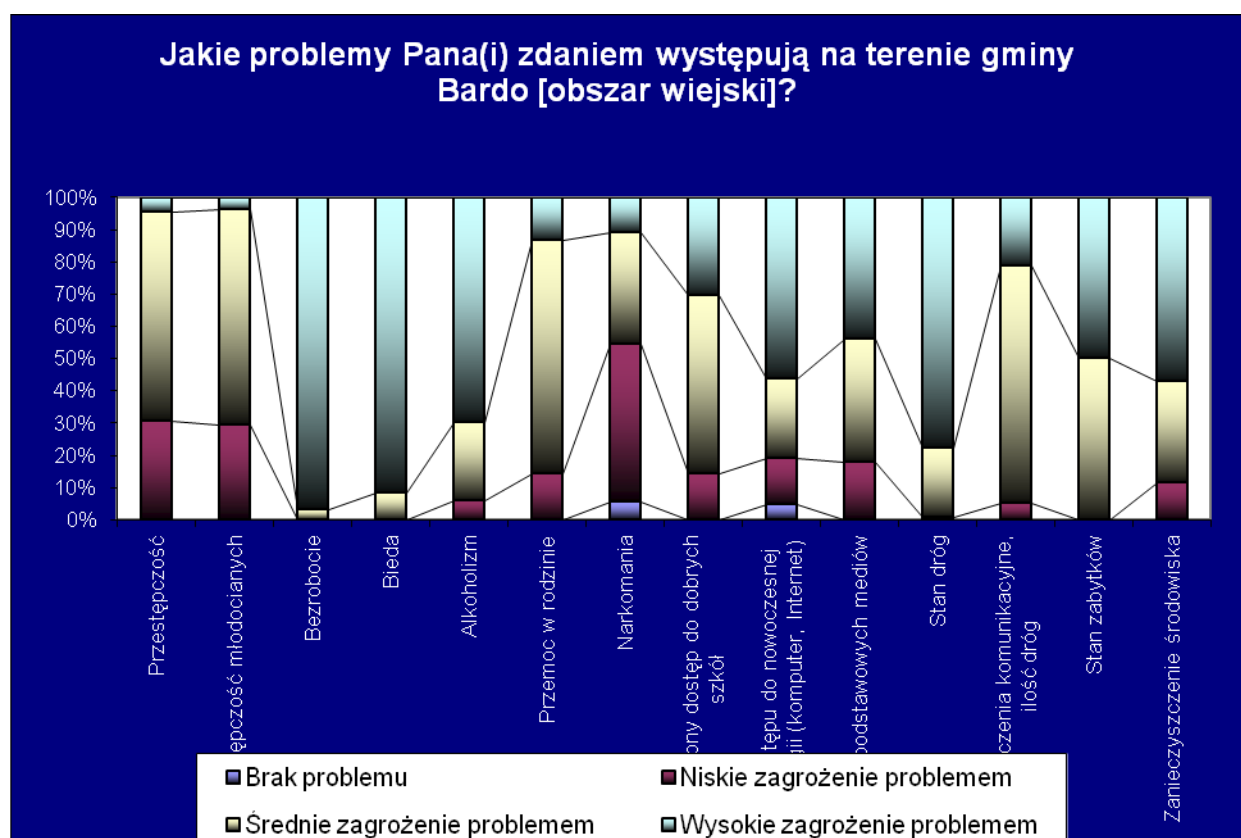
Problem ten, według 73,63% respondentów stanowi średnie zagrożenie, według 21,2% - wysokie. Tylko 5,17 % widzi niskie zagrożenie tym problemem.

Stan zabytków

Jeżeli chodzi o ocenę tego problemu, to wyniki rozłożyły się równomiernie pomiędzy dwie odpowiedzi. 49,9 % ankietowanych uważa, że istnieje wysokie zagrożenie tym problemem, a 50,1 % średnie.

Zanieczyszczenie środowiska

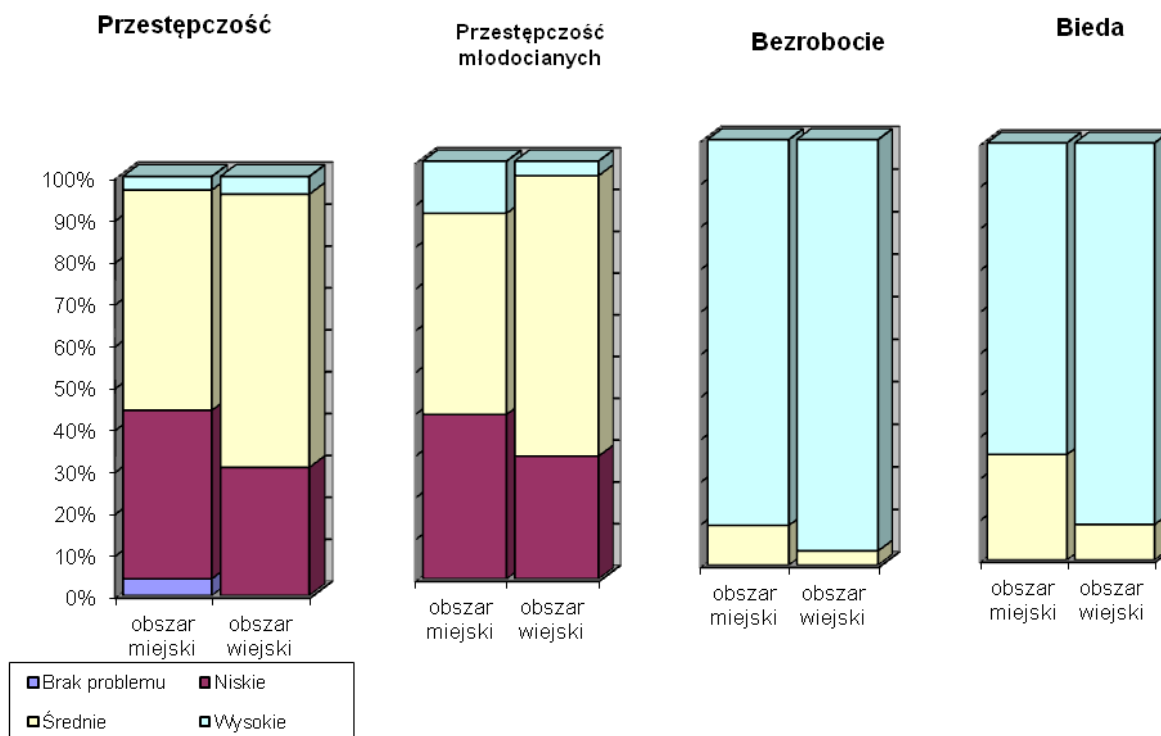
Problem ten według większości ankietowanych budzi wysokie i średnie zagrożenie, odpowiednio po 56,81 % i 31,7 %. 11,49 % ankietowanych uważa, że istnieje niskie zagrożenie zanieczyszczenia środowiska.

Rysunek 29 Wyniki pytania 8

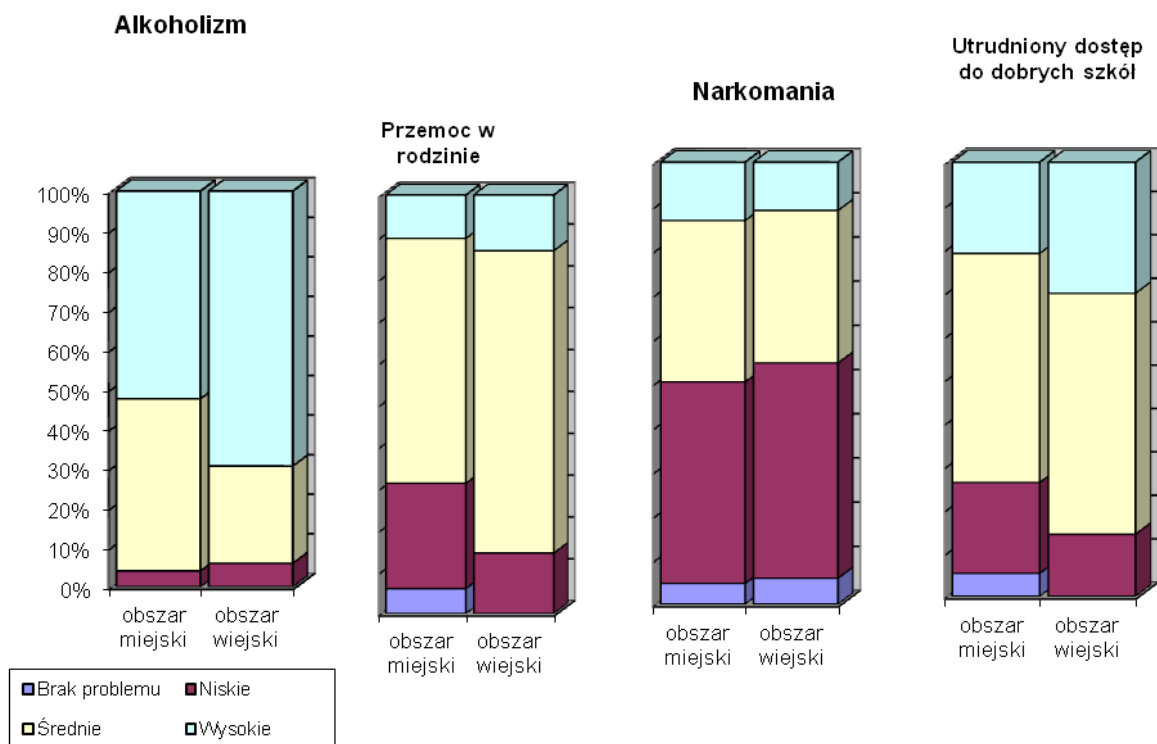
Porównanie

Rysunek 30 Porównanie

Porównane zostały:

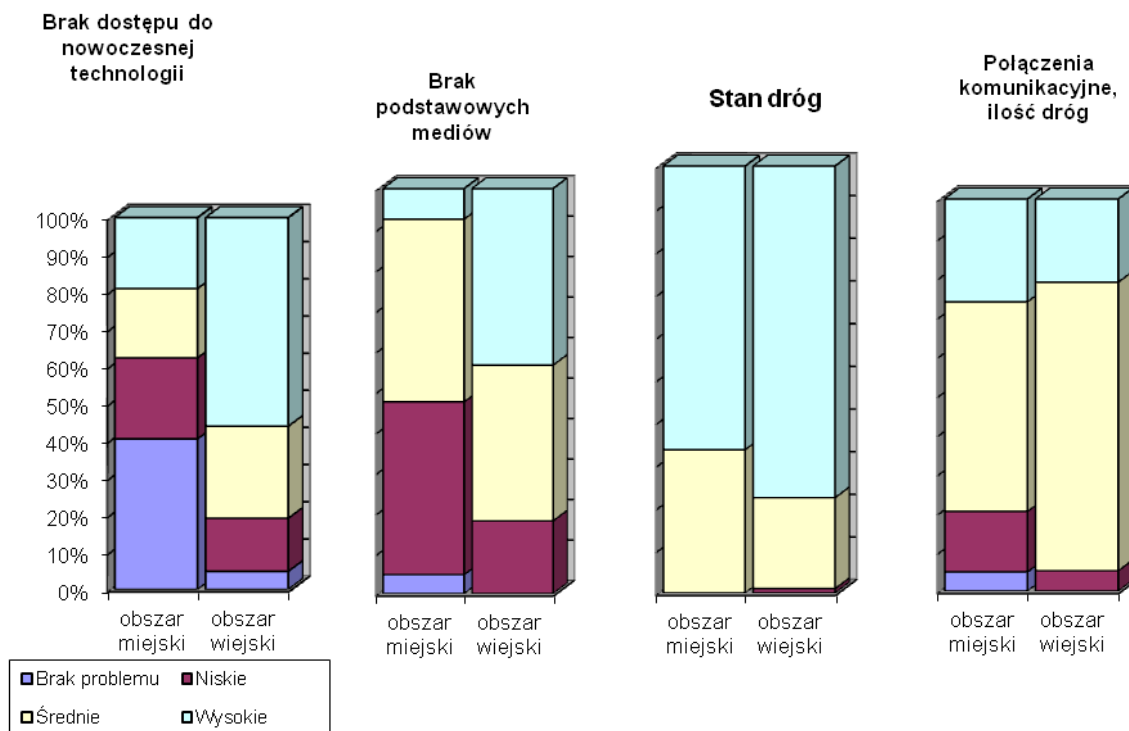
- Przestępczość: w obszarze miejskim prawie połowa ogółu ankietowanych uważa, że istnieje niskie zagrożenie tym problemem lub nie widzi zagrożenia, natomiast w obszarze wiejskim większość badanych wskazuje średnie zagrożenie problemem.
- Przestępczość młodocianych: problem został oceniony podobnie w obu obszarach, jednak w obszarze miejskim więcej ankietowanych wskazało oceny skrajne.
- Bezrobocie: ankietowani swą oceną podkreślili bardzo duże zagrożenie tym problemem w obu obszarach.
- Bieda stanowi duże zagrożenie. Zdecydowana większość ankietowanych udzieliła takiej odpowiedzi, jednak zagrożenie tym problemem w obszarze miejskim jest niższe.

Rysunek 31 Porównanie

Porównane zostały:

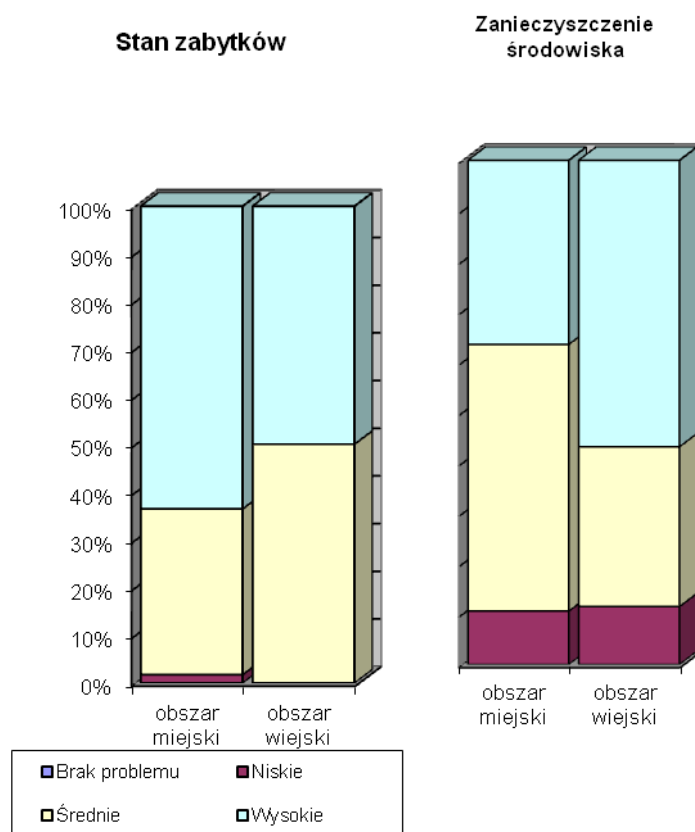
- Alkoholizm: w obu obszarach większość ankietowanych widzi duże zagrożenie problemem, jednak w obszarze wiejskim sytuacja została gorzej oceniona.
- Przemoc w rodzinie: w obszarze miejskim i wiejskim większość odpowiedzi to średnie zagrożenie, natomiast w obszarze miejskim część respondentów nie zauważa zagrożenia problemem.
- Narkomania: w obu obszarach respondenci podzielili swe głosy między cztery odpowiedzi. Wyniki są bardzo zbliżone.
- Utrudniony dostęp do dobrych szkół: problem jest postrzegany podobnie w obszarze miejskim i wiejskim, jednak w obszarze miejskim sytuacja została lepiej oceniona.

Rysunek 32 Porównanie

Porównane zostały:

- Brak dostępu do nowoczesnej technologii: w tym przypadku duża część respondentów nie widzi zagrożenia problemem w obszarze miejskim, natomiast w obszarze wiejskim większość ocenia je wysoko.
- Brak podstawowych mediów: w tym przypadku prawie połowa ankietowanych z obszaru miejskiego udzieliła odpowiedzi: niskie zagrożenie problemem lub jego brak, a połowa badanych z obszaru wiejskiego zauważa wysokie zagrożenie problemem.
- Stan dróg ankietowani oceniają bardzo źle. W obu obszarach przeważa odpowiedź wysokie zagrożenie problemem.
- Połączenia komunikacyjne, ilość dróg: w obu obszarach problem jest postrzegany podobnie: średnie zagrożenie, natomiast w obszarze miejskim część respondentów nie zauważa zagrożenia problemem.

Rysunek 33 Porównanie

Porównane zostały:

- Stan zabytków: w tym przypadku wyższe zagrożenia problemem ankietowani wskazują w obszarze miejskim.
- Zanieczyszczenie środowiska: w obszarze miejskim ponad połowa ogółu ankietowanych uważa, że istnieje średnie zagrożenie tym problemem, natomiast w obszarze wiejskim większość badanych wskazuje wysokie zagrożenie problemem.

3.5.1.9 Pytanie 9

Proszę ocenić poziom działania podmiotów odpowiedzialnych za funkcjonowanie poszczególnych dziedzin na terenie miasta [obszar miejski] Bardo?

Stan dróg, chodników i parkingów

Respondenci źle ocenili poziom działania podmiotów w obszarze stanu dróg, chodników i parkingów – **87,2%** ogółu głosów. **12,8%** ankietowanych oceniło działania jako dobre. Żadna z ankietowanych osób nie oceniła działania podmiotów w tym obszarze jako bardzo dobre.

Komunikacja

Większa część ankietowanych oceniła działania podmiotów w obszarze komunikacji dobrze – aż **64,72%**. Tylko **35,28%** ankietowanych działania podmiotów oceniło jako złe.

Usługi telefoniczne / Internet

Poziom działania podmiotów w obszarze usług telefonicznych i Internetu został oceniony dobrze przez **61,2%** ankietowanych. Natomiast **20,9%** ankietowanych poziom działania podmiotów w tym obszarze oceniło źle, a **17,9%** bardzo dobrze.

Handel / usługi

Poziom działania podmiotów w tym obszarze został oceniony dobrze przez **71,4%** i bardzo dobrze przez **16,21%** ogółu badanych. Natomiast **12,39%** ankietowanych oceniło je źle.

Usługi bankowe

Poziom działania podmiotów w sferze usług bankowych został oceniony:

- dobrze przez **88,7%** ogółu ankietowanych,
- źle przez **11,3%** ogółu ankietowanych.

Żadna z osób nie przyznała oceny bardzo dobrej.

Baza noclegowa

Poziom działania podmiotów w obszarze baz noclegowych został nisko oceniony. Ocenę złą przyznało 35% ogółu ankietowanych, a 35% dobrą. 5% osób przyznało ocenę bardzo dobrą.

Baza gastronomiczna

Ocena podmiotów działających w sferze gastronomicznej:

- zła – 55,1%
- dobra – 40,00%
- bardzo dobra – 4,9%

Oferta kulturalna

Poziom działania podmiotów w sferze oferty kulturalnej został oceniony źle przez 73% ogółu respondentów. Dobrą ocenę przyznało 27% ankietowanych. Żadna z osób nie przyznała oceny bardzo dobrej.

Oferta turystyczna

Poziom działania podmiotów w sferze oferty turystycznej został oceniony na poziomie średnim. Takiej odpowiedzi udzieliło 47,8% ogółu ankietowanych. Oceną dobrą przyznało 42,2% ankietowanych. Ocenę bardzo dobrą 10%.

Baza sportowa, wypoczynkowa i rekreacyjna

Jeżeli chodzi o poziom działania podmiotów w tej sferze to został on oceniony średnio – 45,5% ogółu odpowiedzi to oceny dobre, 15% złe. Ocenę bardzo dobrą przyznało 39,5% ankietowanych.

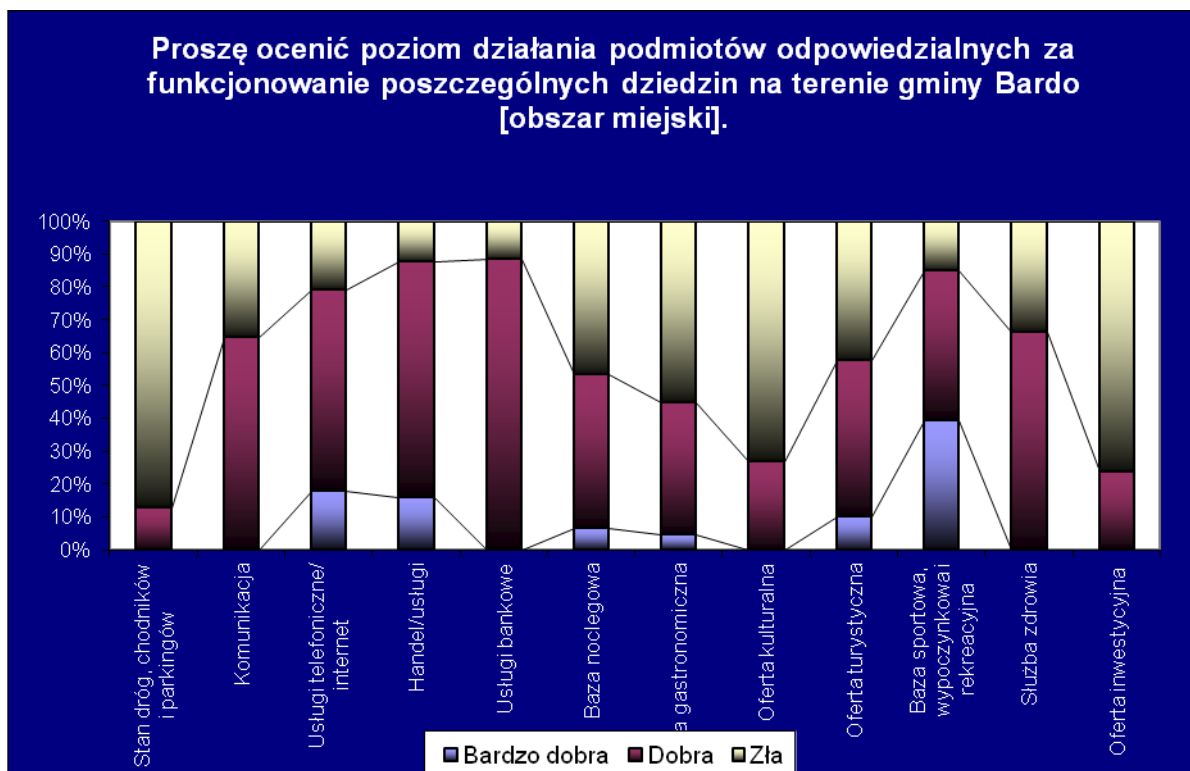
Służba zdrowia

Jedyne oceny poziomu działania podmiotów w obszarze służby zdrowia to dobra i zła. Ocenę dobrą przyznała większość ankietowanych – 66,27%. Ocenę złą przyznało 33,73% ogółu badanych.

Oferta inwestycyjna

Większość ankietowanych poziom usług w sferze inwestycyjnej oceniła na poziomie złym – 76,3%. Ocenę dobrą przyznało 23,7% ankietowanych. Żadna z osób nie przyznała oceny bardzo dobrej.

Rysunek 34 Wyniki pytania 9

3.5.1.10 Pytanie 10

Proszę ocenić poziom działania podmiotów odpowiedzialnych za funkcjonowanie poszczególnych dziedzin na terenie gminy Bardo [obszar wiejski]?

Stan dróg, chodników i parkingów

Ponad 94% respondentów ocenia działanie podmiotów na tym obszarze jako złe. Żadna z ankietowanych osób nie oceniła go jako bardzo dobre.

Komunikacja

Większa część ankietowanych oceniła działania podmiotów w obszarze komunikacji dobrze – aż 63,2% ogółu ankietowanych. 36,8% ankietowanych działania podmiotów oceniło jako złe.

Usługi telefoniczne / Internet

Poziom działania podmiotów w obszarze usług telefonicznych i Internetu został oceniony źle przez 54,2% ankietowanych. Ale 41,3% ankietowanych oceniło dobrze poziom działania podmiotów w tym obszarze, a 4,5% bardzo dobrze.

Handel / usługi

Poziom działania podmiotów w tym obszarze został oceniony:

- dobrze przez 78% ogółu badanych,
- źle przez 18% ogółu badanych,
- bardzo dobrze przez 4% ogółu badanych.

Usługi bankowe

Jedynie oceny poziomu działania podmiotów w sferze usług bankowych to dobra i zła. Ocenę dobrą przyznało 54,7% ankietowanych, ocenę złą – 45,3%.

Baza noclegowa

Większość ankietowanych poziom usług w sferze baz noclegowych oceniła na poziomie złym – 81,1%. Ocenę dobrą przyznało 18,9% ankietowanych. Żadna z osób nie przyznała oceny bardzo dobrej.

Baza gastronomiczna

Prawie wszyscy ankietowani źle ocenili poziom działania podmiotów w sferze gastronomicznej – aż 98,1%. Pozostałe 1,9% osób przyznało ocenę dobrą.

Oferta kulturalna

Poziom działania podmiotów w sferze oferty kulturalnej został oceniony źle – 93,9% ogółu odpowiedzi. Dobrą ocenę przyznało 6,1%. Żadna z osób nie przyznała oceny bardzo dobrej.

Oferta turystyczna

Ocena poziomu działania podmiotów w sferze oferty turystycznej koncentruje się wokół dwóch odpowiedzi:

- źle – **87,8%** ogółu ankietowanych,
- dobrze – **12,2%** ankietowanych.

Baza sportowa, wypoczynkowa i rekreacyjna.

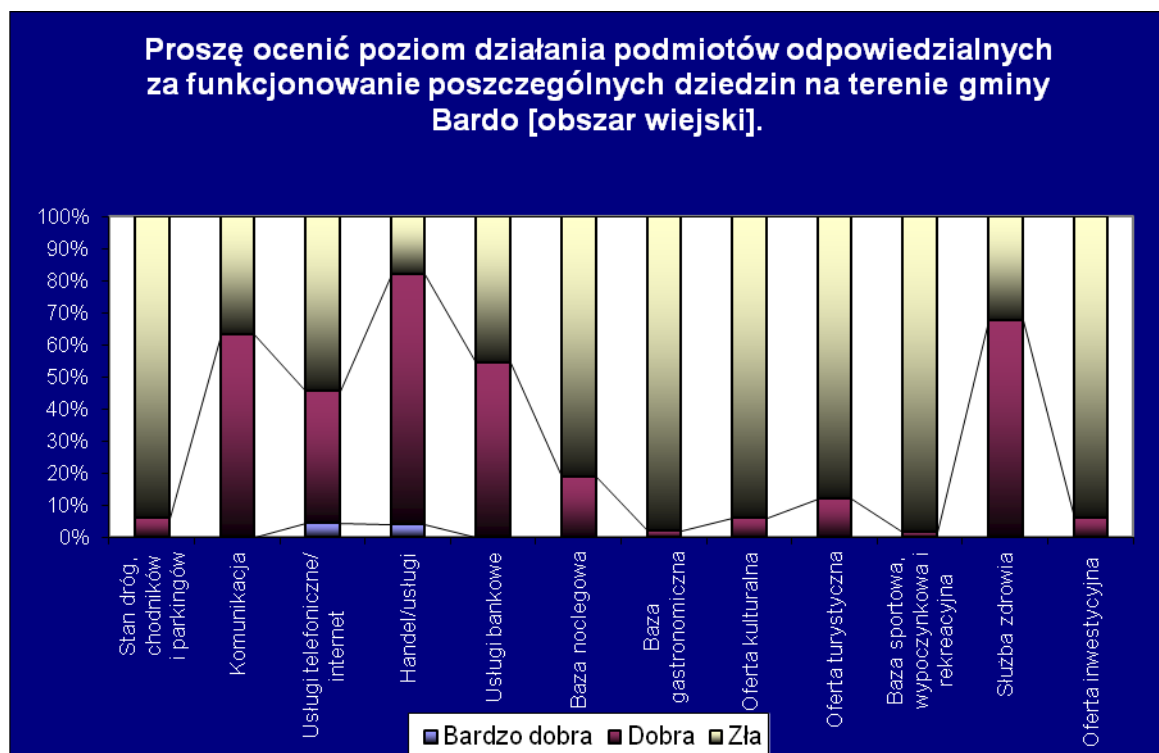
Poziom działania podmiotów w tej sferze został on oceniony źle – 98,3% ogółu odpowiedzi. Ocenę dobrą przyznało jedynie 1,7% ankietowanych. Żadna z osób nie przyznała oceny bardzo dobrej.

Służba zdrowia

Jedynie oceny poziomu działania podmiotów w obszarze służby zdrowia to dobra i zła. Ocenę dobrą przyznała większość ankietowanych – 67,54%, ocenę złą – 32,46% ogółu badanych.

Oferta inwestycyjna

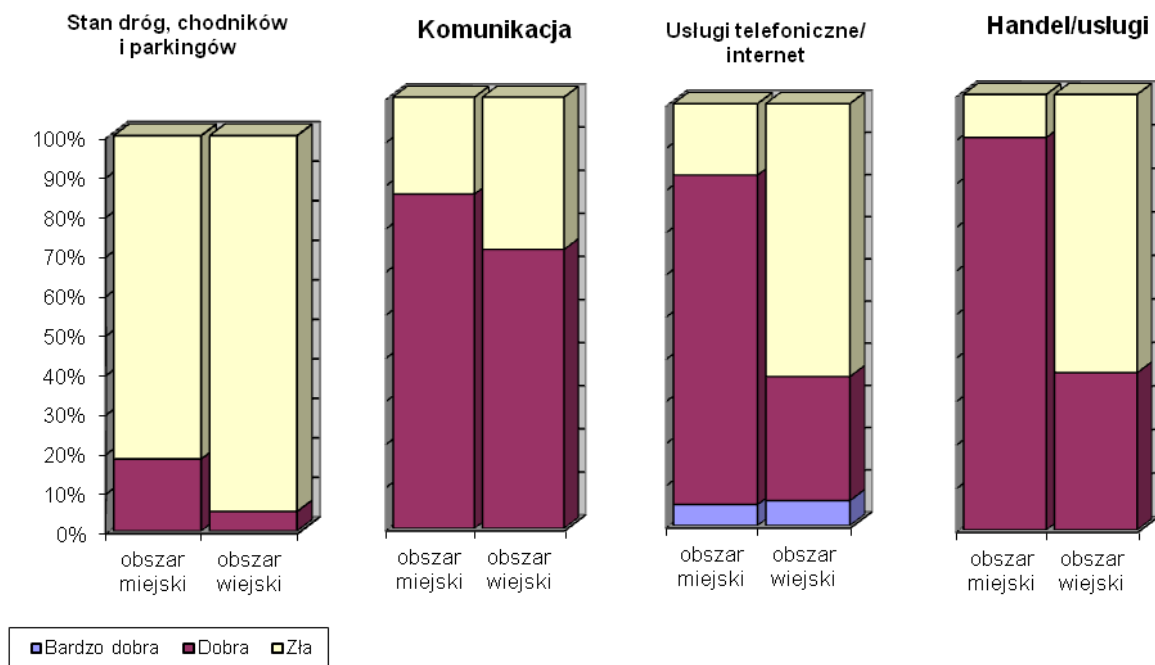
Większość ankietowanych poziom usług w tej sferze oceniła na poziomie złym – 93,8%. Ocenę dobrą przyznało 6,2% ankietowanych. Żadna z osób nie przyznała oceny bardzo dobrej.

Rysunek 35 Wyniki pytania 10

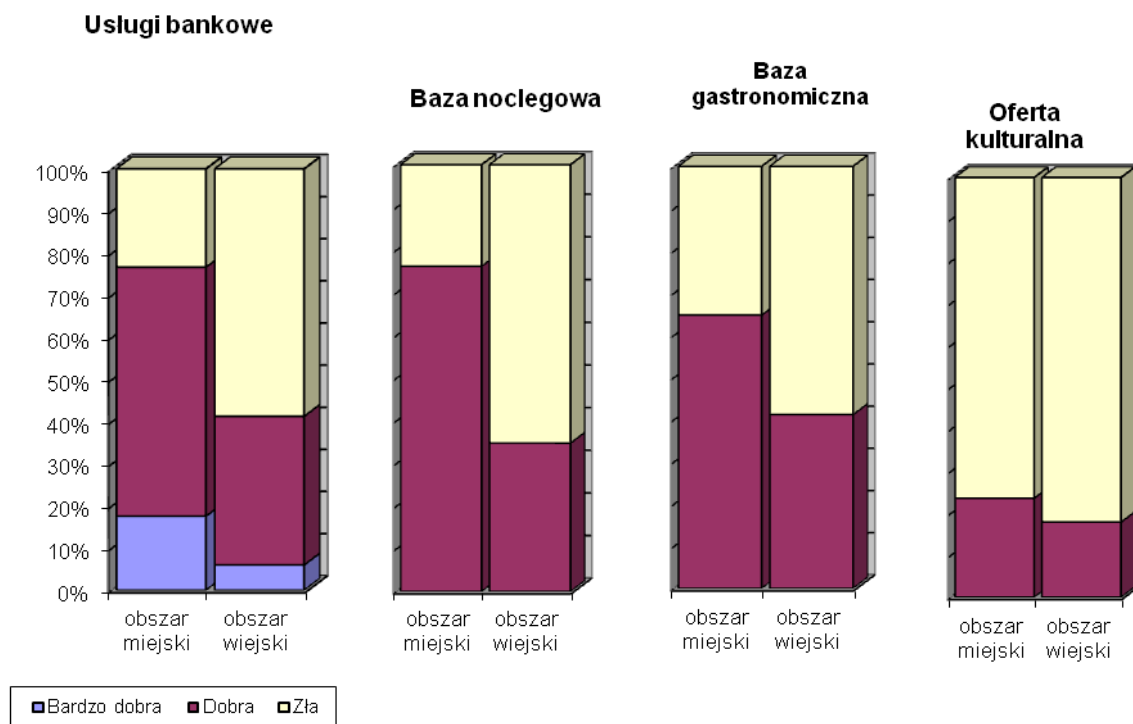
Porównanie

Rysunek 36 Porównanie

Porównane zostały:

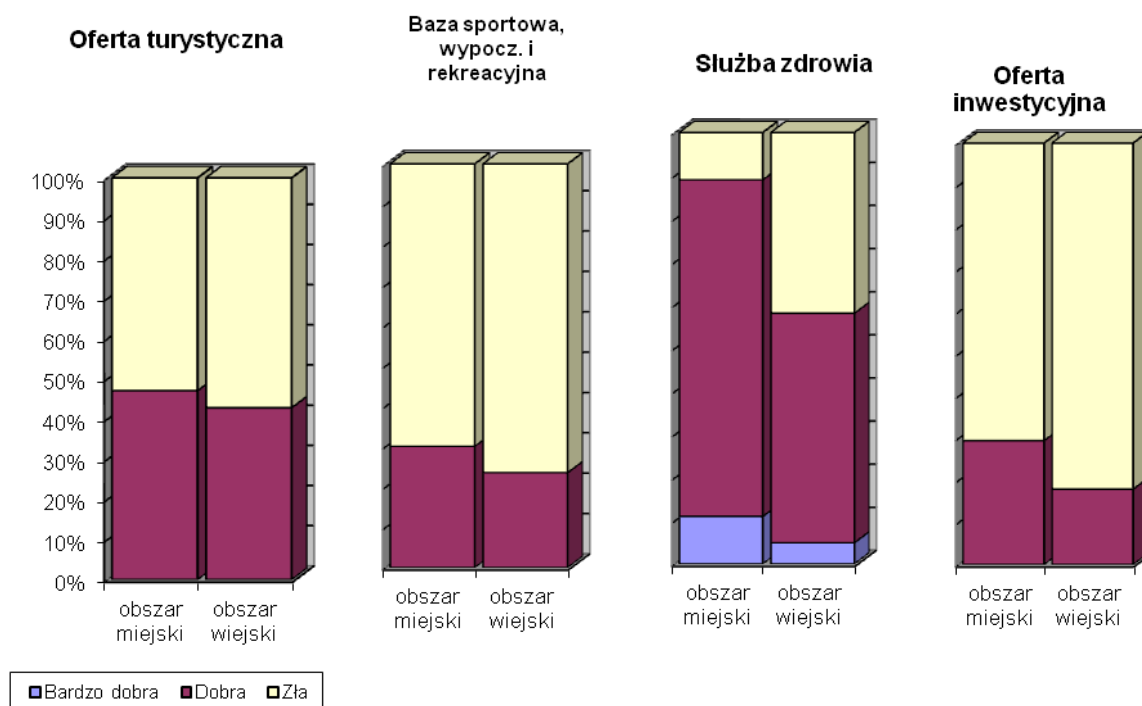
- Stan dróg, chodników i parkingów: w obu obszarach problem ten został oceniony źle, w obszarze miejskim przez 87% ogółu badanych, w obszarze wiejskim przez 94%.
- Komunikacja: zarówno w obszarze miejskim jak i wiejskim komunikacja została oceniona na poziomie dobrym, chociaż nieco lepiej w obszarze miejskim.
- Usługi telefoniczne/Internet: w tym przypadku respondenci z obszaru miejskiego w przeważającej części udzielili dobrej oceny, natomiast w obszarze wiejskim dominuje ocena zła.
- Handel/usługi: w tym przypadku również odpowiedzi respondentów analizowanych obszarów różnią się. Ankietowani z obszaru miejskiego oceniają tę dziedzinę dobrze, natomiast z obszaru wiejskiego zdecydowanie źle.

Rysunek 37 Porównanie

Porównane zostały:

- Usługi bankowe: odpowiedzi respondentów obu obszarów są zróżnicowane. Oceniają tę dziedzinę zarówno bardzo dobrze, dobrze jak i źle. W obszarze miejskim przeważa ocena dobra, natomiast w wiejskim zła.
- Baza noclegowa: w tym przypadku ankietowani w obszarze miejskim dobrze ocenili działalność podmiotów w tej sferze, natomiast w obszarze wiejskim - źle.
- Baza gastronomiczna: podobnie jak powyżej respondenci w obszarze miejskim dobrze ocenili działalność podmiotów w tej sferze, a w przypadku obszaru wiejskiego większość przyznała złą ocenę.
- Oferta kulturalna: ta dziedzina w obu analizowanych obszarach badani udzielili zbliżonych odpowiedzi. Działalność podmiotów w sferze oferty kulturalnej została oceniona zdecydowanie źle.

Rysunek 38 Porównanie

Porównane zostały:

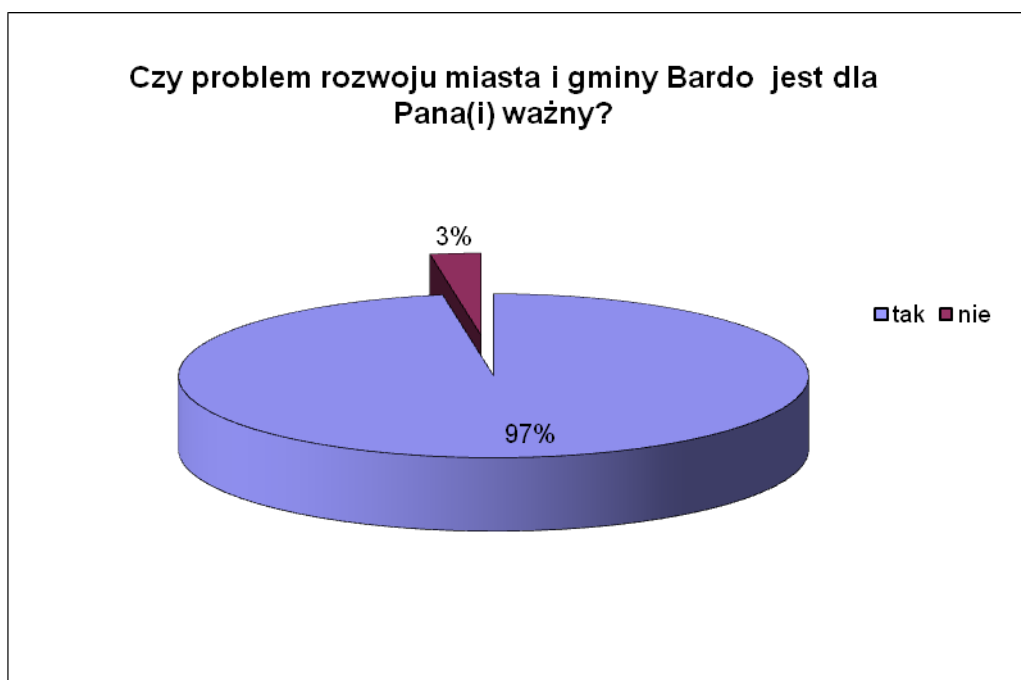
- Oferta turystyczna: w tym przypadku ankietowani obu obszarów ocenili problem podobnie.
- Baza sportowa, wypoczynkowa i rekreacyjna: respondenci obszaru miejskiego i wiejskiego ocenili tę dziedzinę źle.
- Śłużba zdrowia: w obszarze miejskim zjawisko jest oceniane dobrze, natomiast w obszarze wiejskim dobrze i źle.
- Oferta inwestycyjna: w obu obszarach dominuje ocena zła, jednak w obszarze miejskim działalność podmiotów w tym zakresie została dobrze oceniona przez ponad 20% ogółu badanych.

3.5.1.11 Pytanie 11

Czy problem rozwoju miasta i gminy Bardo jest dla Pana(i) ważny?

Respondenci na to pytanie w **97%** odpowiedzieli twierdząco. Zaledwie 3% osób podanych badaniu udzieliła negatywnej odpowiedzi na to pytanie, co oznacza, iż mieszkańcy miasta uważają problem rozwoju miasta i gminy Bardo za bardzo istotny.

Rysunek 39 Wyniki pytania 11

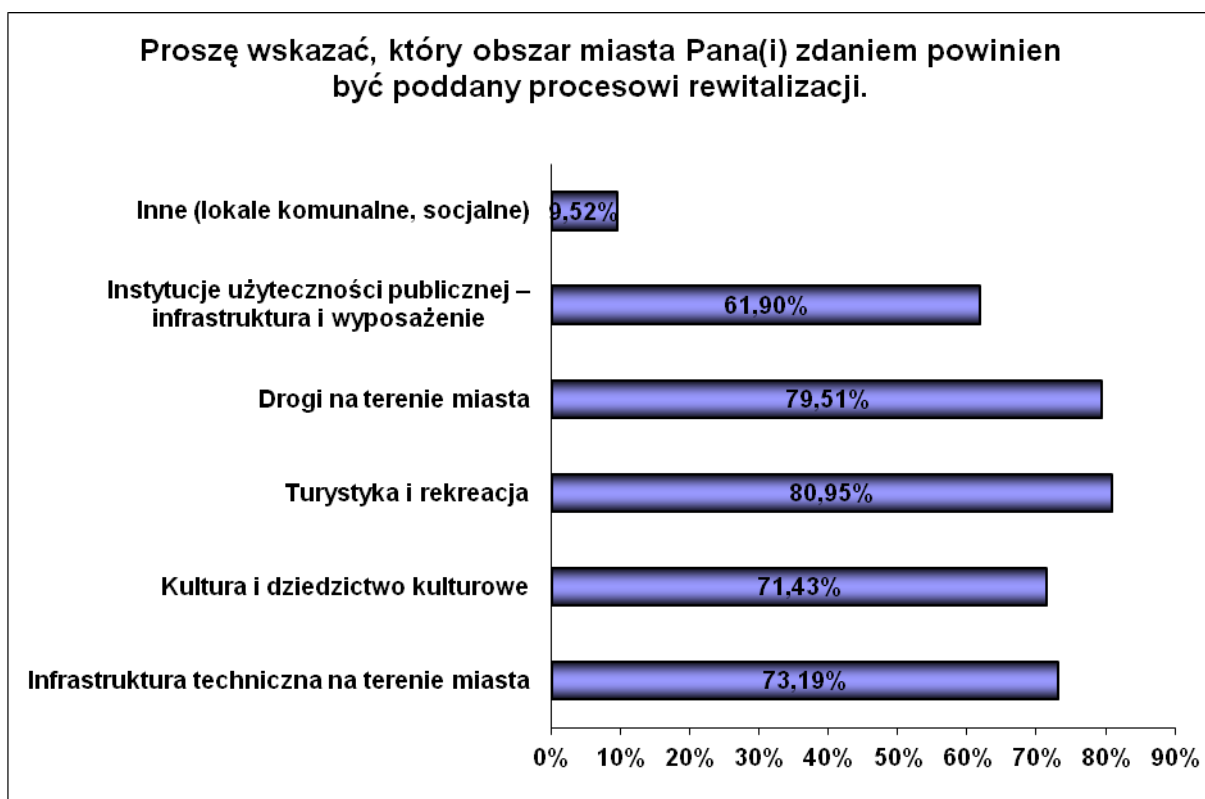
3.5.2 Pytania dotyczące Programu Rewitalizacji

3.5.2.1 Pytanie 1

Proszę wskazać, który obszar miasta Pana(i) zdaniem powinien być poddany procesowi rewitalizacji (można wskazać kilka terenów).

Odpowiedzi na powyższe pytanie kształtowały się następująco:

- Infrastruktura techniczna na terenie miasta: 73,19%,
- Kultura i dziedzictwo kulturowe: 71,43 %,
- Turystyka i rekreacja: 80,95 %,
- Drogi na terenie miasta: 79,51%
- Instytucje użyteczności publicznej – infrastruktura i wyposażenie: 61,9%
- Inne (lokale komunalne, socjalne): 9,52%

Rysunek 40 Wyniki pytania 1

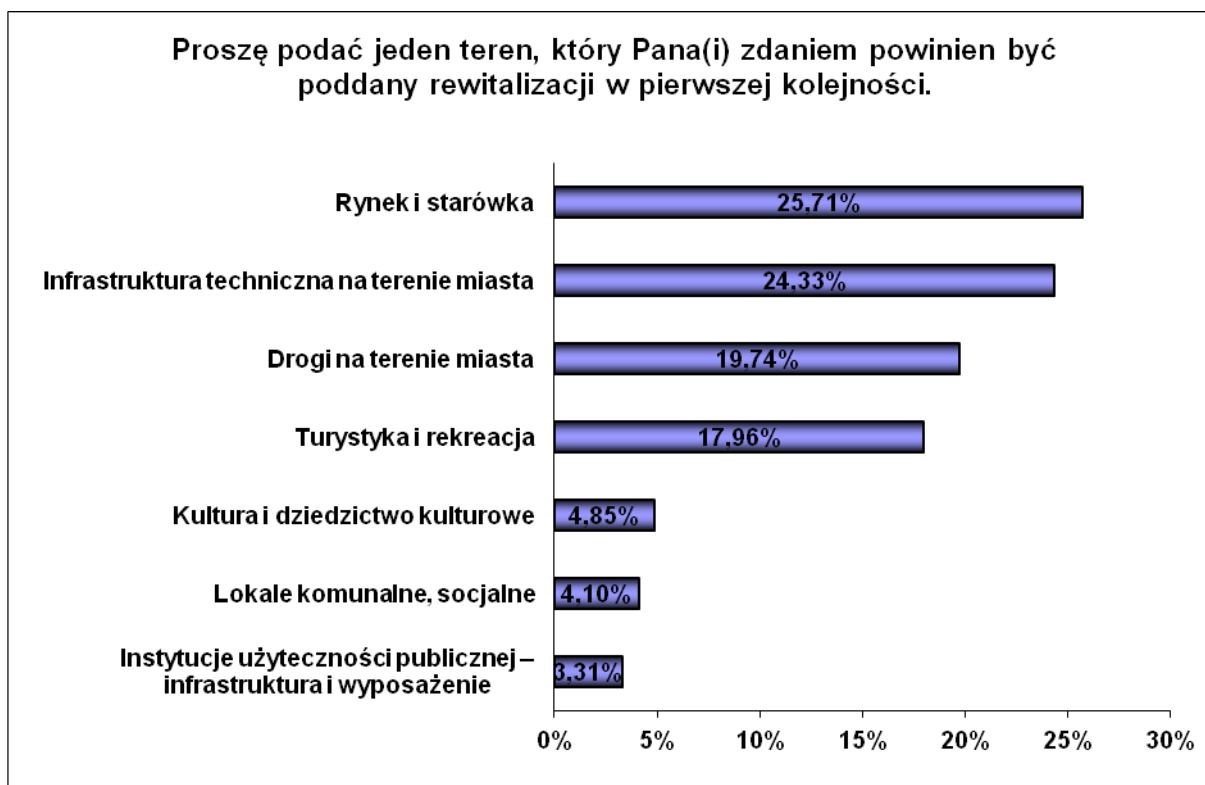

3.5.2.2 Pytanie 2

Proszę podać jeden teren, który Pana(i) zdaniem powinien być poddany rewitalizacji w pierwszej kolejności.

Najczęściej udzielane odpowiedzi to:

- Rynek i starówka: **25,71%**
- Infrastruktura techniczna na terenie miasta: **24,33%**
- Drogi na terenie miasta: **19,74%**
- Turystyka i rekreacja: **17,96%**
- Kultura i dziedzictwo kulturowe: **4,85%**
- Lokale komunalne, socjalne: **4,1%**
- Instytucje użyteczności publicznej – infrastruktura i wyposażenie: **3,31%**

Rysunek 41 Wyniki pytania 2

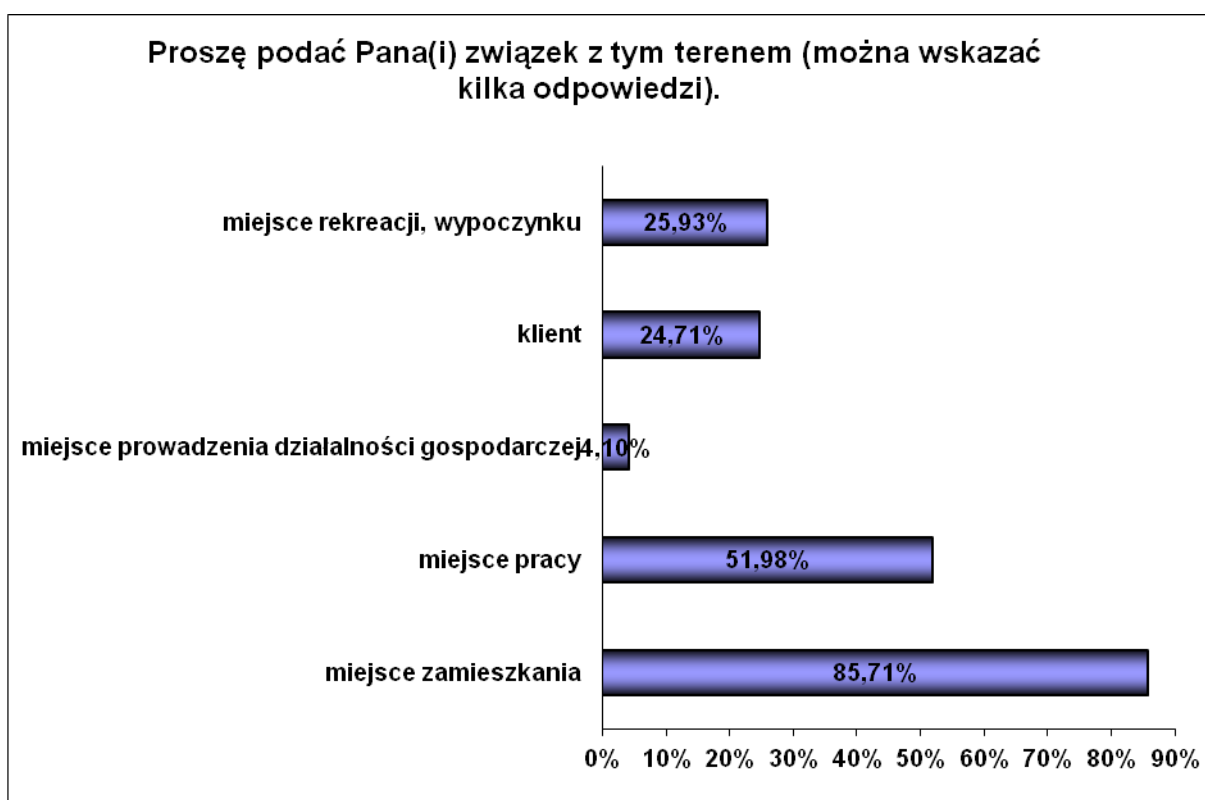

3.5.2.3 Pytanie 3

Proszę podać Pana(i) związek z tym terenem.

Odpowiedzi respondentów podzieliły się następująco:

- Miejsce zamieszkania: **85,71%**
- Miejsce pracy: **51,98%**
- Miejsce prowadzenia działalności gospodarczej: **4,1%**
- Klient: **24,71%**
- Miejsce rekreacji, wypoczynku: **25,93%**

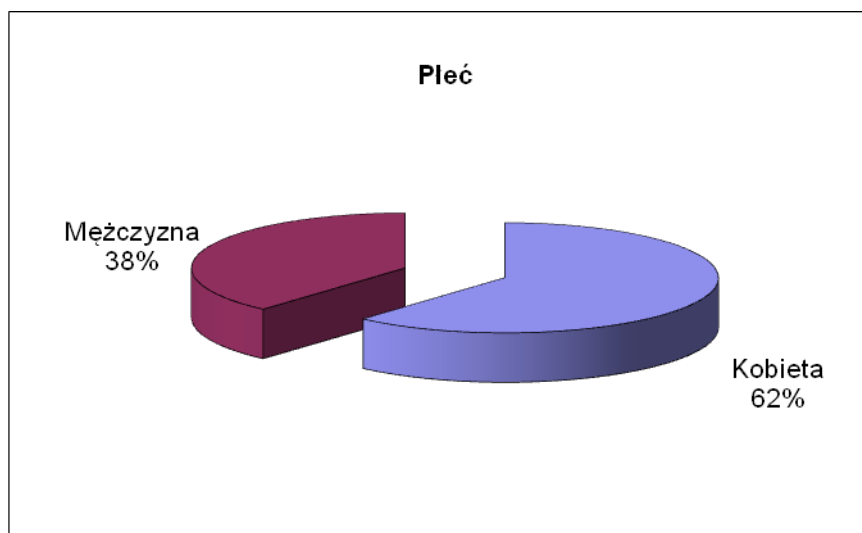
Rysunek 42 Wyniki pytania 3

3.5.3 Metryczka

Dane osoby udzielającej odpowiedzi – metryczka osób wypełniających ankietę.

3.5.3.1 Płeć

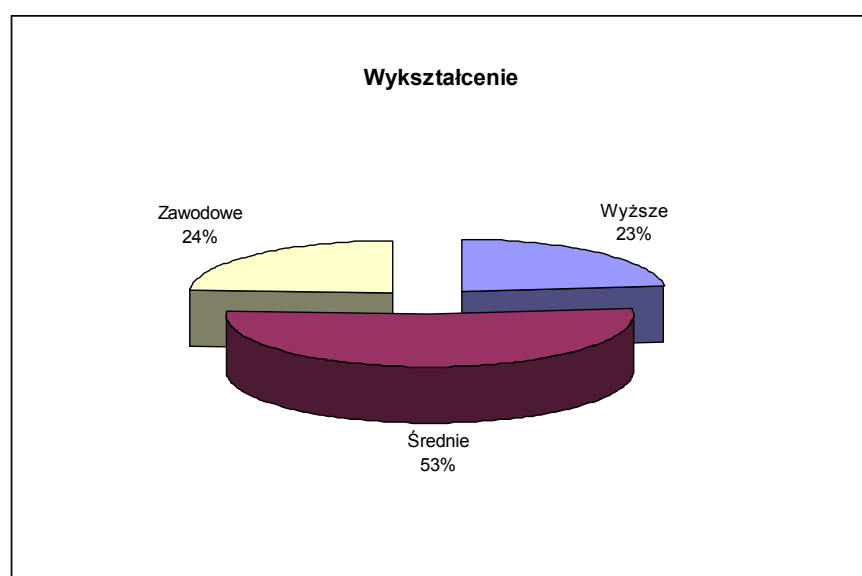

Rysunek 43 Metryczka - płeć

3.5.3.2 Wiek

Średnia wieku wynosi 50,7.

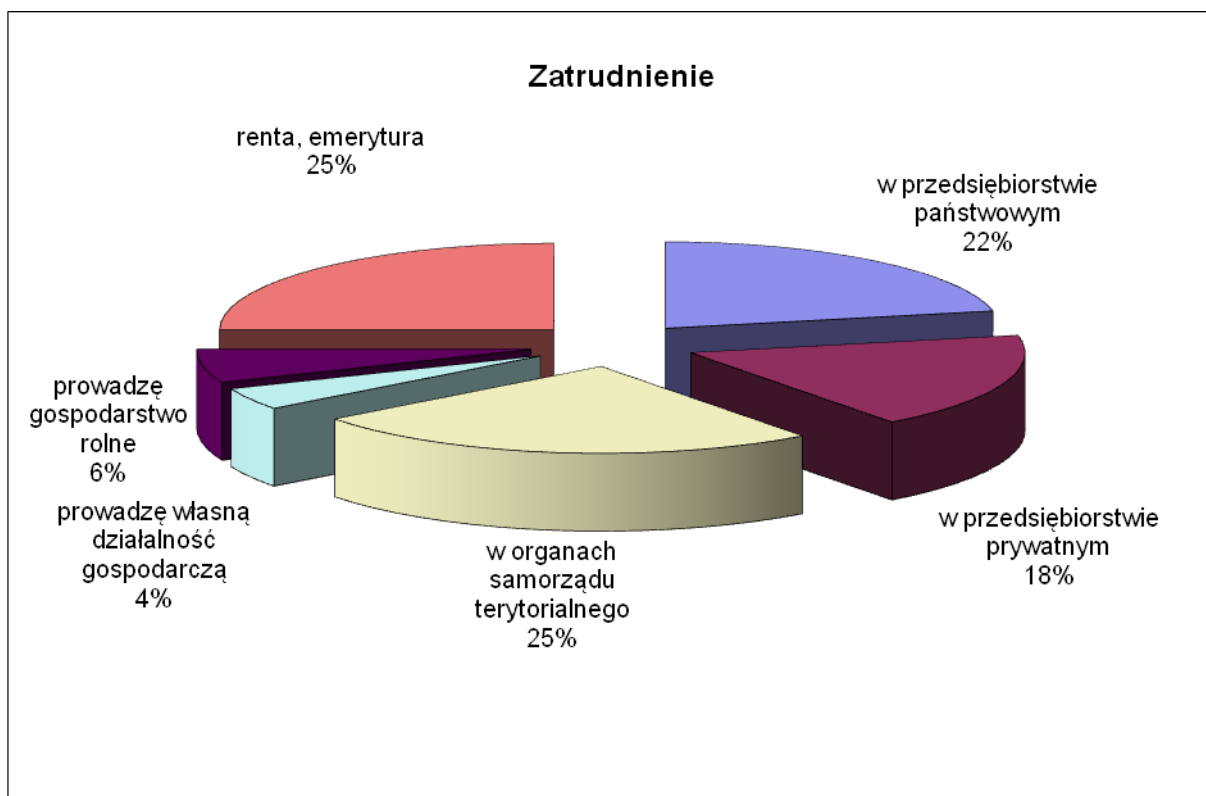
3.5.3.3 Wykształcenie

Rysunek 44 Metryczka - wykształcenie

3.5.3.4 Zatrudnienie

Rysunek 45 Metryczka - zatrudnienie

4 Założenia do planu rewitalizacji Gminy Bardo

4.1 Idea rewitalizacji

Podstawowym celem rewitalizacji jest przywrócenie dotychczasowych funkcji zdegradowanego społecznie, ekonomicznie, środowiskowo obszaru, bądź zamiana jego dotychczasowych funkcji na nowe.

„Rewitalizacja to połączenie działań technicznych – jak np. remonty – z programami ożywienia gospodarczego i działaniem na rzecz rozwiązania problemów społecznych, występujących na tych obszarach: bezrobocie, przestępczość, brak równowagi demograficznej.

Niewłaściwym jest więc mówić o «rewitalizacji» jednego budynku, czy «rewitalizacji» placu miejskiego, jeżeli te działania dotyczą jedynie modernizacji budynków, czy rewitalizacji zabytków.”¹

Rewitalizacją w ramach programów operacyjnych NSS 2007 – 2013 i MF EOG możemy nazwać kompleksowe, zintegrowane, kilkuletnie, lokalne programy inicjowane przez samorząd terytorialny dla realizacji działań technicznych, gospodarczych i społecznych, przy uwzględnieniu zasad: spójności terytorialnej i ochrony środowiska naturalnego – na zróżnicowanych obszarach, takich jak: zdegradowane dzielnice miast lub obszary przemysłowe i powojkowe.

4.2 Aspekty rewitalizacji

4.2.1 Aspekt przestrzenno – urbanistyczny

- działania dotyczące rozwoju infrastruktury technicznej,
- działania dotyczące rozwoju transportu,
- działania dotyczące restrukturyzacji przemysłu,
- działania dotyczące remontów i renowacji istniejących zasobów mieszkaniowych,
- działania dotyczące budowy nowych mieszkań,
- działania dotyczące rozwoju infrastruktury społecznej, kulturalnej i turystycznej,
- zabezpieczenie puli mieszkań rotacyjnych i zamiennych.

¹ Skalski K., Rewitalizacja obszarów starej zabudowy w miastach, mps, s.1.

4.2.2 Aspekt ekonomiczny

- działania dotyczące wspierania przedsiębiorczości,
- działania dotyczące rozwoju turystyki bądź innych sektorów gospodarki lokalnej,
- działania dotyczące uruchamiania finansowanych mechanizmów wsparcia (np. lokalny fundusz poręczeń),
- inne działania wynikające z programów pomocowych dotyczące rozwoju MSP.

4.2.3 Aspekt społeczny

- działania dotyczące rozwoju zasobów ludzkich,
- działania dotyczące przeciwdziałania wykluczaniu społecznemu,
- działania dotyczące walki z patologiami społecznymi,
- działania dotyczące tworzenia równych szans,
- działania dotyczące zapobieganiu zjawisku bezrobocia
- działania dotyczące zapobieganiu zjawisku bezdomności,
- działania na rzecz aktywności środowisk dziecięcych i młodzieżowych,
- działania dotyczące przekwaterowywania mieszkańców rewitalizowanych terenów,
- działania dotyczące uruchamianiu systemów grantów dla organizacji pozarządowych.

4.3 Cele programu rewitalizacji

4.3.1 Cel nadrzędny

Stworzenie przestrzennych warunków do jakościowego rozwoju gminy Bardo. Ożywienie procesów społeczno – gospodarczych gminy, w szczególności potencjału społecznego, turystycznego i kulturalnego, przy jednoczesnym zaangażowaniu wszystkich aktorów sceny lokalnej – władze samorządowe, służby publiczne, organizacje obywatelskie i biznesowe, mieszkańcy.

4.3.2 Cele szczegółowe

Ochrona układu urbanistycznego gminy poprzez kontynuację prac konserwatorskich i remonty zabytków, odnowienie fasad i dachów budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym znajdujących się w rejestrze zabytków wraz z zagospodarowaniem

przyległego terenu przyczyniające się do rozwoju kultury, turystyki i tworzenia stałych miejsc pracy.

Poprawa warunków życia mieszkańców – poprawa estetyki przestrzeni publicznych, w szczególności infrastruktury drogowej do strefy przemysłowej Bardzkiego Parku Przemysłowo-Technologicznego.

Remonty nieruchomości i modernizacja infrastruktury technicznej i społecznej umożliwiającej rozwój działalności społecznej, kulturalnej, sportowej i zdrowotnej.

Marketing i promocja krajowa i zagraniczna atrakcji kulturalnych i turystycznych gminy Bardo.

Szczególną uwagę należy zwrócić na:

- zachęcanie do rozwijania nowych form aktywności gospodarczej generujących miejsca pracy poprzez budowę i przebudowę infrastruktury (dróg, budynków, parkingów, rynków) aby dostosować się do działalności i potrzeb nowych przedsiębiorstw, przy równoczesnej trosce o ochronę stanu środowiska naturalnego warunkującego zrównoważony rozwój gospodarczo – społeczny,
- aktywizację organizacji kulturalnych, edukacyjnych, turystycznych dla rozwoju czy usprawnienia ich działalności poprzez remont lub przebudowę obiektów pełniących funkcje zaplecza turystycznego lub kulturalnego.

4.4 Czas realizacji

Pierwszy Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Bardo realizowany był w latach **2007 – 2015**. Obecnie, w wyniku przeprowadzonych ekspertyz, wyznaczone zostały na nowo obszary naznaczone różnymi sytuacjami problematycznymi, które powodują negatywny trend prowadzący do funkcjonalnej, ekonomicznej i również społecznej degradacji. Po zidentyfikowaniu obszarów zagrożonych, stwierdzono konieczność opracowania nowego Lokalnego Planu Rewitalizacji zaplanowanego na lata 2016 -2022, który ma przyczynić się do ożywienia procesów społeczno – gospodarczych.

4.5 Wytczenie obszarów problemowych

1. Infrastruktura przestrzenno – funkcjonalna
 - a. Stan budynków i środowiska miejskiego
 - b. Warunki mieszkaniowe
 - c. Miejsko – strukturalne braki
2. Infrastruktura techniczna
 - a. Roboty drogowe (budowa i modernizacja dróg)
 - b. Roboty sanitarne (sieci wodociągowe, kanalizacja)
 - c. Gospodarka komunalna
 - d. Termomodernizacja
3. Problemy społeczne
 - a. Bezrobocie
 - b. Niski poziom dochodów
 - c. Niski poziom korzystania z dóbr kultury
 - d. Wykluczenie społeczne, ubóstwo
 - e. Niepełnosprawność
4. Sfera gospodarcza
 - a. Słabe tempo wzrostu gospodarczego
 - b. Trudności w przeciwdziałaniu bezrobociu
 - c. Upadłości przedsiębiorstw
 - d. Turystyka

4.6 Analiza SWOT Gminy Bardo

Mocne strony	Słabe strony
– malownicze usytuowanie miasta nad przełomem Nysy Kłodzkiej – wysokie walory środowiskowe, niski stopień degradacji środowiska naturalnego – liczne obiekty zabytkowe – sprawnie funkcjonująca administracja lokalna i wykwalifikowani urzędnicy – znaczące doświadczenie Barda w pozyskiwaniu funduszy unijnych – intensywna współpraca zagraniczna (realizacja projektów polsko-czeskich) – dobre połączenia komunikacyjne z większymi miastami regionu (Wrocław, Kudowa Zdrój, Praga) – rozwinięta turystyka pielgrzymkowa, – położenie na trasie szlaków: Cysterski, Bursztynowy, Napoleoński – aktywnie działające organizacje pozarządowe – bogate dziedzictwo kulturowe miasta – historyczny charakter miasta – położenie przy Drodze Krajowej nr 8 – rozwinięta infrastruktura kajakowa i pontonowa	– wysoki odsetek ludności korzystającej z pomocy społecznej, – zły stan techniczny i niska efektywność energetyczna budynków, – niski poziom estetyki niektórych budynków, – zły stan techniczny infrastruktury obiektów publicznych – niski wskaźnik prowadzenia działalności gospodarczej, – lokalizacja poza terenem większych aglomeracji miejskich – zły stan techniczny techniczny dróg – niedostateczne wykorzystanie potencjału turystycznego miasta

Szanse	Zagrożenia
– zwiększenie atrakcyjności regionu dla potencjalnych mieszkańców i inwestorów – możliwość korzystania z funduszy UE – zwiększenie świadomości obywateli na temat możliwości pozyskiwania funduszy unijnych – partycypacja społeczna – napływ inwestorów zewnętrznych, – wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców prowadzący do rozwoju agro i ekoturystyki – zwiększenie efektywności działań promocyjnych miasta – zwiększająca się ilość turystów w subregionie – zwiększenie atrakcyjności turystycznej oraz ogólnopolski rozwój turystyki, – plan gospodarki niskoemisyjnej zmierzający do poprawy stanu środowiska	– utrata atrakcyjności turystycznej centrum miasta w wyniku obniżenia estetyki otoczenia – brak wystarczających środków finansowych na realizację projektów inwestycyjnych – bezrobocie w regionie – nasilanie się negatywnych zjawisk takich jak ubóstwo i alkoholizm – wzrost przestępczości – rosnące wymagania rynku wobec osób zajmujących się biznesem – niedobór środków na modernizację dróg

4.6.1 Obszary problemowe

Jako główne obszary problemowe zidentyfikowano:

1. Stopę bezrobocia wyższą od średniej w kraju - 19% (9,7% w kraju - stan na 2015 rok, 8,5% w województwie dolnośląskim, 14,4% w powiecie ząbkowickim). Ankietowani mieszkańcy Barda uznali bezrobocie za jeden z kluczowych problemów gminy. Dla 90,65% ankietowanych bezrobocie w obszarze miejskim stanowi wysokie zagrożenie, zaś dla 9,35% - średnie. Natomiast w obszarze wiejskim wysokie zagrożenie problemem bezrobocia wskazywało ponad 96% badanych.
2. Wysoki poziom ubóstwa oraz trudne warunki mieszkaniowe [niska zasobność społeczeństwa, brak aktywności gospodarczej i chęci poszukiwania nowych źródeł dochodów nie związanych z rolnictwem]. W obszarze miejskim 74,7% ankietowanych uznało ubóstwo za problem o wysokim zagrożeniu, a w obszarze wiejskim aż 91,5% ogółu respondentów.
3. Zanieczyszczone środowisko (konieczność rozbudowy systemu kanalizacji sanitarnej i sieci wodociągowej i modernizacji ujęcia wody w gminie). Ponad połowa ogółu ankietowanych (52,91%) uważa, że istnieje średnie zagrożenie tym problemem w obszarze miejskim, natomiast w obszarze wiejskim większość badanych (56,81%) wskazuje wysokie zagrożenie problemem.
4. Niski wskaźnik urbanizacji - wskaźnik urbanizacji w gminie wynosi 49,78% [średni wskaźnik urbanizacji w Polsce wynosi 60,5%].
5. Niski wskaźnik wykształcenia. W gminie Bardo jest on niższy od wskaźnika krajowego. Zgodnie z przeprowadzoną analizą uwzględniającą szacunkowe wykształcenie osób z wyższym wykształceniem zatrudnionych w poszczególnych instytucjach, firmach i organizacjach w gminie Bardo, wykształcenie osób biorących udział w badaniach ankietowych oraz średni poziom wykształcenia osób mieszkających w Polsce na wsi otrzymaliśmy następujące proporcje wykształcenia osób mieszkających w gminie Bardo.

Tabela 2 Wykształcenie – Gmina Bardo na tle kraju

	POLSKA			Gmina Bardo	
	MIASTO	WIEŚ	Ogółem	W stosunku do:	
				Miasto	Wieś
wyższe	13,7	4,3	11,2	↓	↑
średnie i policealne	38,6	22,4	32,6	↓	↓
zasadnicze zawodowe	21,1	29,2	24,1	↓	↑
podstawowe i niepełne podstawowe	26,6	44,4	33,1	↓	↓

Z przeprowadzonej symulacji wynika, że poziom wykształcenie w gminie Bardo jest zdecydowanie niższy od średniego poziomu wykształcenia w kraju oraz zdecydowanie niższy od poziomu wykształcenia w miastach. Natomiast poziom wykształcenia mieszkańców gminy Bardo nie odbiega od średniego poziomu wykształcenia mieszkańców wsi, czyli jest bardzo niski.

6. Wysoki poziom przestępczości (poziom przestępczości w Polsce jest wysoki, poziom przestępczości w gminie Bardo nie odbiega od średniej krajowej). Ankietowani mieszkańcy gminy Bardo (patrz. rozdział 3) stwierdzili, że istnieje średnie zagrożenie przestępczością (odpowiedziało tak 58,9% ogółu ankietowanych). Tylko 3,71% ankietowanych uznało wysokie zagrożenie przestępczością. Podobne oceny dotyczą przestępczości młodocianych, gdzie średnie zagrożenie problemem przestępczości widzi 57,66%, a 7,95% widzi wysokie zagrożenie problemem dla gminy Bardo, szczególnie w odniesieniu do ludzi młodych.

W ramach obszarów problemowych wyznaczono następujące obszary kluczowe:

Tabela 3 Kluczowe obszary problemowe gminy Bardo

Obszary kluczowe	
I	Infrastruktura przestrzeni publicznej
II	Gospodarka komunalna oraz mieszkalnictwo
III	Kultura, turystyka i sport
IV	Bezpieczeństwo publiczne
V	Gospodarka lokalna

4.6.1.1 Obszar I: Infrastruktura przestrzeni publicznej

4.6.1.1.1 Identyfikacja obszaru

Infrastruktura przestrzeni publicznej obejmuje: infrastrukturę techniczną oraz infrastrukturę społeczną.

Infrastruktura techniczna to:

- systemy o charakterze sieciowym:
 - zaopatrzenia w wodę,
 - gospodarki ściekowej,
 - gospodarki wodami opadowymi,
 - ciepłownictwa,
 - elektroenergetyki,
 - gazownictwa,
 - telekomunikacji,
- komunalne systemy obsługi miasta i mieszkańców:
 - gospodarki odpadami,
 - cmentarnictwa,
- drogi gminne w mieście,
- drogi gminne poza miastem,
- kanalizacja deszczowa,
- oświetlenie.

Infrastruktura społeczna to zespół urządzeń publicznych zaspokajających potrzeby społeczne, oświatowe i kulturalne ludności. W polityce społecznej występuje w dwóch układach: w roli instytucjonalnej i funkcjonalnej. Obejmuje:

- ośrodki zdrowia,
- domy pomocy społecznej,
- szkoły podstawowe,
- gimnazja,
- przedszkola,
- warsztaty terapii zajęciowej,
- obiekty służące pomocy społecznej lub realizacji różnych form przeciwdziałaniu patologiom społecznym.

4.6.1.1.2 Uzasadnienie wyboru obszaru

Stan infrastruktury technicznej na terenie gminy jest niezadowalający. Pomiedzy miastem a gminą Bardo występuje duża dysproporcja pomiędzy stopniem rozwoju sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej. Ogranicza to zainteresowanie inwestorów, którzy chcieliby inwestować w mieście, a także zmniejsza atrakcyjność turystyczną i usługową miasta i gminy. Wpływa to także na zmniejszenie wartości nieruchomości na terenie miasta i gminy. Podniesienie poziomu cywilizacyjnego infrastruktury technicznej przestrzeni publicznej jest szansą dla gminy Bardo na rozwój przedsiębiorczości oraz podniesienie jego konkurencyjności na krajowym i europejskim rynku kultury i turystyki. Urządzenia infrastruktury technicznej są czynnikiem rozwoju lokalnego, wpływają na poziom życia mieszkańców, a także na podniesienie poziomu cywilizacyjnego całego środowiska, w efekcie czego przyczynia się zdecydowanie do poprawy jakości życia i bezpieczeństwa mieszkańców Bardo.

W dziedzinie społecznej konieczna jest modernizacja i rozbudowa obiektów oświaty, ośrodków zdrowia i pomocy społecznej.

4.6.1.1.3 Zidentyfikowane problemy

4.6.1.1.3.1 Strefa materialna

1. Brak pełnego systemu sieci wodociągowej,

2. Dostosowanie systemu komunikacyjnego do planów rozwoju, przedsiębiorczości na terenie miasta (w szczególności drogi dojazdowe do terenów planowanych inwestycji),
3. Niedobór środków finansowych na bieżące remonty i naprawy dróg, chodników, oświetlenia, parkingów itp.,
4. Niski stopień wyposażenia technicznego dla rozwoju przedsiębiorczości,
5. Wysokie koszty zagospodarowanie przestrzennego,
6. Zły stan obiektów infrastruktury społecznej.

4.6.1.1.3.2 Strefa społeczna

1. Brak odpowiednich warunków do tworzenia nowych miejsc pracy,
2. Niski stopień bezpieczeństwa na drogach,
3. Obniżone walory estetyczne miasta,
4. Uciążliwość ruchu kołowego na trasie nr 8 z Wrocławia do Kudowy Zdrój,
5. Patologie społeczne.

4.6.1.1.4 Proponowane działania na obszarze

- a. Uporządkowanie i rozbudowa gospodarki wodociągowej,
- b. Poprawa stanu infrastruktury technicznej w gminie, w szczególności sieci wodociągowej,
- c. Remont i modernizacja dróg,
- d. Modernizacja chodników,
- e. Modernizacja oświetlenia,
- f. Zagospodarowanie przestrzeni na parkingi i miejsca postojowe,
- g. Remont i modernizacja pozostałej infrastruktury technicznej na terenie gminy,
- h. Budowa ekranów, osłon od hałasu,
- i. Renowacja obiektów infrastruktury społecznej: Szkoły Podstawowej i Przedszkola, Domu Dziecka, Centrum Kultury i Biblioteki, Domu Pomocy Społecznej, stowarzyszeń.

4.6.1.1.5 Beneficjenci końcowi na obszarze

Urząd Miasta i Gminy Bardo, Starostwo Powiatowe w Ząbkowicach Śląskich, stowarzyszenia, właściciele obiektów.

4.6.1.1.6 [Beneficjenci ostateczni na obszarze](#)

Mieszkańcy Bardo, turyści, inwestorzy.

4.6.1.2 Obszar II: Gospodarka komunalna oraz mieszkalnictwo

4.6.1.2.1 Identyfikacja obszaru

W skład obszaru wchodzi budynek wspólnot mieszkaniowych zlokalizowane na terenie miasta Bardo.

4.6.1.2.2 Uzasadnienie wyboru obszaru

Ze względu na parametry techniczne obiektów będących własnością wspólnot mieszkaniowych oraz zaniedbania w zakresie prac remontowych, ich stan techniczny jest niezadowalający. W ramach programu rewitalizacji mogą być ujęte zadania inwestycyjne związane z termomodernizacją, remontem i modernizacją instalacji technicznych, a także poprawą infrastruktury technicznej, czyli dróg wewnętrznych, chodników, oświetlenia, parkingów, małej architektury i placów zabaw dla dzieci. Dla poprawy bezpieczeństwa i porządku publicznego może być zamontowany monitoring.

4.6.1.2.3 Zidentyfikowane problemy

4.6.1.2.3.1 Strefa materialna

1. Zaniedbana substancja mieszkaniowa,
2. Ubytki ciepła spowodowane brakiem ocieplenia budynków,
3. Zły stan techniczny dróg osiedlowych w obrębie ulic Kościuszki, Jagiellońskiej,
4. Zły stan małej architektury,

4.6.1.2.3.2 Strefa społeczna

1. Niezadowalające warunki mieszkaniowe,
2. Niskie walory estetyczne obiektów mieszkaniowych,
3. Niska jakość życia,
4. Niewystarczający stopień bezpieczeństwa publicznego,
5. Uboga oferta spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży,
6. Patologie społeczne.

4.6.1.2.4 Proponowane działania na obszarze

- a. Termomodernizacja budynków mieszkaniowych,
- b. Wykonanie elewacji,
- c. Wymiana pokryć dachowych,

- d. Wymiana pionów instalacji elektrycznych, gazowych, grzewczych, wodnych, kanalizacyjnych,
- e. Modernizacja i remont dróg osiedlowych,
- f. Rozbudowa oświetlenia,
- g. Instalacja systemów monitoringu wizyjnego na terenie osiedli mieszkaniowych.

4.6.1.2.5 [Beneficjenci końcowi na obszarze](#)

Wspólnoty mieszkaniowe, Urząd Miasta i Gminy Bardo.

4.6.1.2.6 [Beneficjenci ostateczni na obszarze](#)

Mieszkańcy Barda, turyści.

4.6.1.3 Obszar III: Kultura, turystyka i sport

4.6.1.3.1 Identyfikacja obszaru

W Gminie Bardo istnieje Centrum Kultury i Biblioteka. Miasto i Gmina Bardo to liczne atrakcje kulturowe i turystyczne. Bogate zaplecze kulturowe czyni gminę atrakcyjną i bogatą kulturowo. Po II wojnie światowej, ludność polska Dolnego Śląska przejęła piękną tradycję pielgrzymowania do Sanktuarium Strażniczki Wiary, gdzie w ostatnich latach obserwuje się wzmożony ruch pielgrzymkowy. Ponad dziewięćsetletnia historia Barda obdarzyła je interesującymi zabytkami.

4.6.1.3.2 Uzasadnienie wyboru obszaru

Gmina posiada bogate zaplecze kulturalne, jednak wymaga ono wielu prac remontowo – modernizacyjnych, a także promocyjnych. Wiele zabytków wymaga gruntownej renowacji.

4.6.1.3.3 Zidentyfikowane problemy

4.6.1.3.3.1 Strefa materialna

1. Niewystarczająca liczba i zły stan ośrodków kulturalnych,
2. Wymagające renowacji i modernizacji obiekty zabytkowe,
3. Brak monitoringu.

4.6.1.3.3.2 Strefa społeczna

1. Brak aktywności kulturalnej wśród mieszkańców,
2. Przestępczość na terenie gminy.

4.6.1.3.4 Proponowane działania na obszarze

1. Lepsze wyposażenie szkół i obiektów kulturalnych,
2. Budowa systemu informacji kulturalnej: tworzenie bazy danych o kulturze miasta,
3. Renowacja obiektów zabytkowych.

4.6.1.3.5 Beneficjenci końcowi na obszarze

Urząd Miasta i Gminy Bardo.

4.6.1.3.6 Beneficjenci ostateczni na obszarze

Mieszkańcy Barda i turyści.

4.6.1.4 Obszar IV: Bezpieczeństwo publiczne

4.6.1.4.1 Identyfikacja obszaru

W skład obszaru wchodzi infrastruktura techniczna wywierająca wpływ na bezpieczeństwo publiczne w gminie.

4.6.1.4.2 Uzasadnienie wyboru obszaru

Ze względu na parametry techniczne i niezadowalający stan obiektów należy wykonać zadania inwestycyjne związane z: modernizacją infrastruktury drogowej, zabezpieczeniem obszaru przestrzeni publicznej, wykonaniem oświetlenia miasta.

4.6.1.4.3 Zidentyfikowane problemy

4.6.1.4.3.1 Strefa materialna

1. Zły stan nawierzchni dróg i chodników
2. Zły stan techniczny ogrodzenia cmentarza
3. Niewystarczające oświetlenie terenów turystycznych

4.6.1.4.3.2 Strefa społeczna

1. Niski stopień bezpieczeństwa publicznego
2. Niska jakość życia
3. Patologie społeczne

4.6.1.4.4 Proponowane działania na obszarze

1. Ułożenie nowej nawierzchni na ulicach gminy
2. Budowa chodników w Bardzie
3. Remont infrastruktury technicznej cmentarza w Bardzie
4. Zabezpieczenie usuwiska dróg
5. Oświetlenie infrastruktury drogowej

4.6.1.4.5 Beneficjenci końcowi na obszarze

Wspólnoty mieszkaniowe, Urząd Miasta i Gminy Bardo.

4.6.1.4.6 Beneficjenci ostateczni na obszarze

Mieszkańcy Barda, turyści.

4.6.1.5 Obszar V: Gospodarka lokalna

4.6.1.5.1 Identyfikacja obszaru

Podstawowe zadania w obrębie tego obszaru to zmniejszenie stopy bezrobocia przez zwiększenie liczby przedsiębiorstw i stworzenie nowych miejsc pracy, a poprzez to podniesienie konkurencyjności gminy w regionie dolnośląskim i jej atrakcyjności dla inwestorów zewnętrznych.

4.6.1.5.2 Uzasadnienie wyboru obszaru

Położenie gminy przy drodze międzynarodowej nr 8 stwarza dobre warunki do rozwijania przedsiębiorczości i tworzenia nowych miejsc pracy. W trakcie konsultacji społecznych przez wiele osób została zgłoszona konieczność utworzenia na terenie Gminy Bardo **Bardzkiego Parku Przemysłowo-Technologicznego**. Takie Parki stanowią strategiczne instrumenty rozwoju dla poszczególnych gmin, przyczyniając się do tworzenia nowych miejsc pracy, przyciągają inwestorów krajowych i zagranicznych, wspierają rozwój lokalnych firm, są także istotnym argumentem w pozyskiwaniu funduszy strukturalnych UE, MF EOG i innych funduszy zewnętrznych. Parki Przemysłowo-Technologiczne po roku 2017 nie tylko wyprą ale z pełnym powodzeniem zastąpią dotychczas funkcjonujące Specjalne Strefy Ekonomiczne. Połączenie na terenie Gminy Bardo Parku Przemysłowego z Parkiem Technologicznym stworzy znakomite warunki do wykreowania Gminy Bardo, jako ważnego ośrodka, kreującego rozwój gospodarczy na terenie Dolnego Śląska, a położenie przygraniczne stwarza dodatkowe warunki do rozwoju współpracy gospodarczej w wymiarze międzynarodowym. Park winien pełnić również funkcje kulturowe i stymulować rozwój usług turystycznych.

4.6.1.5.3 Zidentyfikowane problemy

4.6.1.5.3.1 Strefa materialna

1. Brak gminnej strefy aktywności gospodarczej,
2. Brak instrumentów wspierania rozwoju msp,
3. Działalność firm zarejestrowanych w gminie,
4. Niewystarczająca działalność marketingowa przedsiębiorstw,
5. Brak zachęt dla inwestorów zewnętrznych,
6. Wysokie podatki,
7. Wysokie koszty rozpoczęcia działalności gospodarczej.

4.6.1.5.3.2 Strefa społeczna

1. Wysokie bezrobocie,
2. Niska świadomość mieszkańców o możliwości założenia własnej działalności gospodarczej,
3. Niedobór kursów i szkoleń na temat MMSP.

4.6.1.5.4 Proponowane działania na obszarze

1. Utworzenie Bardzkiego Parku Przemysłowo – Technologicznego,
2. Utworzenie lokalnych instrumentów wsparcia MSP takich jak: Inkubator Przedsiębiorczości, Fundusz Rozwoju Gminy Bardo i blok funduszy wspierających powstawanie i rozwój przedsiębiorstw (fundusz pożyczkowy, fundusz poręczeniowy, venture capital),
3. Organizacja kursów i szkoleń,
4. Stworzenie nowych miejsc pracy.

4.6.1.5.5 Beneficjenci końcowi na obszarze

Urząd Miasta i Gminy Bardo, przedsiębiorcy.

4.6.1.5.6 Beneficjenci ostateczni na obszarze

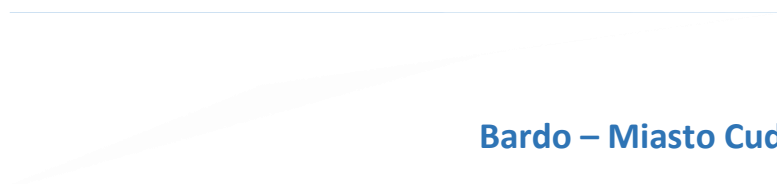
Urząd Miasta i Gminy Bardo, mieszkańcy, przedsiębiorcy.

5 Wizja rozwoju Gminy Bardo

Ogólne cele każdej strategii rozwoju określonego obszaru mają charakter uniwersalny. Generalnym celem rozwoju gminy powinno być stworzenie mieszkańcom odpowiednich warunków życia oraz zapewnienie szans na przyszłość.

Wizja rozwoju Gminy Bardo:

Bardo – Miasto Cudów.

Gmina atrakcyjna dla mieszkańca, turysty i biznesu.

Aby realizować Wizję należy wyznaczyć **cele strategiczne** dla Gminy Bardo.

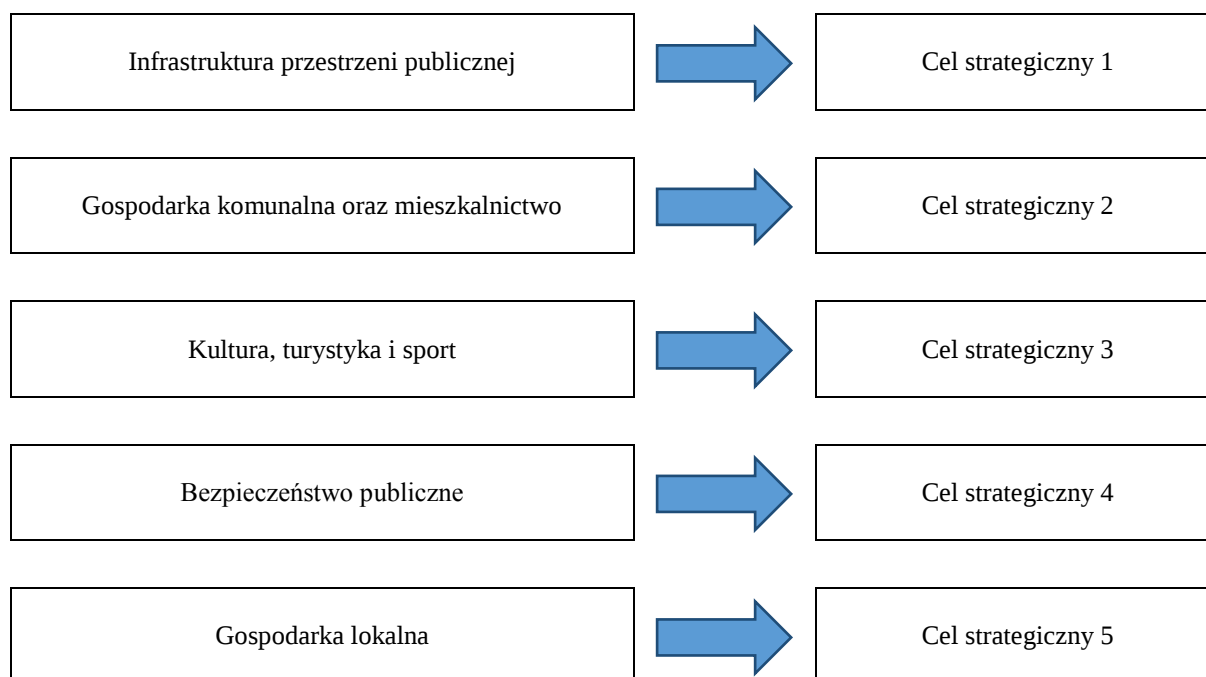

5.1 Cele strategiczne:

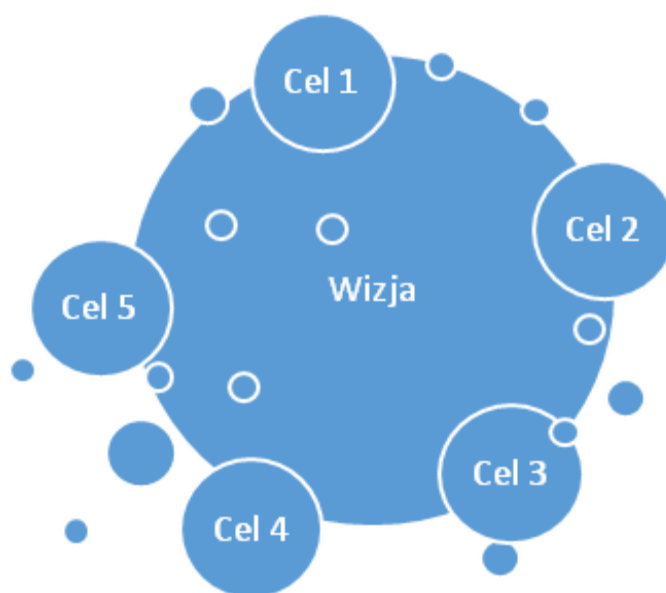
1. Modernizacja i unowocześnianie infrastruktury technicznej
2. Poprawa warunków mieszkalnictwa i gospodarki komunalnej
3. Rozwój bazy oferty w zakresie kultury, turystyki i sportu
4. Zwiększenie bezpieczeństwa publicznego
5. Stworzenie warunków do rozwoju gospodarczego.

Cele strategiczne odpowiadają na zapotrzebowanie wynikające z analizy obszarów kluczowych.

Tabela 4 Powiązanie obszarów kluczowych z celami

Konstrukcja celów zakłada wzajemne wzmocnianie się, co pozwala na uzyskanie efektu synergii. Osiągnięcie głównych celów strategii musi być realizowane w różnych obszarach życia gminy, na różnych polach aktywności władz samorządowych i w różnych branżach gospodarczych.

Rysunek 46 Ilustracja celów strategicznych

6 Sposoby realizacji

6.1 Planowane zadania inwestycyjne na lata 2016-2022

Tabela 5 Planowane zadania inwestycyjne na lata 2016-2022

Lp.	Nazwa zadania	Całkowite koszty projektu	Nakłady finansowe w tys. PLN						Źródła finansowania
			2016	2017	2018	2019	2020	RAZEM	
I OBSZAR kluczowy 1: Infrastruktura przestrzeni publicznej									
1.	Rozbudowa sieci wodociągowej w Brzeźnicy	50	50					50	- budżet gminy - środki krajowe - fundusze unijne
2.	Skanalizowanie skrzyżowania ul. Polna-Grunwaldzka w Bardzie	131	131					131	
3	Skanalizowanie skrzyżowania ul. Kolejowa – Grunwaldzka w Bardzie	86	86					86	
4.	Przebudowa ul. Głównej – Plac Wolności – Kolejowa w Bardzie Etap I	600	300	300				600	
5.	Budowa alejek na cmentarzu komunalnym w Bardzie	50	50					50	
6.	Zagospodarowanie terenu przy wyjeździe z ul. Głównej na ul. Mickiewicza w Bardzie	25	25					25	
7.	Modernizacja dróg transportu rolnego	130	130					130	
8.	Przebudowa przyłączy kanalizacji sanitarnej w ul. Głównej-Plac Wolności - Kolejowa	50	50					50	
9.	Przebudowa węzła deszczowego oraz kanalizacji sanitarnej budynku Kolejowa 12 i Kolejowa 8	40	40					40	

10.	Budowa wodociągu w Opolnicy	4 750	3 000	1 000	750			4 750	
11.	Sporządzenie projektu budowlanego dla potrzeb budowy infrastruktury technicznej w ul. Chabrowej w Bardzie	45		45				45	
12.	Modernizacja drogi gminnej publicznej nr 118785 w Opolnicy	1 291		691	600			1 291	
13.	Budowa wiaty przystankowej w Potworowie oraz Dębowinie	13			13			13	
14.	Sporządzenie projektu budowlanego na likwidację boksów byłej kotłowni przy ul. Polnej w Bardzie	85			85			85	
15.	Budowa drogi w strefie aktywizacji gospodarczej - dokumentacja	50				50		50	
16.	Budowa wodociągu w Janowcu	50				50		50	
17.	Rozbudowa drogi gminnej w strefie aktywizacji gospodarczej – wykonanie dokumentacji projektowej	80					80	80	
18.	Poszerzenie drogi gminnej przy boisku sportowym w Opolnicy wraz z wykonaniem odwodnienia	25					25	25	
19.	Wykonanie parkingu pomiędzy DK8 i ul. Główną w Bardzie – przygotowanie terenu	30					30	30	
20.	Modernizacja drogi powiatowej nr 3194 pomiędzy Przylękiem a granicą gminy w stronę Ożar	3 500			3500			3500	
21.	Wykonanie chodników w miejscowości Przylęk – ulica Główna, Kamieniecka, Fabryczna	100				100		100	

22.	Wykonanie parkingu przy ulicy Fabrycznej w Przylęku	80						80	
23.	Remont drogi powiatowej z Przylęku do Barda, wykonanie chodnika	100				100		100	
24.	Budowa parkingu przy cmentarzu w Przylęku	80				80		80	
25.	Wykonanie chodników wokół kościoła w Przylęku	25				25		25	
26.	Remont plebani w Przylęku	250					250	250	
27.	Remont drogi gminnej w Janowcu	100			100			100	
28.	Wykonanie asfaltu na drodze gminnej w Janowcu	50				50		50	
29.	Wykonanie barierek strumyka w dolnej części Janowca	10				10		10	
30.	Remont drogi powiatowej w Laskówce w kierunku Przełęczy Łaszczonej	1500			1500			1500	
31.	Budowa wodociągu w Janowcu	4000				4000		4000	
32.	Budowa parkingu przy świetlicy w Janowcu	30				30		30	
RAZEM		17 406	3862	2036	6548	4499	385	17406	
II OBSZAR Kluczowy 2: Gospodarka komunalna oraz mieszkalnictwo									
1.	Budowa dróg wraz z infrastrukturą w rejonie zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej w Bardzie – kontynuacja zadania z 2015 (droga + oświetlenie uliczne)	120	120					120	- budżet gminy - środki krajowe - fundusze unijne
2.	Termomodernizacja Zespołu Szkolno-Przedszkolnego w Bardzie	2 400	1 200	1 200				2 400	

Lokalna Strategia Rozwoju Gminy Bardo na lata 2016-2022

3.	Termomodernizacja budynku UMiG	700			350	350		700	
4.	Termomodernizacja budynku Krakowska 1a	290				150	140	290	
5.	Budowa drogi dojazdowej do garaży przy ul. Polnej w Bardzie	60				60		60	
RAZEM		3 570	1 320	1 200	350	560	140	3 570	
III OBSZAR kluczowy: Kultura, Turystyka i Sport									
1.	Budowa kortów tenisowych wraz zapleczem	2 000		1 000	1 000			2000	- budżet gminy - środki krajowe - fundusze unijne
2.	Budowa wieży widokowej na Ostrej Górze	250		250				250	
3.	Budowa ścieżki rowerowo-piesznej wzdłuż Nysy	2 500		1 000	1 000	500		2500	
4.	Zagospodarowanie Parku za Nysą	1 500			500	500	500	1500	
5.	Szlaki dla rodzin z dziećmi i niepełnosprawnych	500			250	250		500	
6.	Miejsce rekreacji w Opolnicy	1 500			1 000	500		1500	
7.	Budowa świetlicy w Opolnicy	250			250			250	
8.	Budowa świetlicy wiejskiej w Grochowej	250				250		250	
9.	Rozbudowa infrastruktury sportowej w Bardzie	100		100				100	
10.	Modernizacja Parku za Nysą	80			80			80	
11.	Budowa ścieżek rowerowych typu single-track	1 000		500	500			1000	
12.	Budowa wieży widokowej na Kłodzkiej Górze	100			100			100	
13.	Renowacja figurki maryjnej w Potworowie	10			10			10	
RAZEM		10 040	0	2850	4690	2000	500	10040	

IV OBSZAR Kluczowy: Bezpieczeństwo publiczne									
1.	Ułożenie nowej nawierzchni na ulicy Polnej w Bardzie	250	150	100				250	- budżet gminy - środki krajowe - fundusze unijne
2.	Ułożenie nowej nawierzchni asfaltowej na ul. Grunwaldzkiej w Bardzie	300	150	150				300	
3.	Przebudowa i budowa nowych chodników w Bardzie	90	90					90	
4.	Remont budynku kaplicy cmentarnej w Bardzie	85	85					85	
5.	Budowa nawierzchni drogi ulicy Wiosennej w Opolnicy (kontynuacja zadania z 2014)	100	100					100	
6.	Remont ogrodzenia cmentarza komunalnego w Bardzie – etap I	35			35			35	
7.	Zabezpieczenie osuwiska drogi gminnej publicznej nr 118783 W Dębowinie	222			180	42		222	
8.	Budowa infrastruktury technicznej drogowej z oświetleniem dla terenów turystyczno-rekreacyjnych w Bardzie	1 500			500	700	300	1 500	
9.	Zagospodarowanie przejścia z Rynku do ul. Głównej w Bardzie (projekt budowlany)	30					30	30	
RAZEM		2 612	575	250	715	742	330	2612	
V OBSZAR Kluczowy: Gospodarka lokalna									
Inkubator przedsiębiorczości - w dziedzinie – sport i rekreacja		11 000	2 200	2 200	2 200	2 200			- budżet gminy - środki krajowe - fundusze unijne
RAZEM		11 000	2 200	2 200	2 200	2 200			

7 System wdrażania - kompetencje, odpowiedzialność

7.1 Spójność z dokumentami strategicznymi (lokalne i krajowe)

„Lokalna Strategia Rozwoju Gminy Bardo na lata 2016 – 2022” jest powiązana z następującymi dokumentami określającymi warunki rozwoju Polski i województwa dolnośląskiego:

7.1.1 Poziom krajowy

7.1.1.1 *Strategia Rozwoju Kraju 2020*

Strategia Rozwoju Kraju 2020 jest dokumentem, określającym główne cele i priorytety, na których powinny koncentrować się programy i działania rządu oraz innych instytucji publicznych. Wskazuje ona sfery, w których skoncentrowane zostanie wsparcie ze środków publicznych, szczególnie z funduszy unijnych.

Strategia Rozwoju Kraju 2020 oparta jest na scenariuszu stabilnego rozwoju. Pomyślność realizacji wszystkich założonych w tej Strategii celów będzie uzależniona od wielu czynników zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych, które mogą wpływać na dostępność środków finansowych na jej realizację.

Szczególne znaczenie będzie miał rozwój sytuacji w gospodarce światowej, a w szczególności w strefie euro. Doświadczenia kryzysu finansowo-gospodarczego, który wybuchł w 2008 r. i dotknął przede wszystkim państwa wysoko rozwinięte, w tym państwa UE, pokazują, że ze względu na otwartość gospodarek poszczególnych krajów i rosnące między nimi współzależności, zakres i siła oddziaływania pojawiających się zjawisk i procesów kryzysowych na gospodarki poszczególnych państw jest znacząca i może powodować konieczność weryfikacji ambitnych planów rozwojowych. W przypadku Polski, największy wpływ na realizację Strategii Rozwoju Kraju 2020 będzie mieć sytuacja w poszczególnych państwach Unii Europejskiej oraz utrzymanie stabilności strefy euro.

Strategia Rozwoju Kraju stanowi nadrzędną, wieloletnią strategią rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, stanowiącą bazą odniesienia dla innych strategii i programów. Strategia stanowić będzie użyteczne narzędzie zarówno dla polityki wewnętrznej, jak i w zakresie odpowiadania potrzebom elastycznego odnoszenia się do propozycji unijnych.

Główny cel strategii:

Celem głównym strategii średniookresowej staje się wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności.

Przez poprawę jakości życia ludności rozumie się wzrost siły nabywczej dochodów w sektorze gospodarstw domowych, ułatwienie dostępu do edukacji i szkolenia, wzrost zatrudnienia i wydajności pracy oraz poprawę zdrowotności mieszkańców Polski.

Cel główny oraz cele strategiczne, a także problemy społeczno-gospodarcze wynikające z zapóźnień rozwojowych oraz niedoinwestowania polskiej gospodarki pozwalają wyodrębnić kierunki rozwoju kraju.

Rozwojowi gospodarczemu sprzyja również otwartość biznesowa i zawodowa, skłonność do kooperacji oraz wchodzenia we wspólne przedsięwzięcia inwestycyjne, czyli cechy warunkowane przez jakość kapitału społecznego. Istotą kapitału społecznego jest bowiem jego zdolność do sieciowania zasobów, integrowania działań i rozwijania dobrowolnej kooperacji w różnych sferach życia, dlatego też jest jednym z podstawowych czynników, które warunkują produktywność i innowacyjność kraju. Ze względu na specyficzne uwarunkowania historyczne, rozwijany w Polsce kapitał społeczny przybiera najczęściej charakter sieci społecznych o charakterze zamkniętym, funkcjonujących w izolacji od instytucji i siebie nawzajem — nastawionych częściej na przetrwanie i adaptację niż na rozwój i innowacyjność. Warunkiem zamiany wzorców przetrwania i adaptacji na wzorec rozwojowy jest wzrost poziomu kapitału społecznego, opierającego się na otwartych sieciach społecznych, włączających w łańcuchy kooperacji i komunikacji różnorodne społeczności, obywateli i instytucje.

7.1.1.2 Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 -2020

Celem strategicznym polityki regionalnej, określonym w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego (KSRR), jest efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym.

KSRR ustala trzy cele szczegółowe do 2020 roku:

- wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów,

- budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie procesom marginalizacji na obszarach problemowych,
- tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie.

KSRR zajmuje się kwestią pogodzenia różnych interesów rozwojowych kraju – związanych z konkurencyjnością regionów i jej wzmacnianiem w skali kraju i na arenie międzynarodowej oraz z niedopuszczaniem do nadmiernych i społecznie oraz politycznie nieakceptowalnych zróżnicowań między- i wewnątrz- regionalnych, tzn. dylematem zorientowania polityki regionalnej na wyrównywanie czy na efektywność.

Istotne jest również zapewnienie, aby stymulowane przez KSRR zmiany w sposobie wykorzystania przestrzeni oraz intensyfikacja procesów społeczno-gospodarczych, poprawa warunków życia i wzrost poziomu konsumpcji przebiegały zgodnie z konstytucyjnym wymogiem trwałego i zrównoważonego rozwoju. Poszczególne przedsięwzięcia muszą uwzględniać potrzebę zachowania trwałości funkcjonowania ekosystemów, optymalizacji wykorzystania przestrzeni oraz utrzymania wysokiego poziomu różnorodności biologicznej.

7.1.1.3 Koncepcja Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030), przyjęta przez rząd w grudniu 2011 r., jest najważniejszym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. W dokumencie:

- przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego kraju do 2030 roku,
- określono cele i kierunki polityki przestrzennego zagospodarowania kraju,
- wskazano zasady, według których działalność człowieka powinna być realizowana w przestrzeni.

Koncepcja jest też częścią nowego systemu zarządzania rozwojem Polski. Oznacza to, że KPZK 2030 wraz z długo- i średniookresową Strategią Rozwoju Kraju oraz z dziewięcioma strategiami zintegrowanymi prezentują spójną wizję rozwoju Polski.

W KPZK 2030 rozwój kraju potraktowano w sposób kompleksowy. Oznacza to, że zadaniem zagospodarowania przestrzennego jest godzenie interesów różnych użytkowników przestrzeni (mieszkańców, przedsiębiorców inwestorów, państwa). Powinno być spójne z decyzjami podejmowanymi w innych obszarach dotyczących np. inwestycji infrastruktural-

nych, potrzeby rozwoju miast, czy ochrony terenów zielonych, tak istotnych z punktu widzenia gminy Bardo.

KPZK wskazuje najpilniejsze problemy zagospodarowania polskiej przestrzeni i konkretne działania naprawcze w sześciu obszarach tematycznych dla:

- poprawy konkurencyjności największych miast i powiązań między nimi,
- tworzenia warunków równomiernego rozwoju poza dużymi miastami,
- rozwoju infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej (np. sieci szerokopasmowe),
- poszanowania środowiska naturalnego i walorów krajobrazowych, a także kulturowych,
- wzmacniania odporności polski na zagrożenia związane z bezpieczeństwem energetycznym (np. poprzez budowanie połączeń energetycznych z sąsiednimi państwami) czy ekstremalnymi zjawiskami naturalnymi (np. powodziami),
- systematycznej budowy i utrzymania skutecznego systemu planowania przestrzennego (np. eliminowania chaotycznego sposobu zabudowy przedmieść).

7.1.1.4 Strategia Długofalowego Rozwoju Sektora Mieszkaniowego 2005- 2025

Strategia Długofalowego Rozwoju Sektora Mieszkaniowego definiuje długofalowe cele rozwoju sektora mieszkaniowego, podstawowy katalog zasad kreowania polityki mieszkaniowej na poziomach lokalnym i centralnym, priorytety operacyjne oraz kierunki i działania rozwojowe w latach 2005-2025.

Zasadniczym celem *Strategii Długofalowego Rozwoju Sektora Mieszkaniowego na lata 2005-2025* jest harmonizacja rozwoju rynku mieszkaniowego i rynku pracy pod kątem zapewnienia spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w ujęciu regionalnym i krajowym.

Celem strategicznym długofalowego rozwoju mieszkalnictwa jest maksymalne zbliżenie poziomu zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych obywateli do obecnego poziomu średniej całej UE w okresie do 2025 r., przy wykorzystaniu sposobności tkwiących w perspektywie stabilizacji demograficznej, przewidywanym wzroście gospodarczym oraz członkostwie Polski w UE.

Osiągnięcie celu strategicznego będzie przebiegało na płaszczyznach odpowiadających podstawowym obecnie deficytom cywilizacyjnym w mieszkalnictwie, wyznaczających tym samym trzy cele szczegółowe strategii:

- likwidacja zjawiska niedobrowolnego wspólnego zamieszkiwania,
- zbliżenie się do europejskich standardów powierzchniowych,
- likwidacja deficytów w zakresie wyposażenia mieszkań w podstawowe
- instalacje i istotna poprawa stanu technicznego budynków mieszkalnych.

7.1.1.5 Strategia Wdrażania w Polsce Zintegrowanej Polityki Produktowej

Zintegrowana Polityka Produktowa jest inicjatywą Komisji Europejskiej i krajów członkowskich Unii Europejskiej stanowiącą element szerszego procesu wspólnotowego polegającego na tworzeniu w ramach Strategii Lizbońskiej najbardziej konkurencyjnej i dynamicznej w świecie gospodarki opartej na wiedzy. Proces ten zmierza jednocześnie do osiągnięcia większej spójności społecznej w Unii Europejskiej, stworzenia nowych miejsc pracy i wysoko wydajnej gospodarki, której rozwój nie prowadziłby do dalszej degradacji środowiska, lecz sprzyjał zachowaniu jego zasobów dla przyszłych pokoleń. Pozytywna synergia między tymi wyżej wymienionymi elementami jest określana jako rozwój zrównoważony i jako jedna z naczelných wytycznych znalazła swe odbicie w wielu dokumentach wspólnotowych.

Zintegrowana Polityka Produktowa opiera się na instrumentach stosowanych w ramach wdrażania systemu zarządzania środowiskowego (np. EMAS), eko-znakowania i stosowania informacji o oddziaływaniu produktu na środowisko. Innowacją jest koordynacja tych instrumentów i wprowadzenie do systematycznego stosowania metod oceny cyklu życia produktu.

Przedmiotem Zintegrowanej Polityki Produktowej są produkty i usługi. Zintegrowana Polityka Produktowa ma być realizowana na poziomie krajowym i wspólnotowym. Na poziomie krajowym zadania mają być realizowane we współdziałaniu przez przedsiębiorców, organizacje konsumenckie, ekologiczne oraz administrację publiczną. Na poziomie wspólnotowym zadania będzie realizowała Komisja Europejska we współpracy z Europejską Agencją Środowiska i wymienionymi wyżej podmiotami z krajów członkowskich UE.

Główne cele ZPP :

Poprawa efektywności wykorzystania zasobów oraz lepsze zarządzanie surowcami i odpadami. Ma to zapewnić, że o nie zostanie przekroczona odporność środowiska na presję wynikającą z konsumpcji zasobów odnawialnych i nieodnawialnych.

Zintegrowana Polityka Produktowa powinna wpływać na:

- poprawę warunków rynkowych dla produktów przyjaznych środowisku (greener products),
- wzmocnienie pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstw oraz całych gałęzi przemysłowych,
- Unii Europejskiej poprzez udział produktów przyjaznych środowisku w tworzeniu nowego rynku.

7.1.1.6 Polityka Leśna Państwa

Przedmiotem polityki leśnej Państwa są lasy wszystkich form własności i ich funkcje, cele i zasady prowadzenia gospodarki leśnej oraz związki leśnictwa ze społeczeństwem z innymi działami gospodarki narodowej i zarządzania, oraz innymi jednostkami organizacyjnymi współdziałającymi z leśnictwem.

Nadrzędnym celem polityki leśnej jest wyznaczenie kompleksu działań kształtujących stosunek człowieka do lasu, zmierzających do zachowania w zmieniającej się rzeczywistości przyrodniczej i społeczno-gospodarczej warunków do trwałej w nieograniczonej perspektywie czasowej wielofunkcyjności lasów, ich wszechstronnej użyteczności i ochrony oraz roli w kształtowaniu środowiska przyrodniczego zgodnie z obecnymi i przyszłymi oczekiwaniami społeczeństwa.

Zapewnienie trwałości lasów wraz z ich wielofunkcyjnością będzie osiąganę przez:

- powiększanie zasobów leśnych kraju,
- polepszenie stanu zasobów leśnych i ich kompleksową ochronę,
- reorientację zarządzania lasami z poprzedniej dominacji modelu surowcowego na model proekologicznej i zrównoważonej ekonomicznie, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej odpowiadającej kryteriom sformułowanym dla Europy w procesie helsińskim z uwzględnieniem specyfiki leśnictwa polskiego.

Partnerami w realizacji polityki leśnej państwa są także administracja lokalna i samorządy w zakresie:

- bezpośredniej współpracy z nadleśnictwami i wzajemnej partycypacji w procesach planistycznych (plany urządzenia lasów, plany przestrzennego zagospodarowania gmin, plany ochrony parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajo-
brazowych),
- w programach podnoszenia poziomu wiedzy i świadomości ekologicznej społeczności lokalnej,
- doskonalenie lokalnych modeli zrównoważonego rozwoju w oparciu m.in. o zasoby i walory lasów.

7.1.1.7 Polityka energetyczna Polski do 2025

Polityka energetyczna Polski do 2025 roku to dokument, który zawiera pakiet działań, mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego, konkurencyjności gospodarki, jej efektywności energetycznej oraz ochrony środowiska.

Za najistotniejsze zasady polityki energetycznej uważa się : zasadę harmonijnego gospodarowania energią w warunkach społecznej gospodarki rynkowej, pełną integrację polskiej energetyki z europejską i światową, wypełnianie zobowiązań traktatowych Polski, zasadę rynku konkurencyjnego z niezbędną administracyjną regulacją w obszarach, w których mechanizmy rynkowe nie działają oraz wspomaganie rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii (OZE).

Główne cele krajowej polityki energetycznej.

Zasadniczym wyzwaniem dla polskiej polityki energetycznej jest zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego kraju. Oznacza to: konieczność podejmowania działań gwarantujących zaspokojenie potrzeb odbiorców po jak najniższych kosztach przy równoczesnym uwzględnianiu wymagań bezpieczeństwa energetycznego i ochrony środowiska, a także równoważenie interesów wszystkich podmiotów życia społecznego i gospodarczego.

Za kluczowe elementy polskiej polityki energetycznej uznaje się:

- bezpieczeństwo energetyczne co oznacza pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania na paliwo i energię. Integralnym elementem tego bezpieczeństwa jest dywersyfikacja dostępu do gazu i ropy naftowej,
- odnawialne źródła energii - celem strategicznym polityki państwa jest wspieranie rozwoju odnawialnych źródeł energii i uzyskanie 15 proc. udziału energii, pochodzącej z tych źródeł, w bilansie energii pierwotnej do roku 2020. Planuje się przeprowadzenie do 2008 r. systemowej analizy mechanizmów wsparcia wykorzystania odnawialnych źródeł energii, a także podjęcie inicjatywy dotyczącej objęcia nowych krajów członkowskich UE systemem dopłat ze środków unijnych do wszystkich upraw energetycznych,
- efektywność energetyczna gospodarki - zwiększenie efektywności nastąpi poprzez: zmniejszenie energochłonności wyrobów, zwiększenie sprawności wytwarzania energii, zmniejszenie energochłonności procesów przemysłowych, zmniejszenie strat energii w przesyłach i dystrybucji oraz wdrożenie systemów zarządzania popytem na energię,
- poprawę konkurencyjności krajowych podmiotów gospodarczych oraz produktów i usług oferowanych na rynkach międzynarodowych oraz rynku wewnętrznym,
- ochronę środowiska przyrodniczego przed negatywnymi skutkami oddziaływania energetyki.

7.1.1.8 Strategia Gospodarki Wodnej

Ogólnym celem Strategii jest określenie podstawowych kierunków rozwoju gospodarki wodnej do roku 2020 oraz sprecyzowanie działań umożliwiających realizację konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju w gospodarowaniu wodami. Na tym tle można wyodrębnić następujące cele kierunkowe, odnoszące się do obszarów działań zawartych w Strategii:

- zaspokojenie uzasadnionych potrzeb wodnych ludności i gospodarki przy poszanowaniu zasad zrównoważonego użytkowania wód,
- osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu wód, a w szczególności ekosystemów wodnych i od wody zależnych,

- podniesienie skuteczności ochrony przed powodzią i skutkami suszy.

Cele kierunkowe Gospodarki Wodnej:

- Cel I: Zaspokojenie uzasadnionych potrzeb wodnych ludności i gospodarki przy poszanowaniu zasad zrównoważonego użytkowania wód.
- Cel II: Osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu wód, a w szczególności ekosystemów wodnych i od wody zależnych.
- Cel III: Podniesienie skuteczności ochrony przed powodzią i skutkami suszy.

7.1.1.9 Krajowa Strategia Ochrony i Umiarkowanego Użytkowania Różnorodności Biologicznej

Przedmiotem Strategii jest cała różnorodność biologiczna na wszystkich poziomach jej organizacji, a więc różnorodność wewnątrzgatunkowa (genetyczna), międzygatunkowa i ponadgatunkowa (ekosystemów i krajobrazów).

Całokształt działań podejmowanych we wszystkich sferach działalności człowieka (gospodarczej, ekonomicznej, naukowo-badawczej, prawnej i edukacyjnej) powinien służyć osiągnięciu celu nadrzędnego, jakim jest:

Zachowanie całego rodzimego bogactwa przyrodniczego oraz zapewnienie trwałości i możliwości rozwoju wszystkich poziomów jego organizacji (wewnątrzgatunkowego, międzygatunkowego i ponadgatunkowego).

Osiągnięcie celu nadrzędnego wymaga realizacji czterech zasadniczych działań strategicznych:

- I. Rozpoznawanie i monitorowanie stanu różnorodności biologicznej oraz istniejących i potencjalnych zagrożeń;
- II. Usuwanie lub ograniczanie aktualnych i potencjalnych zagrożeń różnorodności biologicznej;
- III. Zachowanie i/lub wzbogacanie istniejących oraz odtwarzanie zanikłych elementów różnorodności biologicznej;
- IV. Integracja działań na rzecz ochrony różnorodności biologicznej z działaniami ważnych dla tej ochrony sektorów gospodarki oraz administracji publicznej i społeczeństwa (w tym organizacji pozarządowych).

7.1.1.10 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004 - 2020

Opracowana przez Ministerstwo Kultury Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, ma służyć kształtowaniu polityki kulturalnej oraz rozwojowi kultury w regionach.

Strategicznymi obszarami w okresie programowania 2004-2020 są:

- promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek i wydawnictw,
- ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków,
- rozwój szkolnictwa artystycznego, w tym rozbudowa i modernizacja infrastruktury oraz unowocześnianie programów edukacji artystycznej i dostosowanie ich do rynku pracy,
- wzmocnienie efektywności działania i roli instytucji artystycznych w kreowaniu sfery kultury, w tym i promocji polskiej twórczości artystycznej,
- stworzenie systemu wspierania współczesnej twórczości artystycznej, stworzenie instytucji zajmujących się jej dokumentowaniem, gromadzeniem i udostępnianiem.

Strategia jest tworzona centralnie, dla obszaru całej Polski. Określa spójne działania horyzontalne, realizowane w regionach. W ramach prac nad Narodową Strategią Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 sformułowano następujący cel strategiczny:

Zrównoważenie rozwoju kultury w regionach oraz cele częściowe, w których uznano za istotne:

- zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

7.1.1.11 Strategia Rozwoju Transportu do 2020 r.

Transport jest jednym z najważniejszych czynników determinujących rozwój gospodarczy kraju. Nowoczesna infrastruktura (w tym przede wszystkim połączenia kolejowe i drogowe pomiędzy głównymi miastami kraju) oraz efektywnie funkcjonujący system transportowy sprzyjają rozprzestrzenianiu się wzrostu gospodarczego silnych ośrodków na te czę-

ści Polski, które z uwagi na brak dobrej dostępności terytorialnej pozostają obecnie w stagnacji. Dobrze rozwinięta infrastruktura transportowa wzmacnia spójność społeczną, ekonomiczną i przestrzenną kraju oraz przyczynia się do wzmocnienia konkurencyjności polskiej gospodarki.

System transportowy może tworzyć impulsy rozwojowe w gospodarce, o ile będzie zdolny sprostać:

- wyzwaniu zwiększania dostępności w czasie i w przestrzeni usług transportowych (zarówno dla polskich, jak i zagranicznych użytkowników),
- wyzwaniu ograniczania kosztów i czasu transportu, przy jednoczesnej sukcesywnej poprawie efektywności energetycznej i obniżaniu jednostkowych wskaźników emisyjności,
- potrzebie rozwoju multimodalności,
- innym oczekiwaniom użytkowników.

Strategia Rozwoju Transportu jest spójna ze średniookresową Strategią Rozwoju Kraju 2020. Aktywne Społeczeństwo, Konkurencyjna Gospodarka, Sprawne Państwo, a jej zapisy uwzględniają ustalenia obszarów interwencji SRK 2020, w szczególności obszaru II. Konkurencyjna gospodarka i zawartego w nim Celu II.7. Zwiększenie efektywności transportu.

Poza realizacją celów długookresowej oraz średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju, Strategia Rozwoju Transportu uwzględnia cele i priorytetowe kierunki działań zidentyfikowane w strategicznych dokumentach krajowych oraz unijnych, w tym m.in. w Strategii na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającemu włączeniu społecznemu „Europa 2020”, jak również w Krajowym Programie Reform (KPR) na rzecz realizacji Strategii „Europa 2020”. Jednocześnie SRT zachowuje spójność i komplementarność z celami i priorytetowymi kierunkami działań wskazanymi w pozostałych ośmiu zintegrowanych strategiach rozwoju kraju. Zakłada kontynuację zamierzeń wskazanych w aktualnych krajowych dokumentach planistycznych sektora transportu, uwzględnia również trendy oraz kierunki zmian wskazywane w sektorowych oraz horyzontalnych dokumentach unijnych. Wprowadza także nowe rozwiązania konieczne do wdrożenia w celu sprostania wymogom stojącym przed sektorem transportowym w I połowie XXI wieku.

Głównym celem krajowej polityki transportowej jest zwiększenie dostępności terytorialnej oraz poprawa bezpieczeństwa uczestników ruchu i efektywności sektora transportowego poprzez utworzenie spójnego, zrównoważonego, i przyjaznego użytkownikowi systemu transportowego w wymiarze krajowym (lokalnym), europejskim i globalnym.

Realizacja głównego celu transportowego w perspektywie do 2020 r. i dalszej wiąże się z realizacją pięciu celów szczegółowych właściwych dla każdej z gałęzi transportu:

- cel szczegółowy 1: stworzenie nowoczesnej i spójnej sieci infrastruktury transportowej,
- cel szczegółowy 2: poprawa sposobu organizacji i zarządzania systemem transportowym,
- cel szczegółowy 3: poprawa bezpieczeństwa użytkowników ruchu oraz przewożonych towarów,
- cel szczegółowy 4: ograniczanie negatywnego wpływu transportu na środowisko,
- cel szczegółowy 5: zbudowanie racjonalnego modelu finansowania inwestycji infrastrukturalnych.

7.1.2 Poziom regionalny

7.1.2.1 Strategia Rozwoju Powiatu Ząbkowice Śląskie na lata 2014 – 2020

Strategia Rozwoju Gminy Ząbkowice Śląskie na lata 2014-2020 jest obecnie opracowywana.

7.1.2.2 Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do roku 2020

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 została uchwalona w dniu 28 lutego 2013 r. Jest ona najważniejszym dokumentem strategicznym regionu wytyczającym cele i kierunki rozwoju Dolnego Śląska na najbliższe lata. W powiązaniu z krajowymi oraz europejskimi dokumentami strategicznymi, ujmuje całość spraw wpływających na kształtowanie sytuacji społeczno-gospodarczej regionu.

Przyjęty w SRWD 2020 model gospodarczy składa się z dwóch filarów. Pierwszy filar stanowić będzie rozwój przemysłu opartego na najnowocześniejszych technologiach oraz nowoczesnych usługach. Drugi filar opierać się będzie na unikatowych zasobach przyrodniczych, uzdrowiskowych i kulturowych, a także bogatych zasobach naturalnych wspieranych

działaniami w sferze energii, klimatu, krajobrazu i zdrowia. Te dwa filary, tworzące podstawy modelu gospodarczego województwa dolnośląskiego, wymagać będą powiązania i skomunikowania dobrej jakości infrastrukturą techniczną, co pozwoli na zwiększenie znaczenia Dolnego Śląska jako silnego regionu gospodarczego.

Strategia rozwoju województwa jest najważniejszym dokumentem przygotowywanym przez samorządy województw, określa bowiem cele i priorytety polityki rozwoju, prowadzonej na terenie regionu. Dobra strategia przy tym powinna mieć charakter integracyjny nie tylko w stosunku do mieszkańców, ale też i organizacji pozarządowych oraz jednostek administracji publicznej wszystkich szczebli działających na danym terenie.

Wizja, cele, priorytety, działania

W dotychczasowej Strategii Rozwoju Dolnego Śląska określono Misję regionu, którą wyrażono słowami: Dolny Śląsk to region, który łączy Polskę z Europą oraz Cel zasadniczy, a mianowicie stworzenie kompleksu uwarunkowań sprawiających, że na Dolnym Śląsku da się żyć w spokoju ducha, w zgodzie z ludźmi i w harmonii z naturą. Droga do celu zasadniczego prowadzić miała przez realizację pięciu celów strategicznych, które określały podstawowe kierunki polityki władz samorządowych. Te cele to:

- integracja dolnośląska,
- renesans cywilizacyjny,
- społeczeństwo obywatelskie,
- innowacyjna gospodarka,
- otwarcie na świat.

Z kolei cel nadrzędny, sformułowany w Strategii Lizbońskiej, można ująć następująco:

„Uczynienie z Unii Europejskiej do 2010 roku opartej na wiedzy, a zarazem najbardziej konkurencyjnej i dynamicznej gospodarki na świecie, zdolnej do systematycznego wzrostu gospodarczego oraz trwałego rozwoju z większą liczbą lepszych miejsc pracy w warunkach większej spójności społecznej”. W celu tym można wyodrębnić cele cząstkowe, które ogólnie można podzielić na dwie kategorie, a mianowicie cele: gospodarcze i społeczne. W ramach tak sformułowanego celu (celów) wyróżniono określone – wymienione dalej – priory-

tety, z których część stanowi novum w ramach Strategii Lizbońskiej, uzgodnione podczas posiedzenia Rady Europejskiej w Sztokholmie.

- Tworzenie sprzyjających warunków powstawania i rozwoju firm innowacyjnych, szczególnie w grupie MSP oraz stymulowanie przedsiębiorczości. W tym priorytecie podkreślono konieczność podjęcia działań zmierzających do obniżenia kosztów prowadzenia działalności gospodarczej i wyeliminowania zbędnej biurokracji.
- Rozwój aktywnej polityki zatrudnienia. W efekcie realizacji tego priorytetu w roku 2010 powinien nastąpić wzrost poziomu zatrudnienia w krajach członkowskich do 70%, a udział kobiet na rynku pracy zwiększyć się do 60%. Żeby to osiągnąć trzeba zróżnicować cele i działania w zależności od indywidualnej sytuacji każdego z państw członkowskich. Bez wątpienia konieczne jest podejmowanie dalszych intensywnych działań na rzecz zwiększenia zdolności zatrudnienia, zainteresowania szkoleniami ustawicznymi, wzrostu zatrudnienia w sektorze usług oraz realizacji polityki równouprawnienia m.in. poprzez tworzenie korzystnych warunków do łączenia pracy zawodowej z życiem rodzinnym.
- Inwestowanie w zasoby ludzkie. Realizacji tego priorytetu mają sprzyjać działania, na skutek których europejskie systemy edukacji i kształcenia zostaną dostosowane do potrzeb społeczeństwa opartego na wiedzy. Powinny także zapewnić poprawę poziomu i standardów zatrudnienia poprzez rozwijanie systemów edukacyjno-szkoleniowych, które byłyby ściśle dopasowane do potrzeb poszczególnych grup społecznych i zawodowych. Wśród istotnych działań wymieniono: przekształcanie szkół i ośrodków szkoleniowych, wprowadzenie europejskiego certyfikatu potwierdzającego posiadanie podstawowych umiejętności informatycznych, zdefiniowanie środków na rzecz zwiększenia mobilności studentów oraz kadry nauczycielskiej i instruktorskiej. Osiągnąć to można poprzez znoszenie istniejących barier w uznawaniu czasu odbywania nauki i posiadanych kwalifikacji, rozwój kształcenia ustawicznego oraz pokonywanie deficytów kadrowych wśród pracowników nauki i techniki
- Zabezpieczenie społeczne i promowanie integracji społecznej. Do realizacji tego priorytetu potrzebne jest zapewnienie równowagi i trwałości systemów zabezpie-

czeń społecznych, walka z postępującą marginalizacją społeczną oraz zwiększenie roli partnerów społecznych.

- Poprawa jakości zatrudnienia. Działania w ramach tego priorytetu powinny zmierzać w kierunku jednoczesnego zwiększania zarówno liczby, jak i jakości miejsc pracy (przy zachowaniu równości szans osób niepełnosprawnych oraz równości mężczyzn i kobiet), promowania elastycznej organizacji pracy (pozwalającej łatwiej godzić życie zawodowe z osobistym), edukacji i kształcenia ustawicznego oraz zdrowia i bezpieczeństwa w miejscu pracy.
- Mobilność pracowników – otwarcie europejskich rynków pracy. Priorytet ten powinien być realizowany poprzez działania skierowane na likwidację przeszkód w mobilności zawodowej pracowników, w tym studentów, osób przyuczających się, młodych wolontariuszy i nauczycieli czy też ewentualne stworzenie centralnej europejskiej bazy danych dotyczącej mobilności zawodowej.

Wymienione priorytety trzeba uznać za kluczowe w kontekście zagadnień rozwoju regionalnego. Należy je jednak uzupełnić o ustalenia z Göteborgu, w których rozwój zrównoważony uznano za cel globalny, a zatem wpływający na każdy aspekt aktywności politycznej w krajach Unii Europejskiej, w tym na polityki sektorowe i regionalne. Należy także podkreślić, że zasada rozwoju zrównoważonego ma w Polsce charakter konstytucyjny (Konstytucja RP z 1997 r. art. 5). Bilans strategiczny regionu – wizja regionu brzmi: Dolny Śląsk europejskim regionem węzłowym.

Cel nadrzędny: Podniesienie poziomu życia mieszkańców Dolnego Śląska oraz poprawa konkurencyjności regionu przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Tak sformułowany cel stanowi niejako syntetyczne ujęcie dążeń sprecyzowanych w pierwszej Strategii Rozwoju Dolnego Śląska z postulatami wyrażanymi w trakcie opracowywania aktualizacji. Zaproponowane dalej priorytety stanowią wyjście naprzeciw powyższym ustaleniom i odwołują się do podziału na kategorie celów sfery gospodarczej, przestrzennej i społecznej.

Cel „gospodarczy”: Zbudowanie konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki Dolnego Śląska W ramach tak określonego celu zakłada się osiągnięcie wysokiego i stabilnego tempa wzrostu oraz rozwoju gospodarczego, jak również poprawę konkurencyjności Dolnego Śląska

jako regionu atrakcyjnego do inwestowania i długookresowego prowadzenia innowacyjnej działalności gospodarczej, przy wykorzystaniu endogenicznych czynników rozwoju.

Cel „przestrzenny”: Zwiększenie spójności przestrzennej i infrastrukturalnej regionu i jego integracja z europejskimi obszarami wzrostu. W ramach tak określonego celu zakłada się stymulowanie i umacnianie integracji przestrzennej oraz infrastrukturalnej Dolnego Śląska z Polską i Unią Europejską oraz wewnątrz regionu, aktywną ochronę wartości przyrodniczych i kulturowych oraz kształtowanie środowiska przyrodniczego Dolnego Śląska w oparciu o zasady ekorozwoju.

Cel „Społeczny”: Rozwijanie solidarności społecznej oraz postaw obywatelskich twórczych i otwartych na świat. W ramach tak określonego celu zakłada się stworzenie warunków do poprawy jakości życia, osiągnięcie wysokiego (w skali polskiej i europejskiej) poziomu zaspokojenia potrzeb społecznych, w szczególności w obszarach: socjalnym, edukacyjnym, kulturowym i zdrowotnym.

7.1.3 Powiązania celów z dokumentami

Powiązanie celów strategicznych, szczegółowych z „Lokalnym Planem Rozwoju Gminy Bardo na lata 2016 - 2020” z dokumentami strategicznymi określającymi rozwój Bardo i regionu Dolnośląskiego oraz Polski. W poniższej tabeli przedstawiono matrycę powiązań obszarów rozwojowych Lokalnego Planu Rozwoju na lata 2016-2020 z treścią dokumentów strategicznych określających rozwój gminy, regionu i kraju

Tabela 6 Matryca powiązania obszarów rozwojowych z dokumentami

Nazwa dokumentu strategicznego	Cel 1	Cel 2	Cel 3	Cel 4	Cel 5
Strategia Rozwoju Kraju 2020	+	+	+	+	
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 -2020	+	+	+	+	
Koncepcja Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030	+	+		+	
Program Infrastruktura i Środowisko	+		+	+	
Program Operacyjny Inteligentny Rozwój	+				
Program Interreg Europa 2014 - 2020	+		+	+	
Strategia Długofalowego Rozwoju Sektora Mieszkaniowego	+	+			
Strategia Wdrażania w Polsce Zintegrowanej Polityki Produktowej	+				

Polityka Leśna Państwa			+		
Polityka energetyczna Polski do 2025	+			+	
Strategia Gospodarki Wodnej	+		+	+	
Krajowa Strategia Ochrony i Umiarkowanego Użytkowania Różnorodności Biologicznej			+		
Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004 - 2020			+		
Strategia Rozwoju Transportu do 2020 r.	+			+	
Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014 - 2020	+	+	+	+	
Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020	+	+	+	+	

7.2 Sposoby monitorowania

Monitorowanie jest procesem systematycznego zbierania, raportowania i interpretowania danych. Monitoring dostarcza informacji o postępie realizacji i efektywności wdrażania poszczególnych projektów inwestycyjnych oraz programów, a także sposobie i prawidłowości wykorzystania udzielonej pomocy finansowej. Beneficjent korzystający przy realizacji projektu ze środków strukturalnych zobowiązany jest do systematycznego monitorowania przebiegu realizacji projektu oraz przygotowywania i przekazywania przewidzianej w procedurach danego programu instytucji (Wdrażającej, Pośredniczącej bądź Zarządzającej) sprawozdań okresowych, rocznych oraz końcowego z realizacji projektu. Pracownicy Wydziału odpowiedzialnego za Program Rozwoju sporządzać będą kwartalne/roczne raporty monitoringu z realizacji całego Programu Rozwoju. Podmioty realizujące projekty zawarte w programie rozwoju bez udziału środków finansowych pochodzących z Funduszy Strukturalnych (a więc nie zobligowani umową o dofinansowanie do sporządzania sprawozdań z realizacji projektu) powinni przygotowywać sprawozdania z realizacji projektu specjalnie na użytek Wydziału ds. Programu Rozwoju. Sprawozdanie (kwartalne, roczne i końcowe) winno zawierać informacje o:

- rzeczowym postępie realizacji projektu i prognozę na okres przyszły,
- finansowym postępie realizacji projektu i prognozę na okres przyszły,
- zgodności realizacji projektu z politykami horyzontalnymi UE i przepisami dotyczącymi zamówień publicznych,
- działaniach promocyjnych i informacyjnych,

- zagrożeniach realizacji projektu.

Specjalista ds. rozwoju corocznie przedstawi Radzie Gminy sprawozdanie z realizacji Programu według następujących punktów:

- postęp prac w stosunku do założeń (plany działania),
- przegląd nowych wniosków, projektów oraz innych sygnałów społecznych,
- aktualizacja planów działania,
- ewentualne korekty granic obszarów problemowych.

Materiałem źródłowym do sporządzenia sprawozdania z realizacji Programu Rozwoju będą roczne raporty monitoringowe z realizacji Programu Rozwoju .

Ocena pracy oraz sprawozdania z minionego roku będzie należała do Rady Gminy.

7.3 Marketing

Konkurencja gmin powoduje, że istnieje rynek, gdzie przedkładana jest oferta specyficznych produktów gmin i innych gminnych ofert związanych m.in. z usługami, przestrzenią, nieruchomościami. Istnieją specyficzne segmenty tego rynku, gdzie oferowane są produkty w różnych klasach, gdyż zupełnie inny jest produkt gminy metropolitarnej, inny średniej wielkości, a zupełnie inny małej gminy.

Im większa gmina, tym jej produkt jest bardziej złożony, ściślej związany z lokalną synergią. Im gmina jest mniejsza tym będzie to prostsza strukturalnie oferta. Marketing gminy Bardo sprowadza się do tradycyjnej promocji poszczególnych jego zasobów jako czynników rozwoju pozwalających na uzyskanie przewagi konkurencyjnej w oparciu o zasoby materialne. Rozwój średnich gmin jest bardziej związany z ich materialnym charakterem i przyrodniczymi zasobami, korzyściami względnego położenia niż “dobrami klubowymi”. Te ostatnie zaś, jak już mówiliśmy, leżą w sferze intelektualnej i wytwarzają złożone układy gminne dysponujące infrastrukturą do rozwoju intelektualnego.

Jednak rynek gmin i ich produktów jest ułomny. Ułomność tego rynku jest jego obiektywną cechą i wynika przede wszystkim z immanentnej niedoskonałości informacji na tym rynku i małej liczby zawieranych transakcji, nietypowego charakteru transakcji kupna - sprzedaży gminy, przejawiającego się w rozerwaniu związku pomiędzy kosztami poniesionymi w związku z promocją a zwrotem poniesionych wydatków, czyli z korzyściami dla

gminy (dla samej władzy czy też jej użytkowników). Cechą specyficzną tego rynku jest także skłonność inwestorów do opierania się w swoich ocenach o poglądy stereotypowe lub lansowane przez media.

U podstaw marketingu gminy leży koncepcja marketingu społecznego, która mniejszy nacisk kładzie na wymianę, większy zaś na zadowolenie klienta. W myśl tej koncepcji, „zadanie organizacji polega na określeniu potrzeb, wymagań i interesów rynków docelowych oraz dostarczeniu pożądanego zadowolenia w sposób bardziej efektywny i wydajny niż konkurenci przy jednoczesnym zachowaniu lub podniesieniu dobrobytu konsumenta i społeczeństwa” orientacja na klientów oznacza, że pragnąc pozyskać i utrzymać klientów przy sobie systematycznie dokonuje identyfikacji i prognozowania ich potrzeb. Ponadto kształtuje te potrzeby zgodnie z własnymi interesami. Dążenia do poszerzenia zakresu pojęcia marketingu doprowadziły do objęcia nowych obszarów zainteresowań dla tej dziedziny aktywności, w tym również gospodarki lokalnej.

Stosując ujęcie marketingowe w gospodarce gminnej zakłada się, że gmina funkcjonuje w sposób zbliżony do prywatnej firmy. Wytwarza ono również określone produkty i usługi w celu zaspokojenia potrzeb konsumentów na rynku lokalnym i na rynkach zewnętrznych. Gmina funkcjonuje w warunkach konkurencji innych ośrodków, zabiegając o inwestorów i napływ kapitałów oraz poszukując nowych rynków zbytu dla wytworzonych dóbr.

Produktem gminnym nazywamy materialny lub niematerialny element szeroko pojętej struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy, który staje się przedmiotem wymiany rynkowej. Wiele produktów gminnych jest kompozycją elementów materialnych i niematerialnych. Zatem produktem gminnym może być konkretne miejsce, lokalizacja, usługa gminna lub ich zestaw, a także idea dotycząca np. rozwoju.

W czasach intensywnej konkurencji między gminami, istotnym elementem strategii marketingowych jest kreowanie pozytywnego wizerunku gminy.

Marketing terytorialny jest narzędziem w zarządzaniu gminą, w taki sposób, aby gmina jako mega-produkt zaspokoiło zidentyfikowane i antycypowane potrzeby klientów w zamian za uzyskanie korzyści dla gminy. Jeżeli na gminę spojrzymy jako na pewien złożony produkt - dobro, posiadający szereg cech o różnej jakości i przydatności dla użytkowników, to jako kategoria ekonomiczna - przedmiot popytu i podaży dający określone zyski - może

być poddane grze marketingowej. Z tym wiąże się jednak problem pogodzenia zysku, który jest głównym celem marketingu, z charakterem władzy publicznej, która jest instytucją typu „non profit”, ale oferuje specyficzny produkt. Zyskiem dla gminy jest jego rozwój oraz różnego typu korzyści polityczne.

Ponieważ gmina Bardo jest przestrzenią, w której zachodzą rozmaite, wyjątkowo skomplikowane procesy społeczno-gospodarcze, to działania marketingowe mogą spełnić tu ważną rolę w celu stworzenia kompleksowego, korzystnego i opartego na wnikliwej analizie obrazu gminy dla potrzeb zarówno użytkowników wewnętrznych (mieszkańców, przedsiębiorstw, instytucji itp.), jak i zewnętrznych. W ujęciu tym ważne jest to, że marketing jest kategorią funkcjonalną, a więc traktującą wartości gminne z punktu widzenia pełnionych przez nie funkcji wobec konsumentów tych dóbr. Wybrane funkcje mogą być zasadniczym kryterium integrującym działania na rzecz określonego celu rozwoju gospodarczo-społeczno-przestrzennego, jaki wytyczy zarząd gminy.

Tak widziany mechanizm gminny narzuca na władze gminy obowiązek posiadania bardzo wyraźnej, ściśle zdefiniowanej i popartej precyzyjnymi analizami wizji rozwoju gminy i jego miejsca na rynku gmin, gdzie toczy się konkurencja. W tej wizji niezwykle istotna jest znajomość i określenie podstawowych atutów gminy (np. stan infrastruktury technicznej, stan środowiska przyrodniczego, korzystna struktura demograficzna, istnienie ośrodków naukowych itp.) oraz znajomość i umiejętność oceny planów rozwoju i watorów konkurentów.

Głównym celem działań marketingowych w gminie Bardo jest możliwie najlepsze zaspokojenie indywidualnych i zbiorowych potrzeb mieszkańców poprzez kształtowanie zdolności usługowych jednostek administracji publicznej oraz innych podmiotów pracujących na rzecz zaspokajania tych potrzeb. Ten ogólny cel działania samorządów lokalnych można rozszerzyć poprzez wprowadzenie w marketingu terytorialnym dodatkowych celów priorytetowych, tj.:

- rozwijanie i umacnianie usług świadczonych przez instytucje publiczne, z których korzystanie przez mieszkańców oraz przedsiębiorstwa lokalne jest utrudnione,
- kształtowanie pozytywnego wizerunku gminy oraz jednostek użyteczności publicznej,
- podnoszenie atrakcyjności oraz konkurencyjnej pozycji gminy we wzajemnym współzawodnictwie gmin.

Aby te cele mogły być realizowane m.in. poprzez strategię marketingową, musi istnieć dążność do osiągnięcia zgodności celów wszystkich zainteresowanych stron, tj. mieszkańców, zarządu gminy, całego sektora gospodarczego będącego podstawowym źródłem dochodów gminy, potencjalnych inwestorów i innych klientów pochodzących z zewnątrz. Dlatego też podstawową kwestią praktyczną z punktu widzenia samorządu jest wyraźne zidentyfikowanie uczestników procesu marketingowego. Podmiotami w marketingu urbanistycznym są organy władzy gminnej lub przedsiębiorstwa komunalne realizujące odpowiedni zakres usług na rzecz mieszkańców. Mogą nimi być również specjalnie powołane do realizacji tych funkcji instytucje lub osoby fizyczne. Ich oferta marketingowa może być skierowana do następujących odbiorców:

- związki lub zrzeszenia producentów,
- regionalne izby handlowe,
- korporacje przemysłowe,
- banki udzielające kredytów inwestycyjnych,
- zarządy innych gmin pragnące nawiązać współpracę,
- indywidualne osoby chcące osiedlić się w mieście lub w regionie,
- społeczności lokalne,
- doradcy ekonomiczni i podatkowi itp.

Lista potencjalnych adresatów działań marketingowych podejmowanych na szczeblu lokalnym zależy od przedmiotu programu marketingowego. Przedmiotem działań marketingowych są:

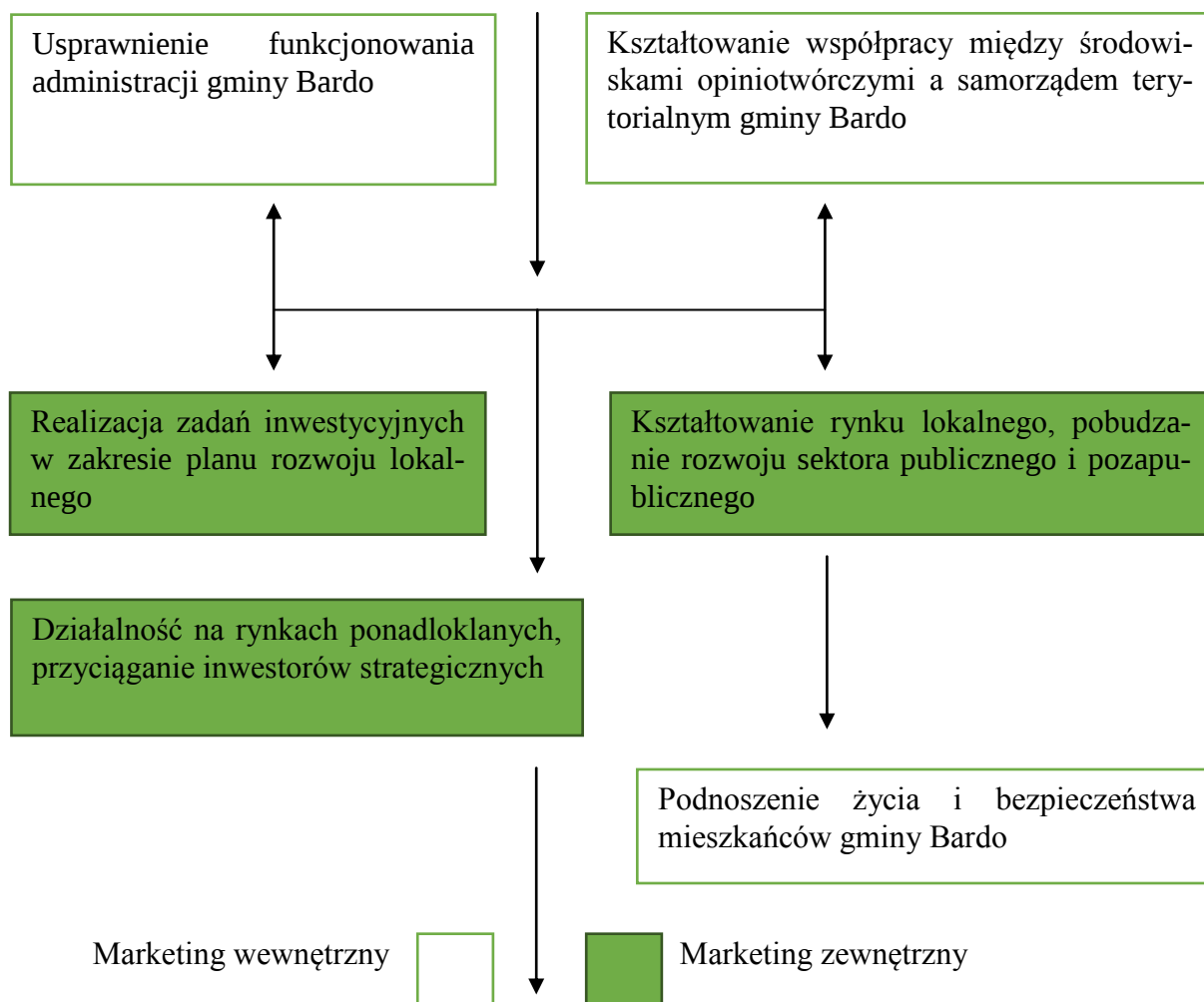
- wizerunek gminy i jego otoczenia,
- walory i zasoby gminy stanowiące jego atuty rozwojowe (przyrodnicze, kulturowe, gospodarcze, społeczne),
- nieruchomości do zagospodarowania i wykorzystania,
- znaczące przedsiębiorstwa i ich propozycje współpracy.

Z punktu widzenia kierunków działań marketingowych marketing można podzielić na **marketing wewnętrzny i zewnętrzny**. Marketing wewnętrzny odnosi się do zarządzania administracyjno-politycznym podsystemem gminy. Można tu wydzielić dwa zakresy. Pierwszy skierowany jest do instytucji samorządu lokalnego, a zwłaszcza do pracowników administracji publicznej, gdzie zmierza się do uzyskania optymalnej organizacji zespołów pracowni-

czych biorąc pod uwagę: skuteczność działania, prawidłowy przepływ informacji, właściwy podział kompetencji itp. Dąży się do tworzenia właściwego klimatu w relacjach między pracownikami administracji publicznej a mieszkańcami i klientami spoza gminy. Wykorzystuje się tu m.in. techniki marketingu osobowego, nowe rozwiązania organizacyjne, szkolenia itp.

Drugi zakres **marketingu wewnętrznego** wiąże się z działającymi na terenie gminy organizacjami i środowiskami opiniotwórczymi. Jego zadaniem jest kształtowanie dobrej współpracy między nimi a samorządem lokalnym. Uzyskać to można poprzez stymulowanie ich zaangażowania na rzecz współdziału w zarządzaniu gminą, w rozwiązywaniu jego problemów społecznych, politycznych, gospodarczych, finansowych i ekologicznych **Marketing zewnętrzny** dotyczy zarządzania zasobami gminy. Ma on na celu przyciągnięcie do gminy potencjalnych inwestorów, turystów, uczniów i innych usługobiorców, użytkowników zasobów produkcyjno-usługowych gmin. Również w zarządzaniu zasobami można wyróżnić dwa zakresy uwzględniając zasięg oddziaływań i stopień powiązań funkcjonalnych. Pierwszy z nich obejmuje rynek lokalny i inaczej jest nazywany marketingiem zleceń publicznych. Jego przedmiotem są przede wszystkim usługi komunalne. Polega on na kierowaniu do szerokiego kręgu firm ofert na wykonanie różnorodnych inwestycji, usług lub zadań, a następnie na wyborze najbardziej atrakcyjnych zgłoszeń. Wszystkie te działania opierają się na procedurach przetargowych. Drugi zakres marketingu zewnętrznego obejmuje rynki ponadlokalne i koncentruje uwagę na przedsiębiorstwach, inwestorach oraz innych jednostkach zewnętrznych, które próbuje pozyskać się dla gminy, czy też wolnych zdolnościach usługowych (placówek handlowych, usługowych, gastronomicznych, oświatowych, kulturalnych, turystycznych, itp.). Zakres działań marketingowych w danych warunkach przedstawia poniższy rysunek.

Rysunek 47 Zakres działań marketingowych, opracowanie własne

Z rysunku wynika, że główne dziedziny zastosowania koncepcji rynkowych w zarządzaniu gminą powinny dotyczyć usprawnienia funkcjonowania administracji, kształtowania właściwej współpracy między środowiskiem opiniotwórczym gminy a jego władzami, rozwijania usług publicznych, działań pobudzających rozwój sektora prywatnego, a zwłaszcza ukierunkowanych na przyciąganie inwestorów strategicznych i kapitału, a także co przy pro-

gramie rewitalizacji jest niezwykle istotne – podnoszenie poziomu życia i bezpieczeństwa mieszkańców gminy Bardo.

Uogólniając te rozważania możemy powiedzieć, że marketing wewnętrzny gminy jest przydatnym działaniem do wzmacniania endogenicznego potencjału gminy. Marketing zewnętrzny ma zaś promować ten potencjał na zewnątrz.

Podstawą działalności marketingowej jest odpowiedni system informacji o gminie i dlatego organizacja tego systemu jest najważniejszym zadaniem samorządu. Zakres informacji powinien obejmować:

- wykaz nieruchomości na cele rozwoju przedsiębiorczości,
- rezerwy majątku trwałego w sferze produkcyjnej,
- możliwości inwestycyjne w sferze biznesu,
- firmy działające w mieście - możliwości kooperacji,
- popyt lokalny (analiza rynku: lokalni producenci i odbiorcy),
- rynki zewnętrzne,
- instytucje z otoczenia biznesu działające w mieście, ich rola i zadania we wspieraniu przedsiębiorczości,
- dostęp do kredytów,
- fundusze pomocowe dla przedsiębiorstw prywatnych,
- stawki podatków i opłat lokalnych oraz zasady stosowania ulg lub zwolnień w stosunku do firm,
- system taryf i opłat za usługi komunalne,
- propozycje gminy odnośnie wprowadzania nowych form usług komunalnych i społecznych,
- zamówienia publiczne,
- system szkoleń i doradztwa dla przedsiębiorców organizowanych przez instytucje wspomagające rozwój przedsiębiorczości w gminie,
- firmy konsultingowe

Do gminy, w oparciu o opracowaną strategię marketingową należy wybór narzędzi, za pomocą których będzie ją realizować. Kluczowym zestawem narzędzi marketingowych za pomocą których kreuje się zarówno ogólne, jak i szczegółowe kierunki rozwoju gminy, loka-

lizację adresatów ofert, a także sposoby i zasięg promocji wartości gminnych - jest marketing-mix. Marketing-mix jest zbiorem użytecznych technik, środków oraz przedsięwzięć związanych z przygotowaniem właściwego produktu, ukształtowaniem słusznej ceny, stworzeniem sprawnej sieci przepływu dóbr oraz skutecznego zespołu środków komunikowania się z klientami. Jest on również znany pod nazwą 4xP od pierwszych liter angielskich nazw instrumentów marketingowych: product (produkt), price (cena), place (dystrybucja), promotion (promocja).

Do tych klasycznych już elementów dodaje się piąty, jakim są pracownicy bezpośrednio świadczący usługi. W przypadku gmin dodaje się do narzędzi marketingowych obok urzędników świadczących usługi administracyjne także elementy związane z realizowaną polityką. Urząd gminy pełniąc swoistą funkcję usługową dla swoich mieszkańców oraz zajmuje się zarządzaniem i polityką rozwojową, rozumianą zarówno w sensie wyborów kierunków działania, jak i w sensie sprawowania władzy, nierozzerwalnie związana z grą polityczną i demokratycznymi wyborami.

Produkt (dobra, wartości gminne) jako przedmiot marketingu gminnego cechuje się małą elastycznością, tj. podatnością na zmiany. Dostosowanie produktu do potrzeb miejscowego środowiska jest czasochłonne zarówno z punktu widzenia technicznego i organizacyjnego, jak i prawnego. Pojęcie produktu jest bardzo szerokie i może zawierać te wartości gmin, które stanowią pewien trudno mierzalny zespół, np. klimat, położenie, przyroda, a także wielkość rynku oraz elementy, które można określić, ocenić i dopasować do wymagań konsumentów (np. inwestorów), jak: zasoby ludzkie, możliwości transportowe lub organizacyjne umożliwiające inwestorom w sposób wszechstronny ulokowanie się w mieście. Temu zagadnieniu poświęcamy dalej więcej uwagi.

Cena. Dobra gminne mają swoją specyficzną i złożoną cenę i pod tym względem należy je traktować inaczej niż zwykłe dobra handlowe. Ceny dóbr gminnych opierają się na bardzo złożonych przesłankach, takich jak np. cele polityczne, społeczne, preferencje samorządów dotyczące przyciągania odpowiednich inwestycji itp. Te przesłanki tworzą podstawy wartościowania dóbr gminnych i dopiero w drugiej kolejności zróżnicowane preferencje inwestorów wpływają na różne ceny poszczególnych dóbr, tj. ceny najmu lub kupna lokali sklepowych, biur, magazynów, ceny gruntów pod budownictwo, przemysł itp. Poziom cen jako instrumentu marketingu gminy może być określany przez władze gminy w celu zróżni-

cowania kosztów przedsięwzięć podejmowanych na terenie gminy dla różnego typu mniej lub bardziej preferowanych inwestorów z zewnątrz. W skład tych cen mogą wchodzić ulgi podatkowe i różne formy subwencji bezpośrednich (np. zapłata inwestorom w zamian za określone zobowiązania w zakresie zatrudnienia) lub pośrednich (np. zaoferowanie odpowiedniej działki pod inwestycje lub subwencjonowanie potrzebnej inwestorowi infrastruktury).

Dystrybucja wartości gminnych łączy się nierozdzielnie z rozmieszczeniem działalności w przestrzeni, jak i dostępności wewnętrznej i zewnętrznej gminy. Stąd dostępność gminy w ramach hierarchicznych systemów sieci osadniczych, (krajowego i międzynarodowego) i dystrybucja subproduktów gminy jest zdeterminowana przez system transportowy i telekomunikacyjny. O wewnętrznej wartości systemu dystrybucyjnego decyduje planowanie przestrzenne oraz sprawność systemów komunikacyjnych. Są one podstawowymi instrumentami kształtowania poziomu kosztów pokonania oporu przestrzeni internalizujących korzyści zewnętrzne generowane przez gminę.

Promocja, czyli propagowanie dóbr gminnych na rynku zewnętrznym polega na tworzeniu pozytywnego, przyciągającego klientów obrazu gminy. Polega ona na ukazywaniu walorów lokalizacyjnych i reklamowaniu innych zalet gminy wobec przedsiębiorstw i ludności aktywnej zawodowo spoza terenu gminy. Promocja nie powinna ograniczać się tylko do reklamowania walorów ekonomicznych, lecz musi uwzględnić również niezwykle istotne walory tkwiące w środowisku naturalnym, kulturze i nauce, a także w postawie i organizacji społeczeństwa lokalnego. Skuteczna promocja musi opierać się na solidnych podstawach realnej rzeczywistości, w której znajduje się promowany obszar. Materiały promocyjne dla inwestorów, przedsiębiorców i turystów powinny być przygotowane w sposób profesjonalny i odpowiednio powinny wykorzystywać wszelkie informacje o mieście, jakie posiada samorząd. Ich forma powinna zapewniać przejrzysty i prosty dostęp do danych interesujących odbiorcę. Do podstawowych materiałów promocyjnych należą :

- foldery o gminie,
- informatory gospodarcze dla inwestorów i przedsiębiorców,
- katalogi ofert nieruchomości do zagospodarowania i wykorzystania (dla inwestorów),
- katalogi ofert lokalnych firm z propozycjami współpracy i kooperacji (dla przedsiębiorców).

Techniki marketingowe operują w tym obszarze zestawem środków znanych pod nazwą promotion-mix, jak: reklama, public relations i publicity, promocja sprzedaży i sprzedaż osobista. Promocja określonych zasobów pod oczekiwane i przewidywane potrzeby klientów jest szczególnie ważna dla obszarów strefy centralnej. Jest to rezultatem wysokiej złożoności procesów w tej strefie i dużymi zakłóceniami procesów informacyjnych.

Urzędnicy i lokalny system polityczny jako element strategii marketingowej. Funkcjonowanie urzędu, etyka urzędników, sposób obsługi jest istotnym elementem w strategiach rozwojowych nastawionych na przyciąganie inwestorów.

Dla zdobycia inwestorów z zewnątrz bardzo ważna jest skoncentrowana obsługa administracyjno-organizacyjna, która -świadczona w mieście na rzecz potencjalnych klientów - przedstawiająca w sposób jednolity i całościowy wszelkie problemy związane z wejściem nowego inwestora w system gospodarczy danej gminy. Usługi te powinna prowadzić wyspecjalizowana komórka istniejąca przy władzach lokalnych, od której to w dużej mierze zależeć będzie efekt ekonomiczny działań marketingowych. Inwestorzy z reguły nie chcą wchodzić na rynki, których nie znają, gdzie występuje wysoki stopień niepewności związany z niewiedzą o istniejących w mieście i jego otoczeniu warunkach, które mogą wpłynąć na dochodowość prowadzonych przedsięwzięć. Komórka promocyjna gminy w swoich działaniach, oprócz wspomnianych już materiałów promocyjnych, korzystać może z następujących form i kanałów przekazywania obrazu gminy:

- kampania prasowa, telewizyjna i radiowa,
- korzystanie z kanałów dyplomatycznych (np. poprzez biura radców handlowych za granicą) w organizowaniu promocyjnych konferencji, których tematem będzie promocja gminy, kraju lub regionu,
- wykorzystanie dla celów prezentacji gminy ogólnokrajowych i międzynarodowych wystaw handlowych poprzez organizowanie w czasie ich trwania konferencji promocyjnych i rozpowszechnianie materiałów informacyjnych itp.,
- ogłaszanie potrzeb inwestycyjnych w dziedzinie gospodarki komunalnej gminy.

Koncepcja marketingu gminnego jest tym bardziej skomplikowana, im więcej wartości gminy ma do zaoferowania oraz im więcej ma problemów do rozwiązania, ale niewątpliwie umożliwia ona podniesienie jego konkurencyjności wobec innych ośrodków.

Na marketing gminy patrzy się głównie przez pryzmat sprzedaży produktów, które związane są z miejscem. Nie mówi się o sprzedaży gminy jako całości, ale o specyficznych usługach, jakie ono oferuje. Spojrzenie na gminę jako "całość" sprowadza się wyłącznie do zastosowania technik promocji gminy (publikacje, festyny, targi etc.), skierowanych na różne segmenty rynków.

Marketing terytorialny jest zatem narzędziem w zarządzaniu rozwojem gminy Bardo, w taki sposób aby swego rodzaju złożony mega-produkt, jakim jest gmina, zaspokoił zidentyfikowane i antycypowane potrzeby klientów w zamian za uzyskane korzyści dla gminy upodmiotowionego "zbiór" mieszkańców.

Właściwe zaplanowanie powinno doprowadzić, z jednej strony – do zbudowania pozytywnego stosunku środowiska lokalnego, w tym bezpośrednio zainteresowanych beneficjentów końcowych i partnerów społecznych do planu rozwoju lokalnego, z drugiej zaś – poprzez pokazywanie w wymiarze regionu, kraju i UE uzyskiwanych efektów materialnych i społecznych lokalnego planu rozwoju doprowadzać do systematycznego zwrotu konkurencyjności gminy i jego atrakcyjności inwestycyjnej, turystycznej i kulturalnej.

Marketing terytorialny jest nauką nową, nie stosowaną dotychczas w samorządach polskich. Nie możemy utożsamiać marketingu terytorialnego z promocją gminy. Marketing to działania skoordynowane, zaplanowane, które mają doprowadzić m.in. do:

- pozyskania zewnętrznych inwestycji wraz z kapitałem i know-how,
- promocją turystyczną gminy,
- budową tożsamości terytorialnej,

Celem marketingu terytorialnego jest stworzenie dobrego miejsca życia dla mieszkańców tejże gminy.

8 Spis rysunków

Rysunek 1 Województwo dolnośląskie z zaznaczeniem miasta Bardo	8
Rysunek 2 Położenie geograficzne powiatu ząbkowickiego.....	9
Rysunek 3 Fot. Przylęk, Kościół pw. Św. Anny	11
Rysunek 4 Fot. Potworów, figurka Maryjna	12
Rysunek 5 Fot. Góry Bardzkie, fot. Norbert Kochanek	13
Rysunek 6 Fot. Brzeźnica – widok na Góry Bardzkie, Grzbiet Wschodni	17
Rysunek 7 Fot. Obryw Skalny, fot. Norbert Kochanek	20
Rysunek 8 Fot. Rezerwat „Cisy”, źródło: naszlaku.com.....	21
Rysunek 9 Fot. Przełom Bardzki, źródło: bardo.pl	22
Rysunek 10 Fot. Góry Bardzkie, źródło: bardo.info.pl	23
Rysunek 11 Rys. Mapa z zaznaczonymi pieszymi szlakami, źródło: bardo.pl.....	25
Rysunek 12 Fot. Spływ Przełomem Bardzkim, źródło: bardo.pl	27
Rysunek 13 Fot. Spływ Pontonowy, źródło: bardo.pl.....	28
Rysunek 14 Bazylika Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny.....	28
Rysunek 15 Fot. Klasztor Ojców Redemptorystów, fot. Radosław Chuchra	29
Rysunek 16 Fot. Figurka Matki Bożej Bardzkiej, źródło: bardo.pl	30
Rysunek 17 Fot. Górską Kaplicą na Górze Kalwarii, źródło: bardo.redemptor.pl	31
Rysunek 18 Rys. Mapa Góry Różańcowej, źródło: bardo.redemptor.pl.....	32
Rysunek 19 Fot. Most na Nysie Kłodzkiej, fot. Wojciech Borzestowski	33
Rysunek 20 Fot. Organy Bardzkie, fot. bardo.redemptor.pl	34
Rysunek 21 Fot. Ruchoma szopka w Bardzie, źródło: bardo.pl	34
Rysunek 22 Wyniki pytania 1	36
Rysunek 23 Wyniki pytania 2	37
Rysunek 24 Wyniki pytania 3	38
Rysunek 25 Wyniki pytania 5	40
Rysunek 26 Wyniki pytania 6	41
Rysunek 27 Porównanie	42
Rysunek 28 Wyniki pytania 7	45
Rysunek 29 Wyniki pytania 8	48

Rysunek 30 Porównanie	49
Rysunek 31 Porównanie	50
Rysunek 32 Porównanie	51
Rysunek 33 Porównanie	52
Rysunek 34 Wyniki pytania 9	55
Rysunek 35 Wyniki pytania 10	58
Rysunek 36 Porównanie	59
Rysunek 37 Porównanie	60
Rysunek 38 Porównanie	61
Rysunek 39 Wyniki pytania 11	62
Rysunek 40 Wyniki pytania 1	63
Rysunek 41 Wyniki pytania 2	64
Rysunek 42 Wyniki pytania 3	65
Rysunek 43 Metryczka - płeć	66
Rysunek 44 Metryczka - wykształcenie	66
Rysunek 45 Metryczka - zatrudnienie	67
Rysunek 46 Ilustracja celów strategicznych	88
Rysunek 47 Zakres działań marketingowych, opracowanie własne	116

9 Spis tabel

Tabela 1 Tabelaryczne zestawienie danych dotyczących położenia gminy Bardo	10
Tabela 2 Wykształcenie – Gmina Bardo na tle kraju	75
Tabela 3 Kluczowe obszary problemowe gminy Bardo	76
Tabela 4 Powiązanie obszarów kluczowych z celami	87
Tabela 5 Planowane zadania inwestycyjne na lata 2016-2020	89
Tabela 6 Matryca powiązania obszarów rozwojowych z dokumentami	109